

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2012 OKTÓBER ■

XXI. ÉVFOLYAM, 2012. OKTÓBER

T A R T A L O M

- 3 **GREDEL LAJOS** _____ ■
Az utolsó reggelen (regényrészlet)
- 10 **FALVAI MÁTYÁS** _____ ■
Lábmosás Nagycsütörtökön (novella)
- 15 **MAARTEN 'T HART** _____ ■
Az égő szederbokor (novella Török Viktor fordításában)
- 26–27 **ANDRÁS SÁNDOR** _____ ■
éjkanca
sugárzás
Konkrét – absztrakt
Úrlidérc (versek)
- 28–29 **TÓTH KINGA** _____ ■
Zsúr (versek)
- 30–33 **BARAK LÁSZLÓ** _____ ■
Revansok
Otthonaink melege
Vallomások (novella és versek)
- 34 **GERŐCS PÉTER** _____ ■
Fiatal mizantróp (regényrészlet)
- 42 **MORSANYI BERNADETT** _____ ■
Az eltévedt lovas (novella)
- 48 **JAROSLAV VEIS** _____ ■
Kísértet járja be Európát (novella Benyovszky Krisztián fordításában)
- 58–59 **NYIRÁN FERENC** _____ ■
Vonaton
Edóda
Egy év után (versek)
- 60–61 **KABAI LÓRÁNT** _____ ■
fáziskésés
most lehet
élni világnézet (versek)

- 62 **KÖTTER TAMÁS**
Ikea, vasárnap (novella)
- 66 **MOLNÁR CSABA**
Reinkarnáció (novella)
- 71 **KIBÉDI VARGA ÁRON**
Retorika és narráció (tanulmány)
- 76 **SINKOVICZ LÁSZLÓ**
Alisz kalandjai Csodaországban (Idegenség és otthonosság Kondor Vilmos
Budapest romokban című regényében)
- 82 **LOSONCZ MÁRK**
A lājkoló ész kritikája (esszé)
- 90 **KÖRÖSI ZOLTÁN**
A vakolat íze (Kerékgyártó István *Rükverc* című kötetéről)
- 92 **L. VARGA PÉTER**
A világvége parti (Douglas Coupland „A” generáció című regényéről)
- 94 **KRUPP JÓZSEF**
A költészet bősége (Csehy Zoltán *Amalthea szarva* című kötetéről)
- 96 **SZILÁGYI MÁRTON**
A „maradék” Gion (Gion Nándor *Véres patkányirtás idomított
görényekkel* című kötetéről)
- 100 **KOLOZSI ORSOLYA**
A mese varázsa (Péterfy Gergely *Örök völgy* című kötetéről)
- 103 **CZINKI FERENC**
Kívánczok el (Györffy Ákos *Haza* című kötetéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.sk
Kukorelly Endre (versovat)
qkorelly@yahoo.com
Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea
FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Csehy Zoltán,
Hizsnay Zoltán

Levél cím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2012)

Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028.

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony.
Nyomja: Valeur Kft., Dunaszerdahely
Példányszám/Náklad: 1300 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénnytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Az utolsó reggelen

UTOLSÓ

Akék templom delet harangozott, Noszlopyt éppen csak kirázta az álmából. Gondolatai Ilonka körül kezdtek el forogni, aki bár házaseletet él, még egy picit mindenképp őt szereti, a gombostűfejnyi anyajegy őhöz hű, nem a durva hangú, pojáca férjéhez, s hogy Rozi miatt érdemes lenne öngyilkosnak lennie, mert a Rozi szívből megsíratná, s karácsonyra, húsvétra és a halottak napjára, ha a temetők teli vannak virággal, neki is vinne virágot, és másnap reggel ott virítana a krizantém vagy az őszi rózsá titokban, de szelíden provokálva. Aztán két évvel később lejártak a Duna-partra Violával, kavicsot dobtak a folyóba, és megfogadták, hogy szerelmük örökké fog tartani. Jó volt egy órára elhinni ezt. Másféle idők jártak akkor, még a szél is másképpen fújt. Viszont a rózsás-piros arcú Erzsi féltékeny volt, mint a telt hasú nők általában, nem volt menekülés a combjuk elől, ha öt percet késtél, egy napig nem beszélt veled. A harangszó már jó ideje elhallgatott, de a muzsikája ott maradt a fülben, ami bizonyos hangokat bebocsát, de ki nem enged, mint egyes növények a rovarokat. A hang még kitartott, s Gabiról szólt csúfondárosan és hetykén, holott már réges-rég el akarta őt pusztítani. Gabi viszont élt, titokban, mint moha a víz alatt, nem ártott neki semmi és senki. Inkább Zsófi gondolt, mert őt hagyta el átkozott körülmények között, melyekért éppannyira volt felelős, mint amennyire nem, és Zsófi is tehetett a kialakult helyzetről, így legszívesebben hallgatott. Ki miatt legyen hát öngyilkos? Mert ezen a reggelen, és főként kora délután, elhatározta, hogy öngyilkos lesz ötvenhárom és ötvenhat éves kora között, mint a hajdaniak. Hogy miért lettek öngyilkosok, a fene se tudja megmondani annyi év után. Lehet, hogy csak megunták az életet, mert elégük volt már az egészből. Vagy a Noszlopyaknak volt olyan ereje, hogy ha már nem juttatta őket vértanúságra, legalább a fegyvert maguk ellen fordították, mert a Noszlopyak büszke emberek voltak. A baj csupán az volt az örökséggel, hogy a Noszlopy nevet valamelyik dédapja vette föl. Nagy hazafi volt, bár nem is olyan jól beszélt magyarul, s a Jakubcsek nem volt igazán magyar név, olyan félig tót, félig magyar. Noszlo-

py lett, és punktum, és a dédunokája olyan magyar volt, hogy kirázni belőle a tótot lehetetlen volt.

Ez a Jakubcsek volt az ő legnagyobb titka. Már az apja és a nagyapja is olyan jól titkolta, hogy senkinek sem jutott eszébe Jakubcseknek nevezni, mindenki Noszlopynak hívta. Az apja, bár szürke hivatalnok volt és köhögős vénember, mégis tekintélyel bírt, mint valami földbirtokos. Dédapja északról költözött be Garamkövesdre, magyar lányt vett feleségül, s hamarosan Érsekújvárra, majd Pozsonyba költöztek. Azt híresztelték, hogy ők a Noszlopy család oldalága. Nem akadt ember, aki ne hitte volna el, pedig a Jakubcsek jól jött volna 1945-ben, mivel a szlovák származásra különös gondot fektettek azokban az időkben, amikor a Noszlopy név erős hanyatlást mutatott. Sok kétség közt mégis a Noszlopy név maradt, mert mi van, ha mégis minden visszarendeződik. Egy óra közel-

gett, de Noszlopyt elringatta Rozi, Zsófi és Eleonóra – mert a legkisebből se fedkezünk meg, aki úgy csókolt, mint a méz. Valamennyien fiatalok voltak, a nyolcvanas-kilencvenes években, és olyanok is maradtak, hiszen senki sem látta őket azóta. Holott tekintélyes asszonyok lehetnek immár. És itt, a kicsike, mégis tekintélyes kék templom harangszava közben ismét fiatalokként jöttek elő. Noszlopy elmerengett a tegnapon és a borús holnapon, és úgy találta, ha nem kel föl időben, a napot is meghosszabbítja. Ám Piroška néni keresztülhúzta a szándékát. A nagy loboncú, nagyszájú házi szörnyeteg egyszer csak kopogott, és rögtön ki is nyitotta az ajtót, amit úgysem lehetett rendesen becsukni. A szivarzag és a még nem teljesen eltakarodott alkoholszag megbódította Piroška nénit, mint a tiszta vizet, ha bort cseppent belé.

– Egy óra van. Nem kéne fölkelni már!

– Úgy döntöttem, hogy ágyban maradok – mondta Noszlopy közönyösen. – Nem vár senki sem, és ez hál Istennek derék dolog.

– Énfelőlem egy hétig is ágyban maradhat... De, hogy úgy mondjam, várja valaki.

– Ki az Isten az? – méltatlankodott Noszlopy, és éles hátfájása támadt.

– No, ki? Az az undok nevű, savanyú ürge. Megmondtam neki, hogy máskor alkalmatlankodjon, de nem hagyott magának beszélni. Azt mondta, hogy rendkívül sürgős.

Sosem mondta ki Schwarzbacher vagy S. Bacher nevét, egyszerűen nem jött rá a nyelve, végül is savanyú ürge maradt, mert örökké olyan savanyú képet vágott, hogy azt minden ember megsajnálta.

– Hogy a nyavalya törje ki – bosszankodott Noszlopy. – Egyszer aludtam volna estig...

– Küldjem el? – kérdezte a nagyszájú házi szörnyeteg.

– Engedje be!

Piroška néni sóhajtott, hogy úgymond, ez az ő hibája, de hál Istennek nem avatkozott az ügybe. A ház hátsó részét átengedte Noszlopynak, csináljon vele, amit akar, csak föl ne gyűjtsa a szivarjával. Amikor Noszlopy egyedül maradt a szobában, körbesandított, hát itt bizony nagy volt a rendetlenség, de nem is annyira a rendetlenség, mint a zúfolttság. A zongora is ki, a hármasszekrény is ki, mindjárt több hely lenne. De ezektől nem lehetett megválni. A hármasszekrényben ott volt néhány poros, molyette kardigán és blúz, mely mégiscsak az édes mamáé volt, és a zongora is megszólalt néha éjnek évadján, amikor nem tudott elaludni. Úgy vélte, ha eladja, az anyja titokban megsíratja.

Schwarzbacher megállt az ajtóban, illetve be is bújta rajta, de rögtön lehajtotta a fejét. Kétméteres volt, és a kétméteres embereknek azon fajtájához tartozott, akin bármi mo-

soly fut végig, csak balszerencse éri a társat. „Ne vigyorgjon, mert azt nem szeretem”, mondta Noszlopy, és mivel már húszadszor mondta, úgy-ahogy megjegyezte magának Schwarzbacher. Noszlopy éppen a vodkásüveget és a szivarcsutkát takarította el. Hát, mi tagadás, nagy újság volt.

– No, nem lehet belőle meggazdagodni. De a rossznál egy kicsit jobb. Aztán ha jobb, már csak rajtad múlik, hogy még jobb legyen.

– Kicsit világosabban – kérte Noszlopy. – Olyan vagy, mint a holló. Csak kár, meg kár, meg még egyszer kár.

– Itt van Szmirnov.

Noszlopyt majd megütötte a guta.

– Ki az a Szmirnov? Miféle Szmirnov?

– A Takács hűgának a fia. Emlékszel rá? Oroszországban ment férjhez. És a fia most nagyon gazdag ember.

Noszlopynek rossz sejtelmek voltak.

– És mit akar tőlem ez a Szmirnov? Sosem láttam őt. Azt sem tudom, hogy fiatal-e vagy netán félbolond.

– Az igazat – suttogta Schwarzbacher. – Takács nem beszél oroszul. Egyáltalán nem tud beszélni, no! És a Takács Pityunak mégiscsak a legjobb barátja voltál.

– Nem megyek – mondta, de egy kicsit határozatlanul.

Schwarzbachernek azonban csavaros esze volt.

– Úgy van. Elvégre mi közöd is hozzá... Az az egy-két száz euró, mit is számít neked.

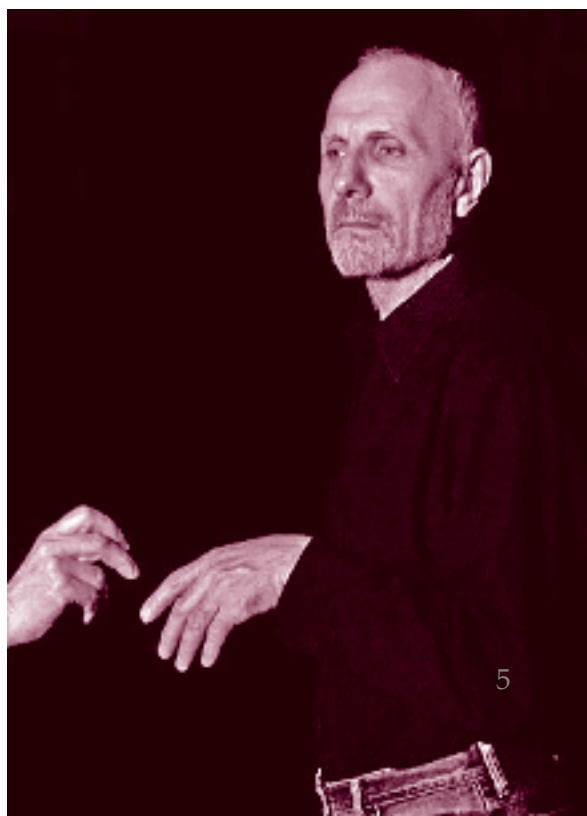
– No, várjunk csak.

– Az az egy-két száz...

– No, jó, elmegyek. Csak hogy ne mondja, hogy nem vagyok úriember.

Csak egy órára, gondolta, miután Schwarzbacher elment. Kiszállt az álom a szeméből. Az udvar csendes volt és üres. Varjú ereszkedett le a törpefenyőre, még a novemberi varjú, amelynek a késő őszi időben fekete tollai kékes-lila árnyalatúak. Ketten voltak az udvarban: a varjú odakint és Noszlopy idebent, ahol a levegő igencsak lehűlt, mert a kályha éjfél után kialudt. De hagyta a kályhát békében, ellenben kinyitotta a hármasszekrényt, és vad illatok csaptak az orrába, fenolftaleintől a finom fáig. Mégiscsak elegánsan fel tudott öltözni, az öt évvel ezelőtti öltöny nem vesztett az eleganciájából semmit, a fehér ing viszont gyűrött volt, de Piroška néni, a házi szörny átvasalja, egyedül a cipő volt egy kicsit elhasznált és a téli kabát kissé rongyos. De hát Szmirnov is látni fogja, hogy becsületesen nem lehet megélni, főleg, ha nincs az embernek munkája. És volt?, kérdezte Szmirnov szigorúan, mármint a Noszlopy fejében. Nagy kiadó volt, felelte Noszlopy, de tönkre ment. Így jár, aki becsületesen játszik. Utóbb még a gatyám is ráment. És az eleganciája ellenére majdnem sírva fakadt. Hiszen minden más-képpen történhetett volna.

Például megnősülhetett volna. Öt évvel ezelőtt Piroška néni azt sem tudta, hová legyen a boldogságtól, talán még a földig is lehajolt volna, és úgy csillogott a szeme, mint a zafírkő. Egy idő után azonban a vadonatúj öltönyök és a vadonatúj pulóverek kopásnak indultak, már nem voltak olyan szépek, mint amikor megvásárolták őket, bár a jó vásár több évig kitart. A százszor felvett pulóver lemutrált, régi kacsának tűnik, Piroška nem szólt, de a régi holmit mind megvetette. Öt évvel ezelőtt a szegény falusi Ilonka lázzal lepté meg, Piroška a kapuban várta. Egy lány van a házban, suttogta. Már hívtam az orvost. Ilonka izzadt, félmeztelen volt, és a láza a csúcst ostromolta. Sokszor gondoltam rád, he-

begte Noszlopy, de épp csak befejezte a mondanivalóját, melyben a szélhámostággal ártatlanság elegyedett, megjött a Zsófi, és egy perc alatt olyan rendetlenséget csinált, hogy oh, semmi, de semmi, fújta Piroska, és kis híján elájult. Ettől kezdve lefelé ment az ázsiója, és ki tudja, hol az alja. Elmaradoztak a nők, eleinte még gyakran írtak levelet, utóbb egyre kevesebbszer, míg a végén csak Gabi maradt a húsvéti és karácsonyi finom papírra nyomtatott levéllel, egy-egy külön Noszlopynak szóló üzenettel, miszerint örökre a tiéd vagyok. Csakhogy az Óperenciás-tengeren túl, egy amerikai kisvárosban.

Másnap délelőtt fölpróbálta az öltönyt, de mintha az öt év folyamán összement volna. Az inget sem lehetett begombolni. A zakó úgy nézett ki, mintha csak a gomb tartotta volna össze, az is egyre fáradtabban. Ha a kezét nyújtotta, féltő volt, hogy az öltözet nem bírja ki a megterhelést. Meghíztam, csodálkozott Noszlopy. Ugyan mitől, hiszen napjában több zsíros kenyeret fogyasztok, mint disznóhúst, kacsát pedig utoljára akkor ettem, amikor Zsófi főzött búcsúzóul, mert egy hétre rá férjhez ment egy tanárhoz, aki csak összeadni tudott. Lazán kötötte meg a nyakkendő, mint egy strici, üsse kő, ezen nem múlik. Valahogy sötéten látta a jövőt. Ahogy a busz kihajtott a városból, egyre sűrűbb lett a köd. Az autóbuszban is csend volt, mintha a köd megülte volna a szíveket. Szmirnov jó érzéssel megtalálta azt a helyet, ahol nem zavarja a forgalom, és nem füttyög be félóránként a vonat, Mária-Lucskán, a szelíd hegytetőn. A gazdag pozsonyiak kiránduló helye volt, mely őszre elcsendesedett, és a szobái közt akár válogatni is lehetett. Noszlopy sosem járt itt, noha épp eleget hallott erről a szállodáról. A busz nem vitt egészen föl, letette Noszlopyt mintegy kétszáz méterre egy sűrű erdő közepén. Mire felért a szállodához, csurgott róla a víz, és levegő után kapkodott.

A recepció üres volt, Noszlopy téblábolt egy darabig, aztán leült egy pamlagra. Várt. Öt percet, tíz percet... Arra gondolt, hogy itt kényelmesen ki lehetne rabolni a szobákat. Nagy sokára előjött egy gnóm emberke, felhúzta a szemöldökét, és úgy állt meg Noszlopy előtt, hogy az automatikusan felállt, mint baka az őrmester előtt.

– Keres valakit? Vagy éppen szobát tetszik parancsolni?

– Szmirnov urat keresem.

A recepciónak földerült az arca.

– Az más. Jöjjön, megmutatom a szobáját. Egyébként a 17-ben tetszik elérni. De nyugodtan lepakolhat, kérem. Pihenhet egy fél órát, akár egy órát is. Parancsoljon, Noszlopy úr!

Noszlopy úr akaratlanul is füttyentett, mi az, ilyen híres vagyok, de a következő pillanatban arcára fagyott a mosoly. Ezek szerint már tudomásuk volt róla... Mi az, talán egy összeesküvés része lesz? A gnóm megnyugtatta: ne haragudjon, de Szmirnov úr elárulta a becses nevét. És szégyenlősen elmosolyodott. A földszinten volt az ő szobája is, csak a meghosszabbított egyenes túlsó végén, jó messzire Szmirnovtól.

– Ez itt a szobája. Kicsi, de hogy úgy mondjam, elegáns. Ha valami kívánsága van, csak tessék szólni a 01-sen.

A gnóm eltűnt, mint a kámfur, helyette ott ragyogott a szoba hófehérre festve. Még a szekrények is fehérek voltak, csak a szőnyeg volt vörös, mintha fölszáradt vér nyoma volna rajta. Kicsit gusztustalan, gondolta, egy médiumos marhapörkölt. A szobában meglehetősen sötét volt, ami a bútorzat fehérjét még inkább kiemelte. Kinézett az udvarra. A nem túl zajos forgalomtól tökéletesen el volt szigetelve. Lepihent. Hogy aludt-e vagy nem, nem tudná megmondani. Kopogásra ébredt, kint erősen sötétedett. A kopogás megisméltődött, halkán és hangfogóval, mintha egy cseppet sem sietne az a valaki. A kényelmetlen zakót levette, ingujjban ment ajtót nyitni, ráadásul egy gomb is hiányzott a nadrágjáról. Majd a gnóm szemét huny fölötte. Csakhogy az ajtóban egy cingár fiatalember állt, Noszlopy bambán nézett rá, amíg az be nem mutatkozott.

– Szmirnov vagyok – mondta meg cingárabb hangon, úgy, ahogy a rigó beszélhet magyarul.

– Te jóisten – jött meg az esze Noszlopynak. – Tessék befáradni.

Szmirnov úr csendben lépdelt, miután papucs volt rajta. Igazi oxfordi példány, halkán beszélt, akárha halak beszélgetnének. Ahogy belépett a küszöbön, átalakult, mint a bábú lepkévé, s egy csapásra birtokba vette a szobát. Noszlopy sejtette, hogy nem először és nem is másodszor jár itt. Lassan rájött, hogy ez az ő szobája, csak egy éjszakára kölcsönadta neki. Ettől aztán elbizonytalanodott. Úgy érezte, egy meggondolatlan szó, és máris repül innen. Szmirnov kényelmesen helyet foglalt a sarokban. Noszlopy fogolynak érezte magát, s mindegy volt, hogy a legkedvesebb foglya-e Szmirnovnak.

– Meséljen, kedves uram. Ne is nézzen rám. Ne is gyűjtson lámpát, mintha itt sem lennék. Vacsorára korán van még.

Az anyja Noszlopy, de az apja Takács volt, tehát az unokatestvére, mint Szmirnov, tehát mi is unokatestvérek vagyunk, gondolta Noszlopy. Takácsnak a nagyapja paraszt volt, de gazdag, övé volt a falu egyharmada. A Pityu apja református pap volt, szóval a nagybajszú, gazdag parasztnak a fia és az unokája. Majd kőbányász, száműzték egy szlovák faluba, Liptóba. Zavaros idők voltak. Noszlopynénak volt egy testvére, „az apám”, aki addig ügyeskedett, míg kilencszáznegyvennyolcban ugyanabba a faluba helyezték, mint a Noszlopy lányt. Együtt volt a család – mondta némileg ironikusan Noszlopy. – Muszáj innen kezdenem. Ez az egész nem érthető, ha nem innen kezdem. Noszlopyné előszeretettel hangoztatta, hogy ő Noszlopy lány, a Takácsot csak fogcsikorgatva ejtette ki, pedig szerelmes volt a férjébe. Öt évvel volt idősebb a Takácsnál. Sosem beszéltek erről, és a rokonok is hallgattak. Pedig Takács nem volt mimóza ember. Gyerekkorában arra is emlékezett még, hogy jókedvű volt. De ak-

kor még egész-arca volt. Csuromvizes, ha megfürdött a tóban, barna, ha csak egy órára kiment a napra, egyik öregember azt mondta, keménykötésű a fickó, mint az ólom vagy az arany, nehéz elbánni vele, betyár volt a dédapja, de aztán pandúr lett. Vigyázni kell vele. Akkor a legrosszabb, amikor a legalázatosabb. Minden vasárnap elmegy a templomba, illetve hát a volt református pap az evangélikusba, de amikor a legtöbb hívő hangosan imádkozik, ő hallgat, mint a sír. A fene tudja, nem jó ez kérem, mondta egy asszony. Takácsnét jobban szerették, pedig ő gőgös volt, szegény tót népnek nevezte az evangélikusokat, és mégis... Ő úr volt, szegény, mint a templom egere, üldözött és a nép ellensége, de úr volt, neki hamar megbocsátottak. Takácsnak nem. Lesütött szemmel, sunyítva mentek el mellette, ő az ellenségük volt, pedig hát ő beszélt kifogástalanul a nyelvükön, és jóba is szeretett volna velük lenni.

Aztán volt egy balesete, ami örökre emlékezetessé tette a nevét. Mindenki mást megpuhított volna, de a tíz esetből ez volt az egyetlen, melyet közöny fogadott, már-már káröröm. Beszédtema is volt a faluban, hogy hát nem ment veszedelmes helyre! Nem jó ott hagyni a falut! Még jó, hogy nem esett bajuk a gyerekeknek! Holott az csak fél kilométerre volt a falutól, odalátszott a templom fehér tornya, mintha esküvői ruhába lett volna öltözve. „Mi lemaradtunk egy kicsit, én ötéves voltam, pisilni kellett, apám és anyám megszokták már, no”... Hideg nyár volt, lefagyott a pöcsöm, bocsánat, Szmirnov úr, valahogy nem jött a pisi, apám és anyám csodálatosan hallgattak, mintha leszállt volna a Jézus. Egyszer csak iszonyú erejű bömbölés hallatszott, apámban megfagyott a vér, anyám ösztönösen magához húzott. Száz méterre történt, de nem láttunk semmit, eltakarták a bokrok. Azt hiszem, sírni kezdtem, motyogott Noszlopy, persze még csak ötéves voltam. Nem értettünk semmit. Aztán már derengett valami. Szaladni kellett, oda. Ha a medve összeroppantja a gerincet, akkor késő. A lucfenyős részben, a bokrok és gallyak között találtak a nyögő testre, mely a Takácsé volt. Összevissza mozgott, mintha a halálba táncolná magát. Anyám önkéntelenül is keresztet vetett. Takácsnak kilátszott a csontja a jobb felén, és

teli volt vérrrel. Csak egy pillanatra látta a vért, egy töredék másodpercre, de öt évtizedig számtalanszor az eszébe jutott. Nem volt telefon. Nem volt kocsí, melyen visszazárlíthaták volna a faluba. Tulajdonképpen semmi sem volt, csak a csupasz lábuk. Takács nem ájult el, noha a medve összemarcangolta a testét, és úgy nézett ki, hogy számtalan bordája eltörött. Megpróbált talpra állni, de nem sikerült. Apa elküldte a mamát, nem gyereknek való ez, mondta. Siess haza, és hívd az orvost. Már a kapuban voltunk, amikor utolértek egy szekéren, Takács megpróbált lekászálódni, még mindig nagy ereje maradt, de kapaszkodott, és nagyokat nyögött. Takácsné, a Noszlopy lány, sírva fakadt, ám hamarosan erőt vett magán, és amikor az orvos mentőkocsin kiérkezett, majd felpakolta Takácsot, mint egy bőrröndöt, és a kocsí elrobogott a szentmiklósi kórházba, általános megbotránkozásra kijelentette: hogyan fogok én aludni egy ilyen roncs mellett. De Takács nem volt roncs. A szentmiklósi kórházban rendbe hozták, öltönyben, piros nyakkendőben és szegfűvel a gomblyukában még lagziba is mehetett volna.

– No, azóta eltelt néhány évtized. Néhány év múlva Pozsonyba költöztünk, míg a Takácsék maradtak. Úgy tizenhárom éves lehettem, amikor egy este benyitott Takács apja, de úgy meghízott, hogy csak a medvetalpnyomok segítettek felismerni, mert azok nem tűntek el soha többé, a bal arcán végigszánkózták egészen a nyakáig, s ott vöröses-lila csomóba gyűltek, mint afféle daganat. A Fecske utcában kaptak lakást, én megkérdeztem, hogy hol a Fecske utca, de Takács rám mordult, hogy ott van a Fecske utca, ahol a Kecske utca, és én nem kérdezősködtem tovább. Ő most a Pozemné stavbynál* dolgozott, vagyis nem lelkipásztori kötelességét teljesítette, arról gondoskodott a medve. Még ha elfogadnák is? Hogyan álljon az emberek elé? Takács nagyon megváltozott. Az egész arcú Takács jó ember volt, a torz arcú Takács pedig megkeseredett ember volt. Ritkán beszélt, és többnyire gorombaságokat mondott. De, mellékesen, az anyám tetszett neki. Még udvarolt is a maga módján. Ám a mama nem szerette. Ő a férjét szerette, a Takács neki nulla volt. Ez is régen történt. Akkor már húsz esztendeje volt, hogy nem láttam istenigazából nevetni Takácsot. Ma már lassan ötven. És azóta nincs se az apám, se Takács. Csak a mama maradt egy kicsit tovább, és úgy összement, mint a leszáradt tulipán. De mindegyik halott itt maradt, nem érted-e, unokatestvérem, mert a cselekedetei itt maradtak, mint a rossz pénz, ami hamis is. A legemlékezetesebben Takácsra rontott rá a rossz szellem, kitepte a láthatatlan olajágot a kezéből, és arcul ütötte. Pedrónak hívták, Pietrónak vagy Pérenek, csak Peternek nem, mert olaszos képű volt, vékony, cingár, mellette Takács egy monstrum volt. Józanul haverkodtak, de ha az egyikük felöntött a garatra, iszonyú patáliát csaptak, főleg Pedro, mert őbenne lakott egy kisördög, és az olyan nagyra nőtt, szinte kétméteresre. Provokálta az embereket, és ha valaki nem ismerte őt, az jól helyben is hagyta. Takács hagyta, hadd provokáljon, és ha mérges lett, otthagya. De aznap iszonyúan berúgott ő is, mint ha a négy kereke elromlott volna. Iszonyú düh forrt benne, és ez volt az a pillanat, hogy kifutott a forró leves. Úgy vágta szájon Pedrót, hogy az többé nem tért magához. Négy órába sem telt bele, és visszaadta lelkét a teremtőjének, vagyis úgy, ahogy volt, meghalt. Takács állt, fokozatosan kijózanodott, rájött, hogy Pedro meghalt, rájött, hogy egyik pillanatról a másikra gyilkos lett, holott ő nem úgy gondolta, ő csak meg akarta leckéztetni a barátját. Először láttam sírni.

– Mért tette ezt. Részeg volt, baszom az anyját.

– Jól van, tudom – intézte el egy kézlegyintéssel Szmirnov. – Tudom, hogy szlovák volt. Bennünk, magyarokban, van valami megmagyarázhatatlan düh. Még az ilyen fél magyarban is, mint én. – És halkán fölnevetett.

– Azt tudja, hogy mért vadult meg annyira?

– Mert elküldte a Dunán túlra.

– Abszolúte nem.

– De. Ezt mondják.

– Hazudott, aki ezt mondja.

– No, ne számázkodjon, uram vagy a testvérem, vagy mi maga.

– A Takács első menyé szlovák lány volt. Jó napot és jó estét köszönt neki, minden hónapban egyszer. Egyébként meg levegőnek nézte.

– De hát ők válófélben voltak. Sőt, el is váltak.

– Pedig így volt – esküdött meg Noszlopy. – Hihetetlen, de így volt. Volt ott egy mondata Takácsnak. Részeg volt, de megismételte harmadszor, talán negyedszer is. Az a kurva lány, az a cemende... Őtőle származik minden baj.

Hát nem is volt valami jó lány, gondolta, de melyik lány jó? Naiv vagy, már háromévesen túljár az eszeden. Felnőttként udvarolni, szerelmeskedni, hancúrozni, apás-anyást játszani jó, de egy életre lekötni magad, hát az minimum öngyilkosság. Melyik lány jó? Semelyik sem.

– Hát erről hallgattak – mérgelődött Szmirnov. – De miért?

Noszlopy csak sejtette, nem akart eltúlozni semmit.

– Lehet, hogy csak szlovák volt.

– És ez elég?

Noszlopy vállat vont.

– Egy gyilkosságnak számos oka van. Lehet, hogy egy kislány pár hónapja rálépett a cipőjére. Vagy csúnyán nézett rá. Az igazság az, hogy Pedro egy áldozat volt. Nem kellett volna ott lennie, és minden másképpen van. De hát ott volt a szerencsétlen. ■ ■ ■

Grendel Lajos (1948): író, esszéíró. Legutóbbi regénye: *Távol a szerelem* (Kalligram, 2012).

Lábmosás

Nagycsütörtökön

A példabeszéd Jézusról és a bűnös asszonyról szól. Jézus a tanítványok kíséretében vett részt a vacsorán, amikor egy bűnös asszony híret vette, hogy a próféta a díszvendég. Alabástrom edényben hozott kenetet, és saját hajával mosta meg a Messiás lábát. A tanítványok megbotránkoztak. Hát már az ilyen bűnös népségnek is megbocsát? Jézus csak annyit kérdezett: ha egy hitelezőnek két adósa van, és az egyik ötszáz dénárral, a másik ötvennel tartozik, de a hitelező mindkettejüknek elengedi tartozását, ki lesz a hálásabb ezért? Nyilván az, amelyik ötszázzal lógott. Jézus pedig vizet hozatott, és mind a tizenkét tanítvány lábát megmosta. Ez azért vagány húzás.

Marci a templom barokk pompájában fuldokolt, tüdejét fojtogatta a penész és a tömjén dohos kombója. Bizonytalanul ugráló tekintete az örökmécsest kutatta. Megpróbált rájönni, miként világíthat állandóan. Csalást sejtett. A nagycsütörtöki misén Jézus lábmosós vagányságát készültek felidézni. A vörös márvány balusztrádokkal kerített szentélyben már fel is sorakozott a tizenkét tanítvány dublóre, mindannyian a város köztisztelőben álló patrícusai. Amott egy iskolaigazgató, emitt egy képviselő, hátrébb a híres szívsebész főorvos. A negyedik (tehát meglehetősen előkelő) helyen pedig Marci zenetörténet-tanára, nem mellesleg valaha országos hírű bariton, Beöthy Lóránt, aki megkopott operaénekesi ázsióját fenntartandó minden alkalmat megragadott, hogy reflektorfénybe kerüljön. A szentélyben izzottak a reflektorok. A misét László atya celebrálta a maga hatásvadász, őszintétlenül jámbor módján, Marciék meg igyekeztek

egyenesen állni fehér-fekete ministránsruhájukban, egy-egy súlyos, álbarokk, ezüst gyertyatartót tartva maguk előtt. Marci oldalra sandított, és kissé idegesen konstataálta, hogy a nyugtalanítóan imbolygó Gergő hamarosan elhasal gyertyatartóstul, ministránsruhástul.

A hittanórákat tartó László atya, ez a hipokrita egyházi régóta Marci bögyében volt. Kimódoltan naiv tekintetét feltehetőleg tükör előtt gyakorolta ki, csak úgy, mint karót nyelt tartását, amely véleménye szerint a jellemes férfi ismérve volt. Kezeibe szemmel láthatóan szerelmes volt. Odáig ragadtatta magát, hogy – ugyan csak álságos szégyenlősséggel – bevallotta, ő is volt szerelmes ifjúkorában, és szíve választotta szerint legvonzóbb tulajdonsága rusztikusan szögletes lapátkeze volt. Ha az ember sokáig figyelte, feltűnt, hogy László atya mindig egy bizonyos tartásba merevítette ujjait, hogy a lehető leglátványosabban rajzolódjanak ki az erek férfias kézfejen. Makk alakú hüvelykujjára – Marci legalábbis erre következtetett – különösen büszke volt, ugyanis előszeretettel gesztikulált hüvelykjét lobogtatva, és ha pihentette is e különösen becses szervet, rendszerint reverendája övébe akasztotta.

László atyán az első fogást úgy találta Marci, hogy bedobta a klasszikus kérdést: tud-e isten akkora követ teremteni, hogy nem tudja felemelni? László atya fontoskodva lóbálta faroknyi hüvelykujját, a kérdésre mégsem tudott válaszolni. Végül a jó öreg jezsuita tudományhoz, a kazuisztikához folyamodott, és egész meggyőzően csinált úgy, mintha válaszolt volna a kérdésre, holott egyértelműen nem tette. Ekkor már javában izzadt. Marcit elbizakodottá tette a siker, hogy sarokba szorította az egyik legtekintélyesebb paptanárt a gimnáziumban. A következő órára újabb kérdéssel készült. Ha Isten nem egy, hanem három személy együttese, akkor hogy is képzeljük ezt el? Az Atya, aki ugye az egyik isteni személy, megharagudott az emberre bűnei miatt, ezért leküldte a Fiút (a másik isteni személyt), vagyis lényegében saját magát, hogy megölje őt az ember bűneiért. Vagyis lement az emberek közé, és kinyíratta magát, hogy kiengesztelje saját magát? És a Szentlelket hogyan képzeljük el ebben a történetben? Galambként vagy lángnyelvként? És miért kellett a Szentlelek megjelenéséhez újabb isteni manifesztáció? Nem tudott volna hívívő lenni az Atya vagy maga Jézus? László atya végső kínjában az „Ez misztérium, fiúk!” jolly jokerével mentette ki magát, és jóval kicsöngetés előtt szélnek eresztette növendékeit. Marci nem hagyta annyiban, a következő órára egy komplett folyamatábrával és egy protestáns prédikátor fitymáló dühével érkezett. Kérdése ezúttal arra vonatkozott, hogy az üdvözüléshez miért várja el Isten a hitet. Hogyan higgyünk valamiben, ami egyszerűen nem elképzelhető. És hogyan lehet ez követelmény az üdvözüléshez. Ha Isten szeret bennünket, miért tesz próbára minket? Ha szeret, miért nem akarja, hogy mindannyian üdvözüljünk? És miért nem teremtett nekünk olyan elmét, amellyel felfoghatjuk természetét és bizonyosságot szerezhetünk róla? László atya már az első rohamtól összeomlott. Leült a tanári asztalhoz, és zavaros okfejtésekbe kezdett a szabad akarat és a hit összefüggéséről. Amikor végzett összefüggéstelen apológiájával, nagyot sóhajtott, és esdeklő várakozással nézett az osztályra, megerősítést várva. De Marcinak erre is megvolt a maga kérdése: Ha Isten végtelenül jó, és szeret bennünket, akkor miért ad arra lehetőséget, hogy rosszul válasszunk? Kit érdekel a szabadság, ha az az ára, hogy elkárhozhatasz? Marci élvezte, hogy ő áll a középpontban. Érezte a felé összpontosuló figyelmet, a várakozást, és a harminc drukkoló osztálytárs támogató energiáját. Végül már-már flegmán zárta le okfejtését, néhány hanyagul odavetett kérdéssel: Különben is, miért van pokol? Isten teremtett mindent, tehát hatalmában állna bármikor felszámolni a poklot is.

Óra után László atya ijedt, dühös és kérlelő tekintettel vonta félre, fojtott hangon ordítva a fiúval: „Mi ütött beléd, Marci? Mi történik veled?” Ezen Marci is meghökkent kissé. Tényleg nem tudta, mit csinál. Eleinte játéknak tekintette a szerény tehetségű hittanár szívatását. Meg volt győződve róla, hogy László atya válaszképtelensége még nem jelenti azt, hogy ezekre a kérdésekre ne lenne válasz. Lassanként mégiscsak megjelentek az első hajszálrepedések a hitén. Ami játéknak, szórakozásnak indult, kezdett véresen komollyá válni. Egy idő után szabályszerűen készült az órákra, kitartóan könyvtározott, jegyzetelt, és elsődleges céllá vált számára, hogy zavarba hozza ezt az ájtatos paprikajancsit.

Bajtársra is lelt ebben a küldetésben. Gergő, aki éppen vele szemben rogyadozott az ezüst gyertyatartó terhe alatt, idővel társszerzővé lépett elő a kérdések kiagyalásánál, együtt dolgoztak az újabb és újabb kérdéseken, vég nélkül építgetve a tökéletes retorikát. Hajnalig tartó eszmecsereket folytattak a Bazilika tövében feltárt, középkori kőtemplom romjain, hanyatt vetve magukat az ezeréves köveken. Tekintetük és a csilagos ég közé csupán a teátrálisan barokk szobor furakodott: Mihály arkangyal fodrozódó lángpallossal kezében éppen letaszította Lucifert a mennyekből. A túldramatizált szobor isteni haraggal magasodott följük, és ha még be is rúgtak kissé, nehezen fojtották el abbéli félelmüket, hogy Mihály valójában rájuk feni a hullámos pengéjű szerszámot.

Gergővel majdnem minden fontosabb témát érintettek a romokon heverészve, beleértve a belpolitikát, a vallást, az élet értelmetlenségét, a jó rockot és a jó jazzt, azt a szándékukat, hogy mások lesznek, mint apáik, és természetesen a lányokat, az asszonyokat, a szerelmet, a szexet, a romantikát és a disznólkodást. Utóbbiakat persze főként elméleti síkon. Szó esett Gergő szemben lakó szomszédjáról, egy szőke hajú, aranyosan hippis, alteros csajról (jó fenék, jó cicik, helyes arc), akivel minden reggel együtt utazik be a 7-es busszal, de az idegborzoló szemezésen még nem jutottak túl. Marci is hosszasan ecsetelte a zeneiskolában, pontosabban a zenetörténet-órán kiszemelt, inkább diszkós, mint alteros lányt (leírhatatlanul jó fenék, észbontó cicik, gyönyörűséges arc), aki miatt nincs se éjjele, se nappala már egy ideje. Mindig igyekezett úgy ülni, hogy pontosan mögé kerüljön, ami nem csekély taktikai érzéket, jó reflexeket és kifejező testbeszédet igényelt. Ha túl korán helyezkedett el a teremben, előfordult, hogy a lány (egyébként Juci) nem elé ült, ha túl későn, elfoglalhatták előle a páholyt, ahonnan a legtökéletesebb kilátás nyílt a lány nadrágjából kicsúszó tangapántra, ahogy előrehajoltában megvillantotta a feneke vágata felé kalauzoló, felpiszkáló árkot. Marci nemigen tudott másra koncentrálni, a napbarnított, kemény húst stírolta teljes transzban, gondolatban végigcirógatva a lány gerincét, egészen a fent jelzett árokig, a nem is sejtett örömök kapujáig, majd még lejjebb, a húsos, feszes fenékig, végül az árok vonalát odáig követve, ahol a lány meleg, bolyhos ölének kellett lennie. Ha Juci időnként jobbra fordult, hogy súgjon valamit barátnőjének, hóna alatt kidomborodott melltartót nem tűrő, serdülő melle. Ilyenkor Marci szabályszerűen beleszédült a látványba. Eközben Beöthy Lóránt, egy bariton operaénekestől elvárható módon, beszédhangját szándékosan zengőre mélyítve mesélt a Varázsfuvola librettójáról. Marcinak komoly gondjai akadtak: óra végére általában olyan makacs, acélos merevedése lett, amelyet minden igyekezete ellenére sem tudott lecsillapítani. Ha ilyen állapotban hagyja el a termet, egyértelműen megszegyenül, de mégsem lehetett órákig ülve maradni, mert rázárták volna a zeneiskolát, ezért aztán minden koncentrálóképességét latba vetve összpontosított a lehető legkellemetlenebb dolgokra, hogy lelohassza a megátalkodott duzzanatot (fekália, az osztályfőnöke zsíros hajában csomóvá összeállt korpaborsók, kétjegyű számok összeszorozása). Gergő azt is javasolta, hogy ha már kapták rajta a szülei önkielégítésen, elegendő, ha felidézi ezt az élményt, garantált a kókadás. Marci nevetve köszönte meg a tanácsot, ezután összeszedelőzködtek, és a részegségtől meglehetősen bizonytalan léptekkel a templom felé vették az irányt, hogy leministrálják a nagycsütörtöki misét.

Talán sejthető, a ministrálást sem ájtatos okokból vállalták el. Ha hétköznapra eső misén ministrált valaki, felmentést kapott valamelyik vasárnapról, így biztosíthattak maguknak legalább egy szabad hétvégét. Gergőn látszott mise közben, hogy kissé elszámította magát a fröccsökkel, ugyanis szinte egyáltalán nem vett részt a szertartásban. Minden energiáját lekötötte, hogy a gyertyatartót ki ne ejtse kezéből, így Marci kettejük helyett segédkezett, László atya pedig – aki egyébiránt szemmel látható örömmel üdvözölte, hogy megtévedt báránycái visszatáltak a nyájhoz – gyanakodva tekintgetett Gergő felé. Most is Marcin volt a sor, hogy kimenjen a sekrestyébe, és az előre elkészített, langyos vizet egy díszes csöbörben behozza az oltárhoz. Ő fog asszisztálni a rituális lábmosdatásnál. A tizenkét hófehér kendőt jobb híján hóna alá csapta, amíg Gergő leszegett fejjel igyekezett egyenesen állni. Egyre kevesebb sikerrel. Marci botrányt sejtett, de egyelőre bízott.

Még élénken élt benne a jelenet, amikor az egész osztály intőt kapott egy szentségtörő kihágás miatt. Az ominózus istentiszteleten ugyanúgy a szentélyben foglaltak helyet, mint most az apostoldublőrök. A kihágás oka szintén Gergő volt, aki Úrfelmutatáskor, mikor megszólalt a csengő, félhangosan bement: „Árpád híd következik!” A szentély egyetlen hullámzó, guruló röhögéssé vált. De az az eset sem múlt el nyomtalanul, amikor megegyeztek egymással a diákok, hogy az „Örvendezzünk mindnyájan az Úrban” kezdetű antifónát úgy éneklük mindannyian, hogy az „Ünnepi napot ülvén Szűz Mária tiszteletére” verssor végül így szólaljon meg: „ÜnnePINApot ülvén”. Soha nem láttak még nagyobb blaszfémiaát a habos-fodros ruhába bújtatott, drámai pózokba merevedő szentek, mint amikor ötszáz diák hangján rengett meg a templom fala a „PINA” felkiáltástól.

A szentségtörés most is benne volt a levegőben. László atya, Krisztus példáját követve, sorra mosni kezdte a kisvárosi patríciusok lábát, ezeket az aszott pipaszárból kinövő, csökevényes, sárgás körmű testrészeket. Túljátszott alázattal törölgette a városi képviselőtestület tán leprominensebb lábfejét, és már sorra vette volna Beöthy Lóránt kérges talpát, amikor Gergő kezéből hatalmas koppanással kiesett a nehéz gyertyatartó, végiggurulva a kövön az első padsorokig. Látványos öklendezések között éppen csak elérte a sekrestye ajtaját, de a padlóra engedett hányás csobogása és a cefreszag visszakúszott a templom szent terébe. A jóságos öreg Yoda mester (így hívták háta mögött az iskola talán egyetlen szentéletű paptanárait, a közel nyolcvanéves Lőrinc atyát) fűgén gurult ki Gergő után, hogy segítségére siessen. Ezt nehéz lesz ételmérgezéssel kimagyarázni, gondolta magában Marci.

Azenetörténelem-órákon hiába igyekezett, nem tudta magára vonni az isteni fenekű Juci figyelmét. Kapcsolatuk kimerült abban, hogy Marci óráról órára kölcsönadott egy tollat a lánynak, aki mindig elfelejtett hozni magával. Ezek a tollak rendszerint nála is maradtak. Juci csak belibeggett valószínűtlenül rövid farmersortjában, Marci agya pedig teljesen leállt. Rögeszmés mohósággal szívta be a lány parfümjét, és remegésig fajuló izgalom öntötte el, ha a lány kihúzott derékkal gyűjtötte copfba csillogó, sötétbarna haját, kis kontyba csavarva, majd szórakozottan visszajejtve vállára. Ilyenkor pár másodpercre látatta hosszú, vékony nyakát, a tarkóján szertelenkedő finom pihéket, Marcinak csak előre kellett volna hajolnia kissé, hogy csókot nyomhasson rá. Érezte, hogy cipzárja mögött követelőzőn ébredszik a farka. Hogy elterelje gondolatait, jobb híján figyelni kezdett Beöthy Lóránt órájára.

Beöthy stílusa egészen sajátos módon volt idegesítő. Először is, előadása hemzsegett a tárgyi tévedésektől, ami Marcit módfelett irritálta. Ráadásul fogalma sem volt róla, hogyan szólítsa meg diákjait, mégsem tett le róla, hogy fiatalos, alternatív, jó fej tanárnak gondolják. Előszóval használt ezeréves szlenget, olyan kifejezéseket, amiket csak felnőtt forgatókönyvírók képesek adni a tinik szájába valamilyen béna ifjúsági tévéfilmben. Ilyeneket, hogy *pöpec*, meg *klassz*, meg *pali*. Rettenetes. Különösen hülyén hangzott mindez sztentorira mélyített hangján. Haydn nála nem Haydn volt, hanem Haydn *papa*, aki Esterházy Pál szolgálatában jópofa tréfával próbálta rávenni a herceget, hogy szabadságot adjon zenészeiknek, így született a Búcsúszimfónia. „Az Esterházy *Miklós* volt, tanár úr!” – szaladt ki Marci száján. Beöthy komikus zavarba jött, majd mosolyt erőltetve arcára megkö-

szönte a korrekciót, bosszúságát azonban nehezen leplezte. A közjáték azonban nem várt fordulatot eredményezett: Juci hátrafordult, és szívdöglesztő mosollyal jutalmazta Marcit. A fiút előntötte a büszkeség, és úgy gondolta, rátesz még egy lapáttal. A tanárok provokálásában már ügyis gyakorlott volt. Minden hibát kiszúrta, és hol udvariasabban, hol gúnyosabban, felhívta erre a tanár figyelmét. Amikor már vagy negyedszer ismételte Beöthy, hogy Berlioz Fantasztikus szimfóniájának ötödik tételében a „fixa idea”-téma *grotesz* feldolgozásban tér vissza, Marci lecsapott: „Tanár úr, az nem *groteszk* véletlenül?” Most már a diákok sem palástolták, hogy jól mulatnak a helyzeten, a jutalom pedig újabb vérbő mosoly volt Juci részéről. Beöthy idegesítő jellemvonásai között szerepelt, hogy hihetetlenül hiú is volt. Nem volt szüksége rá, hogy Marci még egyszer kioktassa. „Menjen ki, Márton!” Marci boldogan hagyta el a termet. Juci rámosolygott. Végre felfigyelt rá. Itt az alkalom, hogy randira hívja.

Marci izgatottan álldogált a folyosón, várta az óra végét. Próbálgatta a helyes arcifejezést, hogy minél mélyebb benyomást tegyen a lányra, ha kijön az óráról. Kicsit fölényes legyen, flegma, de azért villanjon meg valami csibészes mosoly is? Különböző testtartásokat váltogatott, igyekezett lazának tűnni. De mit csináljon a kezével? Zsebre vágta. Végül kinyílt az ajtó. Juci szinte legutolsóként jött ki rajta, egy másik lánnyal beszélgetett, a fiú mellett elsiklott a tekintete. Marci úgy érezte magát, mint akit leforráztak. Beöthy Lóránt megkopott baritonja rázta fel: „Beszélni fogok az apjával, Márton. A viselkedéséről.”

László atya profihoz méltón emelkedett felül a kis hányós intermezzón. Émelyítő gyengédséggel fejezte be a képviselő úr lábának tisztogatását. Marci üres tekintettel nézte a jelenetet, kezében a szentséges csöbörrel, hóna alatt a fehér kendőkkel. László atya tekintetével Beöthy Lóránthoz irányította, ő pedig robotszerű szögletességgel térdelt le a művész úr patái elé. Marci ekkor már pánikolt. Érezte, hogy gyorsabban ver a szíve, szédül, és izzad. A sekrestyéből kihallatszó hangok beindították nála is a láncreakciót. Igyekezett mélyeket lélegezni, amiből ideges fújtatás lett. Homlokáról nem tudta letörölni a verejtéket, hisz mindkét keze foglalt volt, az izzadságcseppek így háborítatlanul gurulhattak végig az orra tövénél. Érezte, hogy baj lesz, a szájában elindult a nyálelválasztás, és állkapcsa is zsibbadni kezdett. Innen már csak ritkán van visszaút. Makacsul koncentrált Beöthy repedezett bőrkeményedésektől, valami ekcémafélétől és a lilás erek hálójától csúf lábfejére. Nehezen hitte el, mit is csinál voltaképpen. Ennek a ripőknek a lábát mossa a templomban. Igen, *ripők*, ez a jó szó. Ennek kicsit megörült. Felnézett a valahai baritonra, aki egy császár rátartiságával és egy főpap szentséges méltóságával nézett vissza rá, majd lassan, leereszkedően Marci felé bólintott. ■ ■ ■

Falvai Máttyás (Győr, 1984): író, kritikus. 2004 óta publikál különböző irodalmi folyóiratokban prózát, kritikát és recenziókat. Első kötete: *Allegro barbaro* (1 kisregény + 2 novella, 2006, Orpheusz kiadó), második novelláskötete: *Gépinák* (2010, FISZ Hortus Conclusus). Jelenleg Budapesten él. Díjak, ösztöndíjak: Móricz Zsigmond Ösztöndíj (2011), Szépirodalmi Figyelő-díj (2011).

Az égő szederbokor

Minden évben nagyon várta a nyárutót. Amint beköszöntött, a Schanshoofdhoz gyalogolt, hogy a víz fölé hajoljon, ott, ahol a kikötő kemény kőmólója merdek bazaltlejtőbe megy át. Így nem csak a menekülő kis rákokat figyelhette meg, hanem valami illatot is érzett, sós, sötét és enyhén rothadó illatot. De vajon miért csak szeptemberben lehetett érezni? Aznap is lehajolt oda, amilyen mélyen csak tudott, és a rakpart falának kövezetét bámulta, meg a vizet a lebegő olajfoltokkal, a bazalttömbökön hullámzó zöld hínárrojtókat, és csak szívta magába azt az illatot. Ettől aztán mindig szomorú lett, egyrészt, mert alig volt érezhető, másrészt, mert magában az illatban is ott rejlett valami szomorú, valami be nem teljesedett vágyakozás olyan orrlukak után, amik mindig képesek lennének megérezni, egy hang után, ami nevet adhatna neki, vagy egy hely után, ahol biztonságban tudhatná magát. Már nem is érezte. Ilyenkor mindig fel kellett kelni, és elmenni onnan. Aztán visszajönni, és újra lefeküdni. Csak így érezhette meg újra. Most mégis fekvé maradt, és még egyszer nekiveselkedett; veszélyesen mélyre hajolt, jobb kezével majdnem elérte a vizet, egy darabka hínárt próbált kitépni, amikor érezte, hogy kezdi elveszíteni az egyensúlyát. Nem zuhant még le, csak ott billegett a rakpart peremén, volt még egy esélye, hogy elkerülje a zuhanást. Aztán hirtelen mégis elvesztette az egyensúlyát, mert ekkor valaki két kézzel megragadta. Előrebukott, de egyúttal hátra is rántották. Egy pillanatra újra megcsapta az orrát az illat, és úgy tűnt, a végül elkerült zuhanás okozta ijedség elragadtatássá változtatta az illat szomorúságát.

– Ha nem kaptalak volna el – mondta egy hang mögötte.

Nem tudott megfordulni. Még túlságosan előredőlt. Hátra menetben visszakászálódott a rakpartra, és közben érezte, hogy a kezek nemcsak hogy még mindig fogják, de a lábába is belecsíptek. Ekkor megfordult, és egy arcot látott, közvetlenül fölöt-

te pedig felhőket, szinte azok felett pedig – mert hirtelen úgy tűnt – egy lány feketén csillogó haját. Egy lányét, akit még sosem látott korábban, és aki, mint ezt azonnal felmérhette, minden bizonnyal erősebb volt nála.

– Köszönöm – szólalt meg.

– Ezt meg miért csináltad? – kérdezte a lány.

Nézte a lányt, és arra gondolt: azt mondom neki, hogy kis rákokat meg garnélákat akartam látni, mert nem tudhat róla, és mások sem, ez csak az én illatom, és csak ilyenkor lehet érezni.

De aztán a fekete haj mentén felnézett a felhőkre, és hallotta a saját hangját, amint azt feleli:

– Ha itt lehajol az ember, egy illatot lehet érezni.

– És akkor mi van?

– Nem tudom.

– Menj csak odébb!

Engedelmesen helyet csinált neki, a lány pedig leguggolt mellé, fekete haja most olyan közel volt, hogy súrolta a fiú vállát, ő pedig csak annyit gondolt: miért árultam el? Miért is árultam el?

– Add a kezed! – mondta a lány. – Tarts meg, különben én is leesek. – Ezzel előredőlt, és ő tétován ragadta meg a kezét.

– Nem érzek semmit – mondta –, mit kéne éreznem?

– Egy csípős, sötét, enyhén rothadó illatot – felelte a fiú.

– Sötét? – kérdezte csodálkozva. – Sötét? Hát, én nem érzek semmit.

Erre nem válaszolt, mert olyasvalami történt, amire egyáltalán nem számított. Minden eddiginél erősebben csapta meg az illat, ami után egy éve áhítozott. Mintha a lány hirtelen felerősítette volna. Még akkor is érezte, amikor a lány csalódottan felállt, úgyhogy ő ülve maradt, amíg a lány megpróbálta kiszabadítani a kezét az övéből. Ő viszont úgy átadta magát az illatnak, hogy minden izmát megfeszítette, még a kezében is, ezért a lánynak küszködnie kellett, hogy kiszabaduljon a szorításból.

– Visszakaphatnám a kezem? – szólalt meg éles és vidám hangon, amikor pedig már régen szabad volt a keze.

Felsőhajtott. Az illat eltűnt. Felállt, és egyáltalán nem lepte meg, hogy alacsonyabbnak bizonyult a lánynál.

– Nagyobb vagy nálam – mondta.

– Igen – felelte a másik.

El akart futni, mert a lány nagyobb volt nála. Ő viszont elállt, és megkérdezte:

– Gyakran jössz ide?

– Igen – felelte.

– Az illat miatt?

– Nem, nem csak amiatt. Azt csak ilyenkor lehet érezni.

– Szereted az illatos dolgokat?

– Eléggé.

– Mint például?

– Ó, a frissen épült házak kő- és cementillatát, a kékítőét, amit anyám hétfőnként a tiszta lepedőkre tesz, vagy a padok illatát a templomban.

– A padokét a templomban? Miért, azoknak jó illatuk van?

– Persze, még soha nem tűnt fel?

– Nem, sosem megyek templomba.

– De hát nem tudod, hogy... te még sosem... az Úr Jézus...?

– Mi? Kicsoda? Az meg ki?

– Hát nem tudod? – kérdezte felháborodva.

– Nem. És egyáltalán nem is kell tudnom – vágta rá a lány sértődötten.

– De akkor a pokolra jutsz – kiáltott fel ijedten.

– És az meg megint micsoda?

– Hát, amikor meghalsz, vagy a mennyországba, vagy a pokolba kerülsz. És ha nem hiszel az Úr Jézusban, akkor bizony pokolra jutsz.

- Ezt te meg honnan tudod?
- Apám is ezt mondja, meg a lelkipásztor, meg a tanító, meg...
- Az én apám viszont mindig azt mondja, hogy mindennek vége, amikor meghal az ember.
- Nem igaz – válaszolt csendesesen, és a lány sötét szemébe nézett.
- Hát nekem aztán édes mindegy, akkor megyek a pokolba. Te mit csinálsz most?
- Nem tudom.
- Kimegyünk együtt a folyópartra?

Csodálkozva bámult a lány hirtelen elpiruló arcára. Ő viszonzta a pillantást, megragadta a kezét, és maga után húzta a halványsárga utcaköveken, el Dirkwager hajóügynökségének barnás fehér épülete mellett. Kevéssel az épület után véget ért a kőút, és ösvény lett belőle, mellette őszi rózsák nőttek. Szabad balkezevel megérintette a lila virágok sárga közepét, és mintha csak abban a pillanatban fogta volna fel igazán, amit az imént hallott. Érezte a lány erős, meleg és száraz kezét a tenyerében, és arra gondolt: a pokolra fog jutni, igaz, hogy elkapott, de akkor is a pokolra jut, és helyes, és szép fekete haja van, és a pokolra fog jutni. Közvetlenül fölötte épp megállt egy küszvágó csér a levegőben, és felé fordította fekete, kecses fejét, mintha csak tudná az a madár, hogy azért nézett fel a kék égre, mert messze a kékség mögött beazonosította a pokol helyét. Hallotta a sarlós fecskék csi-csergését, amint közvetlenül a felhők alatt gyülekeztek vonulás előtt, a csér pedig továbbrepült. A pokolra jut – gondolta –, biztosan pokolra fog jutni, meg kell térítenem, most azonnal beszélnem kell neki Istenről, különben talán már túl késő. Közben az is átfutott az agyán – bár inkább csak tudata háttérében: szerencsére nagyon kicsik ma a felhők, biztosan nem bírják el az Úr Jézust, ha épp ma térne vissza, úgyhogy egy kicsit majd várnia kell, tehát még van időm, hogy meséljek neki Róla. Már látta is maga előtt, ahogy a tűzben elég az a fekete haj, és alig hallotta meg a kérdést: Mit csináljunk?

– Ó – motyogta –, csak ne juss a pokolra.

A lány viszont bizonyára nem hallotta meg, mert odafordult hozzá, lelassította a lépéit, és feszélyezetten kérdezte: Van kedved... – mélyet sóhajtott, majd fakó, komoly hangon folytatta: A nővérem mindig azért megy a barátjával a folyópartra, hogy... Van kedved neked is azt csinálni?

– Hát persze – felelte halkán, mert nem tudta, mire gondol a lány, valami olyasmit képzelt el magának, amit csakis a Maas partján lehet csinálni – a víz által partra sodort dolgokat keresgélni, rákot fogni, kunyhót építeni, és mindenekelőtt tüzet rakni. Igen – gondolta –, az jó lesz, egy jó tüzet rakni, de rögtön újra maga előtt látta a lángoló mezőt, és szorongva tette hozzá: Jó, rendben, és akkor majd mesélek neked az Úr Jézusról.

– Hát az meg kicsoda? – kérdezte erre a lány, és kissé megint lassított a lépetein, majd ránézett, és egyik kezével átkarolta.

– Ő a Megváltó – felelte ünnepélyesen –, jászolban született, és elég sok csodát tett, és aztán meghalt a kereszten a bűneinkért. De három nap múlva kikelt a sírból...

– A sírból? Hát mégsem halt meg?

– De igen. Meghalt, de feltámadt a halálból.

– Az lehetetlen – vágta rá a lány határozottan.

– De tényleg, és aztán felszállt a mennybe, és most ott ül a trónon.

A lány hitetlenkedve nézett fel a kék égre és a felhőkre.

– Nem látok semmit – állapította meg.

– Persze – mondta a fiú –, mert Ő a kékség mögött van, mi nem láthatjuk Őt, Ő viszont lát minket.

– Hát azt meg hogyan?

– Azt nem tudom.

– Nem hiszek én ebből semmit.

– De el kell hinned – vágta rá a fiú egyszerre ijedten és mérgesen –, tényleg el kell hinned, máskülönben a pokolra jutsz!

– És akkor mi van?

– Hát ott elégetnek – kiáltott fel türelmetlenül –, ott elégetnek, és mégsem halsz meg, és szörnyű kínokat élsz át, és egész nap csak ülsz és sírsz.

– Én soha nem sírok.
– Hát ott majd fogsz.
– Szó sincs róla, én soha nem sírok. A kisöcsém, az állandóan bög, de én nem. Te szoktál sírni?

– Néha, nem túl sűrűn.
– És régen, mikor kicsi voltál?
– Akkor azért még sűrűbben.
– Amikor kicsi voltam, én akkor sem sírtam soha, és a pokolban sem fogok, mert nincs is olyan, hogy pokol, és mennyország sincs, meg Úr Jézus se, és az egészből semmi nem igaz, és nincs is ilyen, egyáltalán nincsen.

– De igenis igaz!
– Hát nem. Az előbb még azt is mondtad: szagoljak csak oda, és én szaglásztam, és közben nem is volt ott semmi. Tudod, mit csinál itt mindig a nővérem meg a barátja?

– Miért, te tudod? – kérdezett vissza szemfülesen.
– Persze hogy tudom, azt csinálják. De... na igen, igazából otthon kellett volna elkezdenünk, mert a nővérem meg a barátja is mindig az asztal alatt bökdösik egymást a térdükkel ebéd közben, ha utána a folyópartra akarnak menni. És amikor a szobában csinálják, akkor is bökdösik egymást a térdükkel, persze azt hiszik, hogy nem tudok róla, vagy nem is veszem észre, de én hallok ám. Ilyenkor mindig olyan különös hangon beszélnek egymással, és mindig nevetgélnek, és ha apánk épp nem figyel oda, a barátja megsimogatja a nővérem haját. Aztán ha már benn vannak a szobájában, csókolóznak. Előbb jó ideig csókolózni kell, csak aztán csinálhatod igazán. Néha fél óráig is csókolóznak. Úgyhogy leülhetnénk itt, és bökdösődhetnénk a térdünkkel.

A fiú megállt az ösvényen. A folyó feletti sűrű ködbe bámult. Úgy nézett ki, mintha egy felhő szállt volna le a folyóra. A felhő fölött egy hajókémény vége haladt a tenger felé. A közelben mindenhol őszirózsák nyíltak. Mintha utat kerestek volna maguknak a nádasban, mintha hangtalanul mozogtak volna, hogy körülzárják kettejüket. Maga mögé nézett, és őszirózsákat látott. Mikor újra előrefordult, észrevette, hogy egészen a látóhatárig rózsák nőnek.

– Nem – mondta közömbösen –, inkább ne.
– Miért ne?
– Nem jó ez a hely.
– Akkor egy kicsit odébb kezdjünk csak hozzá?
– Rendben – helyeselt, és belecsípett a lány kezébe.
– Már megint csipkelődsz – kiáltott fel élesen a másik –, az előbb is, még a rakparton, na hát ezt csinálja a nővérem barátja is mindig, és amikor csipked, akkor kimennek a folyópartra. Amikor belém csíptél, rögtön tudtam, hogy ki akarsz jönni velem a partra, hogy azt csináljuk.

Eleinte túlságosan is meglepődött, hogy válaszolni tudjon, aztán le akarta tagadni, hogy egyáltalán belecsípett volna, de végül más megoldást eszelt ki.

– Szívesen megbökdöslek a térdemmel, de akkor meg kell térned.
– Megtérni? – kérdezte csodálkozva. – Hogyhogy megtérni? De hát arra semmi szükség, ha dugni akar az ember, még sosem hallottam, hogy a nővérem ilyesmit mondott volna.

– Nem, dehogymég – vágta rá türelmetlenül, miközben a számára ismeretlen kifejezésen törte a fejét –, nem, nem, semmi köze a kettőnek egymáshoz, ez egész más dolog, el kell kezdened a Bibliát olvasni, aztán énekelned meg imádkoznod kell, és akkor majd magadtól megtérsz.

– Nincs is nálunk biblia.
– Nem baj – felelte a fiú –, én is el tudom mondani, mi van benne.
– A nővérem mindig azt mondja, hogy azt könyvekből nem lehet megtanulni.
– De most nem is arról van szó.

– Hát jó, akkor meséld a bibliából. Úgy igazságos, ha felváltva csináljuk. Először te mesélsz a bibliából, közben talán már bökdösöhetnénk is egymást a térdünkkel, aztán énekelünk, majd megcsókoljuk egymást, utána imádkozunk, aztán dugunk, és végül megtérünk. Jó?

– Nem akarok dugni – felelte erre, mert nem ismerte ezt a szót.

– Akkor én sem térek meg – vágta rá a lány határozottan.

Elengedte a fiú kezét, és megállt az őszirózsák között futó ösvényen, majd felnézett a felhős folyó felett álló napra.

– Menjünk inkább vissza? – kérdezte kedvetlenül.

– Jó, menjünk – felelte a fiú.

Csak nézte a lány fekete haját és kipirult arcát, tekintetével végigpásztázta a másik szeméit. Aztán el akarta fordítani tőle az arcát, de nem ment, hiszen itt állt valaki, ennyire közel hozzá, aki pokolra fog jutni.

– Miért nézel így rám? – kérdezte a lány.

– Mert egy tudatlan pogány vagy – felelte.

– Te kezdted a csipkelődést – jött rá a válasz.

Csak állt ott, még mindig a lányt nézte, és egyszer csak megérezte azt a sötét illatot. Tett egy lépést felé, hogy jobban érezze, a lány pedig örömmel karolta át, és szorosan magához ölelte.

– Na jól van – mondta neki –, látod, hogy te is akarsz.

– Nem akarom, hogy a pokolra juss – válaszolt erre a fiú.

– Akkor mesélj nekem...

– Rendben – vágta rá azonnal –, elmondom röviden; az Úr Isten teremtette az eget és a földet, és a földön ott volt a paradicsom, és abban lakott a férfi meg a nő, Ádámnak és Évának hívták őket, és azt mondta nekik az Úr: a paradicsom minden fájáról ehettek, kivéve azt az egyet, és akkor azt mondta a kígyó Évának: egyél csak belőle, és ő evett, és Ádámnak is adott egy kis darabot, és az Úr kiűldözte őket a paradicsomból, és ez lett a bűnbeesés.

– Milyen fura egy történet – mondta erre a lány –, de mondd csak: hogy nézett ki a paradicsom?

– Sok fa volt benne, de egyébként pont úgy nézett ki minden, mint itt, mert volt folyó is, de azt nem tudom, hogy ott is ilyen sok hordalékfa volt-e.

– De itt nincsenek kígyók, ugye?

– Nem, itt nincsenek.

– Ó, akkor nekünk is ennünk kell a fákról? De hát itt nincsenek is... viszont van szeder, szedjük egy kis szedret?

– Jó – válaszolt örömmel a fiú, mert ez legalább késleltette a további teendőket.

– És aztán hogy volt tovább? – érdeklődött a lány, miközben újra útnak indult.

– Aztán Ádámnak és Évának gyerekei lettek, Káin és Ábel, de ezt majd később mondom el, meg Noét is, meg Ábrahámot, mert abból aztán hatalmas nép lett, és aztán megszületett Mózes meg Áron.

– A nővérem barátját is így hívják – fűzte hozzá a lány –, legalábbis Ronnak szokták szólítani. Adott nekem cigarettát. Itt van nálam. Elszívunk egyet?

A kabátja egyik zsebéből cigarettát és gyufát vett elő, ő pedig boldogan azt gondolta: amíg szedret szedünk meg cigarettázunk, legalább biztosan nem hozakodik elő a csókolózással.

Izgatottan mesélt tovább: Egyszer aztán Mózes őrizte a bárányokat, és meglátott... és meglátta... á nem, túl gyorsan mesélem, először a gyékényládácsról kell beszélnem – és a szája tovább mozgott, de a hangja elhalt, ő pedig a folyó fölötti sűrű ködöt nézte, amiből néhány árbo c emelkedett ki, és hangtalanul siklott tova.

– Gyékényládáska? – kérdezte a lány, de ő nem válaszolt, erre az könnyedén belecsípett a karjába, ő pedig hanyagul visszacsípte, miközben arra gondolt, amit Mózes látott bárányórzés közben. Itt is csinálhatnánk égő csipkebokrot – gondolta –, és akkor Isten talán eljön, épp úgy, mint Mózesnél, és akkor megkérhetem, hogy mégse küldje őt pokolra.

– Siessünk egy kicsit – szólt közbe a lány –, korán sötétedik. Ne fussunk inkább?

– Tőlem – felelte.

Futott a lány után az őszirózsák között. A rózsák mögötti száraz nádasból vízi szalonkák röppentek fel. Most tűnt fel neki, éppen mivel futottak, hogy milyen csendes nap is volt, csak nyugatról fújt egy alig érezhető szellő, ami a rothadás illatával töltötte meg az orrukat. Újra és újra, ennek a rothadásnak is köszönhetően, megcsapta az orrát az a sós, szomorú illat, ami meghatározta ezt az egészet, sőt néha úgy tűnt, mintha a lány ruhái-

ból áradna, ő pedig tudta, hogy már csak emiatt is szerette volna, ha az Úr „megtartaná” a lányt. Odapillantott a lobogó fekete hajára, és arra gondolt: és a többiekkel mi lesz, azal a sok tudatlan pogánnyal, mindegyiküknek csak nem beszélhetek az Úr Jézusról? Eszébe jutott, hogy a mennyországban már az is nagy örömet okoz, ha egyetlen bűnös megtér, ezért sietett, hogy utolérje a lányt, és végig az járt az eszében: ha ég a csipkebokor, Isten el fog jönni, épp mint Mózesnél, és akkor nem csak arra tudom majd megkérni, hogy őt tartsa meg, hanem hogy tartson meg mindenki mást is.

Csak akkor hagyták abba a futást, amikor néhány hatalmas szederbokorhoz értek. Közvetlenül a bokrok mellett, egy kis pocsolya mentén, melynek csendes vizében sötétben tükröződtek a felhők, zizegő száraz nád hosszú bozontjai sorakoztak megközelíthetetlenül. Talán mégse rakjunk tüzet – futott át az agyán –, talán elég, ha szedret szedünk, ezzel félrehajtott néhány ágat, és megmarkolta az első szem szedret. Gondolkodás nélkül vette a szájába, de a lány jól megráncigálta, és így szólt: Nem így kell csinálni, ha az ember szerelmes a másikba. Ugye szerelmes vagy belém?

– Igen – felelte.

– Na, hát akkor egymás szájába kell adni, a szerelmesek mindig úgy csinálják. Mikor a nővérem meg a barátja ebéd közben egymást bökdösik a térdükkel, akkor ők is sokszor egymás szájába adják a krumplit a villájukkal, vagy beleesznek a másik tányérjába, és akkor apánk mindig mérges lesz, de ők mégsem hagyják abba. Na gyere, te az én számba teszed a szedret, én meg a tiédbe.

Megkönnyebbülve tömte tele a lány száját szedrerrel. Hát, ha végül ennyiben maradnak, ő bizony készségesen engedi magát ilyen gyermekes módon etetni. Ráadásul a kék, harmatos szeder nagyon finomnak bizonyult, még ha néha volt is köztük egy-egy savanyú.

– Jó, mi? – rikkantotta a lány. – Minél tovább vagyunk itt, annál szerelmesebbek leszünk egymásba, és tudod, azok mit szoktak még csinálni?

– Nem – felelte.

– Nemrég szólót ettünk. A nővérem letépett egy szemet a fűrtről, és bevette a szájába. A barátjának meg ki kellett vennie onnan a saját szájával. Lehet ám szedrerrel is. Kipróbáljuk?

– Jó – egyezett bele, mert úgy érezte, bármi történjen is még a későbbiekben, talán ezzel is sikerülhet elodáznia.

A lány az ajkai közé vett egy szem szedret, és kissé csücsörítve odakinálta neki. Megpróbálta a szájával elvenni, de közben ügyelt rá, nehogy hozzáérjen az övéhez. A lány viszont gyorsan bekapta a gyümölcsöt, kezeit a vállára tette, és közelebb húzta magához.

– Ne, ne csináld! – kiáltott fel erre.

– Dehogynem – erősködött a másik –, ezt így kell.

Hirtelen a szájába tolt egy szedret, a fiú pedig megérezte a meleg ajkakat, miközben egy pillanatra átfutott az agyán: most aztán megfulladok. Aztán hallotta a lány hangját: Akkor most egy kicsit szeretkezünk! Az jó lesz, ugye?

Megijedt ettől a szótól, amit ismert már ugyan, de aznap még nem hallotta korábban. Szedett néhány darab szedret, és közben nagyon ügyelt, hogy a legnagyobbakat válassza ki. Minél nagyobbak, annál nagyobb eséllyel tudja átadni őket a másik szájába, anélkül, hogy hozzá kellene érnie az ajkaihoz. A lány viszont folyamatosan megpróbált közel férközni az ő ajkaihoz, ami nagyon zavarta, mert a lány szája meleg volt és nedves, ráadásul minden alkalommal, amikor ő is áttolt egy gyümölcsöt a szájába, kissé meglegyintette az a titokzatos illat. Teljesen összezavarodott ettől az illattól: az illat hatására történt, hogy újra és újra leszakított egy-egy gyümölcsöt, és a szájával átadta a másiknak, pedig valójában nem is akarta, bár az illat miatt azért nagyon is vágyott rá. Aztán minél több gyümölcsöt szedett, annál magától értetődőbbé vált, hogy tovább folytassa, ráadásul ez is csak késleltette az elkövetkezőket. Kissé már sötétedett, a nap közvetlenül a folyót befedő felhő fölött járt, és időnként egy kis rajnyi seregély húzott el felettük, hogy valamivel odébb a nádasban csatlakozzon fajtársaihoz. A felhő alatt láthatatlan hajó úszott, füstpásmái felszálltak a ködből, és a lenyugvó nap sugarai vörösre festették őket.

– Nem kellene már hazamennünk? – kérdezte a fiú.

– Miért? – kérdezett vissza meglepetten a másik. – Még olyan korán van, alig fél öt.

Megmutatta az óráját, a fiú pedig elcsodálkozott, hogyhogya egy nála azért nem túl sokkal idősebb lánynak saját órája van.

– Még Azt is csinálnunk kell, mielőtt hazamegyünk – emlékeztette a lány.

– De előbb imádkozunk – vágta rá a fiú, hogy időt nyerjen.

– Jó – felelte –, előtte imádkozunk, mutasd meg, hogy kell!

– Akkor rakjunk tüzet – javasolta –, nálad van gyufa.

– Minek?

– Hát mert az olyan jó, meg akkor...

– Akkor jobban lehet imádkozni?

– Igen – lódította, és arra gondolt: majd csak megfelelnek róla, ha tüzet rakunk, biztosan elfelejti, és akkor talán Isten is eljön, és akkor már úgysem lehet.

– Gyűjtök száraz nádat, te meg keress hozzá fát – javasolta a lány.

A fiú a folyó irányába indult. Mindenütt parafát, kátrányos deszkákat meg farönköket vett észre, és különböző tégelyeket meg edényeket félig vagy tele kátrány-, illetve festékmaredekkokkal. Egy ölnyi parafával tért vissza. A lány időközben elrendezte a száraz nádat a szederbokor előtt, és most még többet szedett belőle. Amikor épp nem figyelt oda, a fiú betömöködte a nádat a bokor alá, és rátette a parafát.

– Add ide a gyufát – kérte.

A lány átadta a gyufásdobozt, ő pedig meggyújtotta a nádat. Furfangos kis lángocskák kúsztak fel a száraz mentén, majd kialudtak, némi hamut hagyva maguk után, újra lángra kaptak, majd megbújtak a szederbokor nyers, zöld kis törzsei mögött, végül jól hallható sóhajjal ellobbantak.

– Igazából régi újságok kellenének – oktatta ki a lány, amikor visszatért egy újabb adag száraz náddal.

– Az nincs itt – mordult rá, miközben a lány gondosan elrendezett nádszállaira hajította a fát. A lángok azonnal eltűntek, és a lány dühösen felpattant.

– Te nem is tudsz tüzet gyújtani – kiáltott fel.

Azzal elfutott, majd kis idő múlva néhány darab gyűrött, összekátrányozott csomagolópapírral tűnt fel újra. Félrelökte a fadarabokat, betömöködte a csomagolópapírt a száraz alá, és meggyújtotta. Úgy tűnt, a délutáni szellő csak erre várt. A szederbokor alatt és az ágai között sóhajtozott és morgott a szél, majd hirtelen fellobbant egy láng, ami azonnal elemészette a gyümölcsök megmaradt csomóit. Láta, amint felizzanak és eltűnnek, és azt is, hogy a hosszú tüskékkel borított, felmagasodó zöld száraz nem gyulladtak meg. A lány most a csomagolópapírra tette a száraz farönköket. A parafa, bizonyára beázott valamiféle éghető anyaggal, azonnal lángra kapott, és időnként kis zöldessárga vagy zöldeskék lángnyelvek nyaldosták körül a szederbokor széleit.

– Ó de szép – sóhajtott fel a lány.

– A szederbokor nem ég el – felelte félősen, majd elhallgatott, hiszen azt mégsem mondhatta, hogy Mózesnél sem égett el a csipkebokor.

– Persze hogy nem, hisz ez logikus – helyeselt a lány –, még túl nedves, hogy elégjen.

De ő nem bízott benne, ijedség lett úrrá rajta, és elment még több fát gyűjteni a tűzhöz, hogy olyan magasra csapjanak fel a lángok, amennyire csak lehet, a szederbokornak ugyanis porrá kellett hamvadnia, mielőtt Isten egyáltalán észrevenné, hogy valaha égett, és leszállna bele. Egyre csak hegyezte a fülét, bármelyik pillanatban felzenghetett a parancs: „oldd le a te saruidat lábaidról; mert a hely, a melyen állasz, szent föld.”

Amikor visszaért a fával, a bokor még mindig sértetlen volt. Bár a kisebb száraz azért összezsugorodtak. Amikor tüzet fogtak, és apró, izzó széndarabokká változtak, majd hirtelen szétporladtak, nem tudta róluk levenni a szemét, és egy darabig képtelen volt bármi másra gondolni. Az izzó széndarabok legtöbbször már elszürkültek, mielőtt földet értek volna. Észrevette, hogy a pókok elhagyják a bokrot. Most jön majd az Isten – gondolta –, elmennek a pókok. Leült a lány mellé, és nyugodtan várta Istent. Megfogta a kezét, így Isten láthatja majd, hogy összetartoznak, és nem hagyja őt, aki szintén oly nyugodtan bámult a tűzbe, és olyan szép sötét haja volt, örökre elveszni. A kátrányos fa, amit odahordott, most szintén lángra kapott, és a tűz fellobbant. Észrevette, hogy a legvörösebb láng-

nyelvek itt-ott már kikezdték a függőlegesen felmagasló bokortöveket. Mégsem gyulladtak meg, izzottak és elszenesedtek ugyan, de állva maradtak. Megint elment, kátrányos edényeket keresett, meg lezárt tégelyeket, melyekről úgy tudta, nem csak hogy nagyszerűen felrobbannak a tűzben, hanem utána is hirtelen fellobbanó óriási lángokat okoznak. Talált néhány tégelyt, a bokorhoz hurcolta őket, majd a tűzbe hajította. Aztán hátrahőkölt.

– Vigyázz – mondta –, fel fognak robbanni.

A lány odaállt mellé, átkarolta, és így szólt:

– Most már elég meleg van, most már csókolózhatunk meg szeretkezhethünk.

– Előbb imádkozzunk – felelte.

– Jó – egyezett bele a másik –, ha elmondod, hogyan kell.

– Össze kell kulcsolni a kezed – mondta. Megmutatta neki, az meg készségesen utánozta, imára zárt kezeit közvetlenül az álla alatt tartva.

– Most pedig csukd be a szemed – rendelkezett.

– Ő – szólalt meg a lány –, a nővérem is így csinálja, amikor csókolózik – és engedelmesen lehunyta a szemét, utána a fiú is becsukta, majd belekezdett: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, kérlek... Aztán rögtön újra kinyitotta a szemét, és így szólt: Azt sem tudom, hogy hívnak, előbb tudnom kell a neved, különben nem tudom Istent megkérni.

– Ugyan mire?

– Hogy térítsen meg téged.

– Nem kell azt kérni, jön az mindjárt magától, hiszen épp az imént imádkoztunk, most meg majd csókolózunk, gyere csak.

Ezzel hirtelen lerántotta a tűz mellé, és szájon csókolta. És ő megint érezte az illatot, az illatot, mely védtelenné tette, tehát tiltakozás nélkül alávetette magát annak, ami végül nem is bizonyult olyan szörnyűnek, csak nedves volt és szederizű.

– Eszternek hívnak – közölte a lány, két nedves csók között.

– Eszternek? – kérdezett vissza meglepetten. – Hogyhogy Eszternek?

– Miért, szerinted nem szép név?

– Dehogynem, csak hát neked fogalmad sincs a Bibliáról, és mégis Eszternek hívnak. Hogy lehet ez?

– Nem tudom.

– Most én jövök, már elég sokat csókolóztunk, most megint imádkozni fogunk, már tudom a neved, és így már megkérhetem Istent.

A lány behunyta a szemét, összekulcsolta a kezét, ő pedig még vetett egy pillantást a tűzre, mielőtt a másik is így tett volna. Nézte a lángokat, hallotta az egyik edény jóindulatú durranását, látta a halványzöld, világos lángokat a száraz között, azután becsukta a szemét, és így fohászkozott: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, kérlek, térítsd meg Esztert!

Amikor újra kinyitotta a szemét, a lány még csendben ült ott összekulcsolt kézzel, behunyt szemmel a tűz mellett. A homlokán, közvetlenül fekete haja alatt összekeveredett a nap és a tűz fénye; ő meg csak csodálkozva nézte, hogy ez volt a legszebb vörös, melyet valaha látott, majd boldogan arra gondolt: megtörténik, tényleg megtörténik, Isten megteríti őt, és nem kell pokolra jutnia.

Ekkor meglátta, hogy a folyó melletti zöld földdarabot a mögötte elterülő polder-vidéktől elválasztó síneken egy gőzmozdony közeledett. Már épp felkiáltott volna: Nézd, egy gőzmozdony – de közben rájött, hogy a lány még imádkozott, ezért csak nézte a hangtalan fekete gőzmozdonyt, amint jött gyorsan közelebb, barna vagonokat és fehér füstgomolyagot húzva maga után. Ez még egy valódi gőzmozdony – gondolta –, egy igazi. Csodálkozott, hogy semmiféle hangot nem hall, hogy a mozdony olyan halálos csendben jött egyre közelebb hozzá. Ebben a pillanatban sípszó hangzott fel, és a lány kinyitotta a szemét, de nem nézett a vonatra, csak a tűzbe bámult, majd megszólalt: Elaludtam, azt álmodtam, hogy a mennyországban vagyok.

– Azt sem tudod, hogy néz az ki – gúnyolta ki a fiú.

– Ott voltam – felelte erre egyszerűen –, nem volt ott semmi, de én igen.

Azzal hirtelen elszaladt, majd száraz hínárral tért vissza, amit az égő fára dobott. A hínár azonnal fellángolt, és tompa vörösén égett, minden eddiginél erősebben árasztotta ma-

gából az illatot. Mintha a lány csak erre várt volna, rávetette magát, a földhöz szorította, szorosan hozzábújt, majd nyersen ráparancsolt: Most pedig szeretkezzünk.

– És azt hogy kell? – kérdezte a fiú.

– Először le kell venni a cipőnket – felelte –, a nővérem és Ron is először mindig leveszik a cipőjüket, mielőtt szeretkeznek, aztán lefekszenek az ágyra, és a nővérem azt mondja: Halkan csináld, különben felébred a kishúgom itt fölöttünk. És aztán levetkőznek, és közben folyamatosan simogatják meg csókolgatják egymást, aztán amikor már teljesen meztelenek, akkor általában bebújnak a takaró alá, és már csinálják is. Annyiszor láttam a padlórésen keresztül, pontosan tudom, hogyan kell. De csak akkor csinálják, amikor apánk nincs otthon. Különben meg ide jönnek, a folyópartra. Na gyere, vedd csak le a cipőd.

– Nem, nem – ellenkezett –, arra semmi szükség.

Belebámult a lángokba, amik a szederbokrot még mindig sértetlenül hagyták.

– Nem, a cipőm ugyan le nem veszem – fogadkozott.

– De hát miért nem?

– Mert Mózes... nem, erre tényleg semmi szükség, nagyon jól lehet szeretkezni cipőben is.

– Nem is igaz, úgy nem lehet, én még sosem láttam a nővéremet cipőben szeretkezni, mindig leveszi a cipőjét, akármelyik fiú jön is a szobájába. Sőt, még akkor is levette, amikor egy feketével volt.

Újra meglegyintette az illat, és az illat kedvéért hagyta, hogy a lány kibújtassa a cipőjéből, aztán az is lerúgta a sajátját, majd ráfeküdt, és minden erejével a földre szorította, hogy már alig kapott levegőt.

– Ez az – jegyezte meg a lány –, így kell ezt.

– Majdnem megfulladok – panaszkodott.

– Igen, Ron is mindig ezt mondja, jól van, jól csináljuk, most pedig meg kell próbálnod lelökni magadról, hogy te legyél fölül, és lenyomhass a földre.

Birkózott, hogy kiszabadítsa magát, de a lány keményen szorította, aztán észrevette a tűz zöld meg tompa vörös lángjait. A földön egy lángnyelv futott feléjük.

– Vigyázz – kiáltott fel.

A lány megijedt, ő pedig kihasználta az alkalmat, hogy lelökje magáról. Felállt, körbejárta a tüzet, újabb hasábokat dobott rá, a lány meg leporolta a ruháit, és így szólt: Nem szabad ám ilyen gyorsan felkelni.

– Jó, jó, de felénk terjedt a tűz.

– Na és akkor mi van? Most legalább látod, milyen jó a pokolban. Ott is tűz van, nem? Jó meleg, mint itt. Jó ötlet volt tőled, hogy tüzet rakjunk, így most levetkőzhetünk, és már csinálhatjuk is.

– Ne – kiáltotta ijedten –, előbb meg kell térned.

– Ó, hát tőlem mehet, de akkor el kell mondanod, hogy kell.

– Azt Isten csinálja, én nem tudom elmondani.

– De akkor... hogy tudok én... akkor most mit csináljak?

– Nem is tudom pontosan.

– Te hogy tértél meg?

– Hát én... én már... nekem nem kellett megtérni, mert én már Isten gyermeke voltam, mikor megszülettem, mert apám és anyám is megtértek.

– És ők hogyan tértek meg?

– Nem tudom. Már ők is Isten gyermekei voltak, mert nagyapám meg nagyanyám is hívők.

– Jó, de ha nem is tudod, hogy kell, akkor én hogy fogok megtérni?

– Meg kell keresztelni – vágta rá.

– Rendben, akkor csak csináld.

– Én nem tudom, azt csak a lelkész csinálhatja.

– És akkor már meg is vagy térve?

– Igen, azt hiszem, igen.

– Miért, nem vagy biztos benne?

– Nem, mert úgy is meg lehet ám térni, ha még nem kereszteltek meg. Azt hiszem, először kell megtérni, és csak azután keresztelhetnek meg. Igen, így lehet, mert Pál apostol is előbb tért meg, mint ahogy megkeresztelték.

– Na, hát akkor gyerünk, téríts meg!

– Na igen, de... én nem tudlak megtéríteni, Istennek kell megtérítenie.

– Jó, akkor Isten térítsen meg.

– Azt hiszem, neked kell kérned, és akkor meg is cselekszi. Kulcsold össze a kezed, hunyd be a szemed, és ismételd nagyon tiszteletteljesen: Istenem, Uram, kérlek, téríts meg engem!

Pillanatnyi habozás nélkül hunyta be a szemét és kulcsolta imára a kezét, és újra látszott az arcán a nap meg a tűz fénye, ő pedig kiszáradt szájjal vágyakozott, bárcsak egy ujjával követhetné a fény és árnyék vonalát végig az arcán meg a homlokán, miközben a lány hal-
kan fohászzkodott: Istenem, Uram, kérlek, téríts meg!

Aztán felemelte a fejét, úgy tűnt, mintha behunyt szemmel hallgatózna. Kinyitotta a szemét, majd egyszerűen kijelentette: Most már megtértem.

– És mit érzel?

– Hogy megtértem.

– És milyen érzés?

– Meleg és kellemes. Hű, milyen jó kis játékokat ismersz, még soha nem csináltam ilyen jó dolgokat, és akkor most dugunk.

– Dehogyan – húzódozott.

– Dehogynem – vágott vissza –, megígérted, meg kell térnem, és aztán csinálhatjuk.

– Jó, de mégis hogy kell?

– Először teljesen levetkőzünk.

– Nem, azt nem, akkor megfázom.

– Akkor előbb felszítjuk kicsit a tüzet.

És már el is tűnt, nagy fahasábokkal tért vissza, amik azonnal meggyulladtak, amint a tűzre dobta őket. Aztán kibújt a kabátjából, levette a szoknyáját, és türelmesen várt, amíg ő is letolta a nadrágját. Akkor a pulóveréből is kibújt, a tűz pedig vörös árnyékokat vetett fehér alsóneműjére.

– Te jössz – utasította.

– Nem akarom – ellenkezett a fiú.

– Utálatos vagy – vágta a fejéhez –, meg csalsz is, én bezzeg imádkoztam, meg megtértem, most neked is játszani kell az én játékomat, különben nem igazságos.

– Hát jó – sóhajtott fel.

Levette a pulóverét. A lány megszabadult a fehérneműjétől, és odaállt elé, miközben a tűz mindent vörösre festett, majd lehúzta az ő alsónadrágját is.

– És most? – kérdezte a fiú.

– Most már csak dugni kell – felelte a lány.

– De hogyan?

– Hát le kell feküdni – folytatta bizonytalanul –, és neked kell felül lenni, és föl-alá kell mozognod, aztán rettentően nyögni kell meg lihegni, meg nekem is, de csak nagyon hal-
kan, és aztán meg kell harapnom a füled, és belesúgni: Gyere drágám, gyere, és akkor te... akkor te... na jó, ezt nem tudom pontosan, mert mindig a takaró alatt vannak, de a nővérem gyakran mondja, hogy: Gyere, dugjál meg, és aztán még vadabban csinálják, és a nővérem néha beleharap a vállába, legalábbis tegnap még így volt.

Ezzel magára húzta a fiút, miután ő maga is lefeküdt a tűz mellé a földre.

– Most nyögdecselej – utasította kurtán.

Kötelességszerűen felnyögött. Azt vette észre, hogy a lány arca elpirult. Az megpróbált a fülebe harapni, de nem sikerült neki, mert a fiú közben felkelt. A lány erős kezével visszahúzta, és lágyan suttozta: Tedd be nekem a pisilőd.

– Dehogyan – csattant fel sértődötten –, hogy tenném már be.

– De miért nem?

– Mert még kell a pisiléshez.

A lány megnézte az apró szervet, majd a kezébe vette.

– Ne csináld – kérte a fiú csendesen.
– Azt hittem, így kell – szabadkozott –, de... de nem vagyok benne biztos, sosem látom igazán jól, mit csinálnak a takaró alatt, de szerintem tényleg így kell.
– Az meg hogy lehet? – hitetlenkedett.
– Nem – hagyta rá a lány –, ez tényleg lehetetlen, pedig azt hiszem, mégis így csinálják, amikor dugnak.
– Láttad már valaha a saját szemeddel?
– Nem, még soha, mondtam, hogy állandóan betakaróznak, de néha tényleg ezt mondják.
– Mondani annyi mindent lehet – jelentette ki a fiú.
– Hát, akkor tényleg fogalmam sincs, hogyan kell. Menjünk inkább haza.
A fiú erre megkönnyebbülve felnevetett.
– Min nevensz? – kérdezte
– Amit meséltél. Hogy tegyem be neked a pisilőm, ezt a bolondságot, ó, hát ez nagyon jó, hogy találtad ki?
– Tiszta butaság, mi?
Már a lány is nevetett.
– Sosem hallottam még ekkora bolondságot – mondta öltözködés közben –, ez a legnagyobb badarság, amit életemben hallottam, a legeslegnagyobb, ilyen furákat is csak egy lány találhat ki.
– Te csak ne szólj egy szót se, te sem tudtad, hogy kell megtérni, először azt mondtad, tudod, aztán mégse tudtad, és még most sem tudod, sőt te még meg sem tértél, én viszont igen, és azt is tudom, hogy kell.

De a fiú nem figyelt oda, egyre csak azon nevetett, amit olyan meglepően viccesnek talált, és ami szerencsére biztosan távol áll az igazságtól. Amit a nadrágjába rejtett vissza, túl kicsi ahhoz, hogy valaha is alkalmas legyen ilyesmire. A tűz utolsó, lázasan fellobbanó lángocskáira nézett, majd kissé átölelte a lányt, aki erre megszólalt: Ne már, még fel kell öltöznöm.

Eltaposta a tüzet, egy üres festékesdobozban vizet hozott a közeli pocsolyából, és az izzó parázsra lötytyintette. A nap már olyan alacsonyan járt, hogy épp csak átsütött a felhő felett, ami még mindig befedte a folyót. Az őszirózsák sárga bibéi szinte felragyogtak, ahogy rájuk esett a fény. A fiú csak nézte, és arra gondolt: mintha mindegyik egy külön kis nap lenne. A lány is elment vízért, és eloltotta az utolsó kis lángokat a szederbokor mögött. Aztán egy darabig még nézték együtt a sűrű ködöt a folyó fölött, ahogy lassan a part felé szállt, mielőtt kéz a kézben, időnként fel-felnevetve ezen a mókás tévedésen, elindultak hazafelé.

Török Viktor fordítása

■ **Maarten 't Hart** (1944): holland biológus, aki a 80-as években vált hivatásos íróvá. Műveit számos nyelvre lefordították, főleg Németországban népszerű.

Török Viktor (Budapest, 1980): Az ELTE német–holland szakán végzett, műfordító és lektor.

éjkanca

rém álmos vagyok
rémálmos vagyok
kísértetek érkeznek a szemhéj
belső boltozatára
felettük szörnyű felhőre
veti fényét
az érthetetlen hold

sugárzás

sugárzás a magasból
angelosz
a képernyőn levél
szövegtelen
küldője rejtélyes
isten@kaosz.ur
úr vagy úr?
az ur megfejthetetlen
ha rákérdeszek
a démon visszaküldi

Konkrét – absztrakt

1.
perel a szem
a lelőtt vadkacsa
zuhanásával
2.
perújrafelvétel
per pillanat

Úrlidérc avagy Simon Mágus gondolatai a lezuhanás előtt

Zsófiától pedig jókora trippert kaptam, mire véljem ezt az égi jelet? Tudtam már eddig is, rohad a test. Holott lám, ugye még szépen lebegtetem, olyan dicsően, dicséretesen és akkora kellemmel, szinte jólesik. Hiszen végül is meg kell majd válnom tőle, amikor Egy Atyám kiemel majd az anyagok bódületes börtönéből és a Pleróma felé vehetem végső utamat. Az a pali meg ott lent kiabál, hogy zuhanjak le. Jaj, de fontos is neki, hogy elkenődjek a földön és csontjaim mindenütt átdöfjék azt a zsugorodó számárbórt, amelybe embernek születtem. És vajon miért? Vajon mit akar tőlem, miben reménykedik? Netalán a pápa csalhatatlanságában? Negyedmillió szász kiirtásában? Egy rokkant küllemű firenzei követ tercinás dolgozatából sustorgó förtelmek gyönyöreiben? (Annak is juthatna Zsófia.) *Megéri nekem most lezuhannom itt?* Ha nem nekem, kinek? Szükség lenne az én földrefeszítettségemre is, hogy beteljesülhessen a megérdemelt átok és kiseprűződjék a kínokba facsarodott képzeletekből a kétbalkezes platóni demiurgosz? Nekik kell és csak azért, hogy hült helyét hagyhassa a *deus*? Hiányt, hogy végre értelmet nyerhessen az események torz egymásutánja? Vagy épp az ellenkezője teljeseedik majd be, a történelések csalfa üressége, önbukfenc a sehol tiszta tájain? *Zuhanjak, ne zuhanjak?* Vajon melyik a nagyobb mágia? Szükség lenne tényleg egy *igazi* váltásra? Nem *megváltásra*, a rabszolgák keserves szavajárása szerint, hanem csak *váltásra*, mint új váltás ruhára, egyre csak újra, mindegyik más. *Rám* is szükség lenne és éppen így? Ez lenne hivatásom, ide a magasba? Küldetésem a mélybe? Ezért éget most a tudás trippere, ezért kell velem lebegnie a kétes ribancnak, mert dehogyis a mennybe, a zuhanjba emelkedünk, mert legfőbb igaz a bőr, a tér kövein a testem – se mélység, se magasság – az alaptalan felszín örök lebegése, anyagokon túli fénytelen ragyogás, a felmondás egyetlen folyamata? Lábhoz kell zuhannom, hogy kiderülhessen, fejétől búzlik a hal? Attól kell megszabadulni, a haltól, mindenestől? Általam, a váltás angyala által? A lefáradás bajos apostola lennék, a dolgoktól a semmibe váltás mágusa, a test-romlás baljós papnője balján? Így vagyok, csakis így lehetek a beteljesítő? Az értelmetlen tudás látomásának előcsiholója, a csakis bukásomban felfénylő TELJESÜLÉS, hogy előderenghessen földből-levegőből eszkábált világban az egyetlen bölcs tudás, a valami semmije, a csakis a mágia szivárványában lebegő örök-egy szellem? *Úrlidérc, öntűz, világtalan világ?*

■ **András Sándor** (Budapest, 1934): költő, irodalomtörténész, esszéíró. *Mi vagyunk most a vandálok* és című kötete idén jelent meg a Kalligram Kiadónál.

ÚRSZIN

1. Ujjcsalád

apa ujjal mutat a legtöbbet használt
anya trágár ha felemelem
a tesóm lány férjhez megy
az öcsém jól táplált
a legnagyobb üres ő a tabu
nincs közös töve velünk
és nem beszél rólunk ő sem

2. Bunkerezés

mutasd a cipőd
fogd meg vagy állj
a másik mögé
és a kezét vidd oda
ugye leveszed
amikor bejössz
ha felfázol
van rá mód

most futunk
egy két há
megtanítom
hogy bujkálunk
ha a repülő
ledob valamit
forog a helikopter
a hajónál
földre vágódunk
mind

3. Pumpkin

jó napot MrPumpkin
ébresztő ma vágunk magának
egy száját ha elég és tudja
venni a levegőt azon

aztán kibelevük a fejét
könnyebb lesz nem fog
elégni a héja belülről
kiszáritjuk előbb
MrPumpkin ez a maga napja
és a lámpásnak jár a
körbeujjongás

4. Rajz

lelóg a tesóm a csillárról
himbálódzik anyát riogatja
a nőalak gombócokat tesz a
fazékba a konyhabútor kék
nem érzük el az asztalt
még a székről sem ezért
ugrik le a csillárról majd

5. Napocska és kerítés

hatalmas kapu anyám
a haragos fejű apám
a kép 2/3-án ő van
felette megdagadt
varjak fekete szarkák
meg 2 púp

anyám arca barázdás
átlátszik rajta a kerítés
a rács

6. Zsúr

a néni pöttyös kosztümben
táncol a nagy lepkének
a végéből lé csorog
a néni törli majd fel
csak rövid ideig csúszik
a padló tvisztelünk

■ **Tóth Kinga** (1983, Sárvár): a Tóth Kína Hegyfaló formáció szövegírója, frontembere, kulturális programszervező (Roham), publikált az *Élet és Irodalomban*, a *Műútban*, a *Palócföldben*, az *Árgusban*, a *Korunkban*, az *Új Forrásban*, a *Tiszatájban*, a *Prae*-ben.

Revansok

*1999. március 25-én lemészárolták
a dunaszerdahelyi Fontána bárban a Pápay-bűnbanda tíz tagját.
(Újsághír)*

– Mit túlköl ez az agyhalott barom – sziszegte az asszony (feleség), amikor harmadszor ordított föl mögöttük a duda. – Dudál, mint állat. Csak mert nem tud miattunk kerékcsikorgatva hasítani itt, hogy világos legyen, mekkora nambervan. Mert szopathat bárkit... Hol élünk? Amerikában, vagy mi?! Pláne, ha látja a tulok, hogy a kurva forgalom miatt lehetetlen kihajtanom előle az istenverte főútra... Dudál, mint állat! Csak mert ő az ügyeletes a Papa Joe (kápó) seggénél – ömlött ki az asszonyból. Hogy aztán bal karját a lehúzott ablakon kinyújtva bemutatja a kopasznak (másfél mázsa), amit ilyen helyzetekben szokás.

– Ne mutogassá', faszszopó picca! – üvöltötte a kopasz. És már szállt is ki a fekete terepjáróból. Érintve érezte magát.

– Mi a faszért adtam oda ennek az örült háрпиának a slusszkulcsot? Rádadásul nem is ittam. Nyugodtan vezethettem volna hazafelé én. Beszarás! – fájdukt meg pillanatok alatt az anyósülésen feszengő férfi (férj) feje.

– Mit dudálsz itt mögöttem, hülye úr? Mit akarsz? Nem vagy normális? Nem látod, hogy nem tudok innen kihajtani? – fejezte be az asszony. Épp, mire a kopasz ormótlan árnyéka betakarta őt. Aztán eléggé valószínűtlenül fölhördült az árnyék. Plusz hónaljbüz, szájszag:

– Ne mutogassá', faszszopó picca! Kitépjelek innét?! Szétkúrjam veled együtt a tragacsotokat, baszki...?

A férfi hetek múltán úgy adta el többször is a sztorit, hogy férji, vagyishogy férfiúi kötelességét teljesítve, halált megvető izével, meg minden... Vetett véget a jelenetnek... Valójában viszont fogalma nem volt, miként történhetett, hogy egyszerre csak, akár egy burleszkjelenetben, összeér az orra a dühödt kopaszéval. Miközben farkasszemet néznek az út közepén. Ő meg az el-

lenség hagymabúzzel hadonászó leheletéből kénytelen a levegőt magába lopkodni.

– Megdöglesszelek, geciláda?! – sziszegte az árnyék most már neki.

– Mi van?! Naná. Bizony, meg kell, hogy döglessz! Igen, bazmeg! Vagy elhúzol innét a picsába – válaszolta a férfi. Valahonnét a teste legbelsejéből válaszolta valami. Olyasféle, ami Hrabal Pepin bácsijából üvölt szakadatlanul bele a világba...

SNITT.

– Megőrültél?! Tudod, ki volt ez?! Egy kretén baromállat! Ilyen-nel kezdesz ki? Fényes nappal? A város közepén?! És ha kinyír itt téged?! Vagy engem?! Azt hiszed, képesek ilyen ösztönlények mérlegelni?! Bassza meg, kicsinál bárkit! Bármikor, bárhol! Mehetsz most már gyertyát gyújtani a Szűz Máriához. Vagy dugd föl neki. Hálából, hogy ép bőrrel megúsztuk. Egyelőre! – hallotta percekkel később önmagát. De mintha kilométerekről szólt volna a hangja.

Már az asszony mellett ült megint. Sértetlenül. Az meg közben épp olyan önelégülten vigyorgott az arcába, mint akkor, amikor nászéjszakájuk hajnalán rajtakapta őt, ahogy magához nyúl.

Hazaérték.

Az elsőt az arcába kapja Papa Joe, a kápó. Cafatokra szakad az arca. Cafatokra... Gyors egymásutánban hárman kapnak még... A kopaszt, aki az italos pultra előbb felfeszülő, majd onnan szinte lecsorgó Papa Joe-t bámulja megkövülten, a tarkóján éri a löket. Szabályos, hordódugó átmérőjű fekete lyuk nyílik a koponyáján. Aztán, vörösbe borul az a lyuk. Mint egy zavart vagy fölizgatott bakfis arca. Az asszony következik. Sugárban okádja a vért, amikor emlői közt berobban a vörös kráter. Mintha ő fúrná oda a fejét, mint régen. De nincs erekiója. Aztán az asszony spanjának ágyékát is szétlövi. Pedig vaktában süti el a fegyvert. A köcsög span a negyedik. Derékmagasságból, kilencven fokos szögben elfordulva hat lövést ad le még. Tíz mozdulatlan test hever szanaszét a lába előtt...

SNITT.

Fölébred. Mint mindig, ugyanaz a szürke plafon lebeg fölötte. Mellette pedig, mintha évszázadok óta, ugyanaz a halk, szabályos, szuszogás. Még alszik az asszony. ■■■

Otthonaink melege

Az esti tévénézésel indulunk be:

álomba kényszerített kölykeink vérével ágyazunk meg
a reklámszlogeneknek.

Az *apéritífet* több fogás

bűnös hírek,

jópofizó kvizek,

bugyimagazinok,

vágóhidakat idéző akciókrimik követik.

No és, mintegy desszertként, minden éjszakára ott vannak

– ha nem vagy sportbuzi, meg a hosszútávokúrás, esetleg a távgyógyulás is uncsi –
a katasztrófák.

Ínyenceknek csak az elkerülhetetlenek.

A'la népszerű ismeretterjesztés mindahány.

Jönnek legvégül:

a vérrel és egyéb testnedvekkal ügyködő helyszínelők.

Ők azok, akik ugyanúgy tévedhetetlen szakértőkké lettek, mint mi.

Mire hozzáláttunk egymás törvényes megerősökléséhez.

Műsorzárás után.

Otthonaink melegében.

Ez van, ha *csak úgy* álmodik színeset az Isten.

Te meg azt hiszed:

HAZATALÁLTÁL.

Vallomások

Sohasem bocsátotta meg nekem,
hogy a magamévá tettem.
Pedig ő tett magáévá engem.
Már akkor, amikor még csak megszületni készültem.
Bizonyítsa ettől mélyebben a szerelem lényegét valaki
egy asszonynak.
Vagy önmagának.

Sohasem bocsátotta meg nekem,
hogy gyűlölöm.
Pedig ő gyűlölt meg engem.
Már akkor, amikor még csak megszületni készült.
Bizonyítsa ettől mélyebben a hűség lényegét valaki
önmagának.

Sohasem bocsátottam meg magamnak,
hogy kisajátított.
Pedig én sajátítottam ki őt.
Már akkor, amikor még csak megszületni készültem.
Bizonyítsa ettől mélyebben az önzés lényegét valaki
egy asszonynak.

■ **Barak László** (Muzsla, 1953): költő, publicista, a Nap Kiadó igazgatója. *Halálnepper* című verskötete 2010-ben jelent meg a Kalligram Kiadónál.

Fiatal mizantróp

mizantróp

Fel kell menni egy lépcsőn. Elöttem egy férfi szedi a fokokat. Igen szimpatikus férfi, úgy hiszem. Egyenes karját görbe háta mögött lengeti.

Egy fedett piaccsarnok felső emeletén vagyunk, mindent betölt a fokhagyma, a savanyú káposzta szaga és a tömeg semleges és visszhangos zsvaja. Tulajdonképpen csak akkor szárazodik ki egy-egy értelmes szó, ha valakihez odahallgatok. A férfi beáll a sorba. Érzem, hogy korog a gyomrom az éhségtől. Elöl kis ablak, mögötte fiatal lány adja ki a lángosokat, fehér köpenyben, rajta piros konyharuha. Fején piros sildes sapka. Gyorsan jár a keze.

A férfi megkérdezi, milyen kérek. Visszakérdezek, hogy a lángosra gondol-e. Szemöldökét gyanakvón felvonja. „Persze, mi másra!” Érzem a mondat dallamát, mielőtt kimondanám: „tejföl alá sok fokhagymát”. Majdhogynem selypíték, ahogy az ismerős dallamban is.

Testemben érzem a fürdés utáni jóleső űrt, a fülemben a víz cuppogását, körülöttem a strand kedélyes zsvaja. Talpam alatt a kavicsos beton. És már majszolom is a lángost, érzem, hogy a szám körül minden csupa tejföl, de hagyni kell, mert most minden mozdulat széttöri a lángos varázsát. A forró, puha-sós tésztát, a hús tejföllel, fokhagymával... melegíti a testemet a nap.

Aztán a sírás. A lángos a földön. A bátyám röhög.

Tátva van a szája, látom benne a megráगतlan lángost. Ugyanolyan eszik, mint én. Én választottam ugyanolyan. Kidüllesztette a feszes kis pókhasát, amilyen minden kisgyereknek van. Benne a köldök kis cafrangja. Egyik kezében a lángos, másik keze kinyújtva, egyenesen rám mutat: „milyen ronda egy majom! Ez még az állatkertnek sem kell. Milyen randa. Síró s maki! Maki-kaki!” Pár kisgyerek áll körülötte, ők is nevetnek. Érzem, ahogy megteelik könnyel a szemem, de nem futhatok el, megszégyenülnék, feladnám magam. Ez árulás. Amikor csak ketten vagyunk, szeret, ha mások is ott vannak, kigúnyol. Így csap be. De ha megint magunk leszünk, megint hinni fogok neki. Muszáj hinnem. Ha elfogy a bátyámba vetett hitem, akkor már semmi nincs.

Felkapom a földről a lángost, és a képébe nyomom. Beleüt a hasamba. Leesek a földre, összerándul a testem. Hallom, ahogy kiabál: „Menjünk, hagyjuk itt ezt a makimajmot.” A hangjában ott volt a félelem. Ő is tudta, hogy elárult.

Ha jól emlékszem, még aznap este, a nyaralóban apáék megkérték, hogy tanítsa meg a következő betűt az ábécéből. Az f-betű volt. Fent ültünk az emeleten. A kisasztal a hatalmas szoba közepén volt, rajta a kisalakú vonalas füzet. Nem széken ültem, hanem az asztal előtt guggoltam.

„Írd!” – mondta, és közben fel-alá járkált, mintha ő lenne az apám – „alaba... ebele... édele... most kezdj el írni egy ell betűt, de...!” – emelte fel az ujját – mielőtt bekanyarítanád a szárát, ne kanyarítsd be, hanem egyenesen húzd le a vonal alá.” Izgatott voltam. Jól akartam csinálni, hogy elégedett legyen az ef betűmmel. Amikor kész voltam, fölemeltem a füzetet, és meglobogtattam – „így?” Megrázta az ujját. „Még nem vagyunk kész.” Melegítőnadrágban volt, egyszínű, a mosástól megfakult kék pólóban. „Miután lehúztad a szárát, egy kis körívet is rajzolj rá, mintha... mintha a vonal lenne a vízszint, a szár lenne az árbocrúd, és ez a kis körív a hajótest. Ha ez megvan, akkor vagyunk kész.”

Nem értettem a hajótestet, de nem mertem mondani. Rajzoltam rá kisvonalat, karikát, mindenfélét, de egyik sem hasonlított arra, amit mondott. Áthúztam és újrakezdttem, abban bízva, hogy egyszer csak azt fogom látni: víz, hajó, árbocrúd. Odatrappolt hátratett kézzel, és „szemrevételezte” a kísérletemet. Aztán kivette a kezemből a ceruzát, és egy hatalmas, egész oldalt kitöltő ef betűt rajzolt. „Ezt kellett volna. No, akkor most lapozzunk egyet, és írjuk le a következőket” – mondta, és tovább járkált fel-alá a szobában. „Fa... fécs... dáf...” „Ezek mit jelentenek?” – próbálkoztam. „Azzal egyelőre ne törődjünk. Majd ha megtanultunk írni, megtanuljuk ezeket is.”

Megettem a lángost. Érzem, ahogy mászik lefelé a hasamban. Ha nem lenne ekkora zaj, hallanám is. Pisszegek, hátha csönd lesz, de a saját pisszegésemet sem hallom.

Eszembe jut, hogy gyanakodnom kellene erre a férfirra. Hátha nem fokhagyma van a tejföl alá jól eldugva. Ott ugyanis nem látszik.

A gyanús férfi már egy ideje itt áll mellettem. Túl közel van. Arról az elméleti problémáról magyaráz, hogy lehetetlen mindent megragadni, ám éppen e felismerésből születik – paradox módon – a csak azért is mindent-megragadásra való törekvés. Professzor úrnak hív. Elnézi, hogy folyamatosan jegyzetelek, hiszen, ahogy mondja, ez a küldetésem. Tapintatosan nem les bele a jegyzeteimbe. Mondja is: „Én egy tapintatos ember vagyok, nem dolgom kilesni a módszerét, sem azt, hogy milyen eredményre jutott.”

„Eredményre?”

„Igaz is, hiszen az eredmény maga a módszer – kacag, teli szájjal, hogy a lángos kilátszik a fogai között –, néha gyorsabban beszélek, mint ahogy gondolkozom. Szertelen vagyok, tudniillik. Persze a szertelenség nem éppen férfi tulajdonság, de hát mit tehetek, nőies vagyok. A feleségemtől is mindig megkapom: Imikém, nem vagy te egy kissé férfiatlan?” – nevet. – „Csakugyan. Feminin a gondolkodásom. Ezért is kacérkodom a tudományos pályával. Tudniillik a tudományos gondolkodásmóddhoz érzékenység és nagy adag fájdalomtűrés szükségeseltetik, ugye?”

A férfi gyorsabban beszél, mint ahogy jegyzetelni tudok. Kénytelen vagyok az emlékezetemre hagyatkozni, de hiába, még annál is gyorsabban beszél.

Megreggeliztünk, és szaladtunk le a strandra. Tudtam, hogy a bátyám miért siet annyira. Szerelmes volt egy kislányba, aki ugyanúgy, mint mi, a családjával üdült. A Réka meg a bátyám mindig ketten mentek be a vízbe. Nagyon ügyesen úsztak mind a ketten. Én még csak fröcsköltem a vizet, de azért egy ideig így fent tudtam maradni.

A bátyám nem örült, hogy én is vele megyek. Sétáltunk le a dülőúton, a reggeli forróságban, tücsökciripelésben; ő elől, én jó fél perccel mögöttem. Miután kifizette a két jegyet, az enyémet a kezembe nyomta, és elfutott. Mentem utána, nem akartam tudomásul venni, hogy ő külön van: ismertem már az ef betűt.

Rékákék gyékénye fölött állt, a levegőben hadonászott, helyeket jelölt ki a vízen. Amikor észrevette, hogy már a közelben vagyok, valamit mondott a „hülye kis makákóról”, és beszaladt a vízbe: Réka utána.

A nádas felé úsztak, aztán eltűntek. Lekuporodtam a nagy csúszda sárga vasszerkezetének a tövében, és néztem az embereket. Fürdőnadrágban, kezemben a jeggyel. Hátam mögött a nagy zöld dombok, közöttünk a strand, a bazársorral: gyümölcsárus, lufiárus, papucskok, felfújható színes gumimatracok, csónak, vattacukor, úszószemüveg; zsisvaj.

A csúszda állványzata megremegett: valaki lecsúszott. Sikoltás, aztán csobbanás. Fönt, a magasban, ahol a kék csúszda élesen kanyarodott, néha kiloccsant a víz.

A part közelében rengetegen pancsoltak, mögöttük néhány fej látszott, ahogy kicsit távolabb, már a bóják mögött lassan, egyenletesen úsznak.

...és a túlpárt. Ha hunyorogtam, a sziporkázó vízen át is láttam, a párán keresztül a túlpárt síkját, amelyből néhány apró, szállkaszzerű épület meredt ki.

A strandolók között voltak német nagycsaládok. Keletnémetek, ahogy a bátyám okosan, és lefitymálón megjegyezte. „Hmm. Na igen, keletnémetek.” A keletnémetben az apa térdig érő, színes rövidgatyában, kezében lángossal vagy fagylyalttal mászkál, vállán övtáska himbálózik. A keletnémetben az apának rövid, szőke göndör haján ül négyszögletű, kék lencsésű napszemüvege. A keletnémetben az anya is kövér. Kövér, és nincs benne semmi anyaszerű. A keletnémetben a gyer-

rekek nagyon szőkék és nagyon hangosak. Ha keletnémetet látok, a rádióból mindig magyar zene szól: valami a szerelemről.

A strandon nem csak keletnémet volt, hanem magyar is. Illetve főként magyar, főként csúnya. Olyan, amit nem jó nézni. A magyar ugyanis általában csúnya. Ha nem kövér, akkor is. De van olyan tipikus magyar, általában nő, általában ötven év körül, és általában egyedül, vagy egy másik, nagyon hasonló nővel, amelyekre jó ránézni. Az ilyeneken gyakran nincs melltartó, de mégsem látni a mellét, mert hasmánt fekszik, és az, ami a mell, csak oldalt türemkedik ki: -mánt van. Persze csak akkor, ha a kezét maga elé nyújtja, vagy a feje alá fekteti. Az ilyen nő jól tudja, hogyan kell magát napolajjal bekennie, persze az ilyen nő szinte soha nem magát keni, vagy ha mégis, akkor közben a tekintete keres: ki kenhetné be.

A legmókásabbak mindig a nagyszakállas, szemüveges apák, akik sápadt, szeplős bőrt maguk után húzzák, mint egy zsákot. Az ilyen apák így szólnak a gyerekekükhöz: „No, fiam, mit gondolsz te erről...?” Az ilyen apák a strandon testhez álló kék rövidgatyában vannak, amely azonban mégsem tud vézna combjukhoz tapadni, és az ilyen apák hátrattett kézzel közlekednek a strandon is. Gyanakodva nézik az embereket, vagy éppen a saját lábfejüket, melyen kicsatolt, méretes szandál klaffog. Az ilyen apák mulatságosak. Úgy beszélnek a gyerekeikkel, hogy azt hihetnők, nem is a sajátjuk, csak kölcsönbe kapták egy rövid időre. A mögöttük csámpázó nő közömbös a számukra, noha ezek a nők – láthatóan – két kézzel fogják a gyeplőt... a családi gyeplőt, amelyből az apa szekérrúdja ugyancsak kifelé áll, ezért ez a gyeplő-dolog sem igazán izgatója.

Vannak huszoneves fiatalok. Őket két, jól elkülönülő táborra lehet osztani. Vannak vidékiek, és városiak. A vidékiek fesztelenebbek, hangosabbak és szebbek. Talán mintha nagyobbak is volnának a városiaknál. Ők már tizenévesekként sem a szüleikkel vannak, hanem egymással, barátokkal. A városiak nem. Ők gyámoltalanabbak, a beszédük kevésbé dallamos, a húsup puhább, mint nekem. Ők a szülők közelében maradnak, és áhítattal nézik a vidéki gyerekeket, akik kacagnak, vetődnek, káromkodnak.

Újra feltűntek a nádas mellett: egy lenyalt barna gombóc, az arc közepén egy nagy, nyiladozó szájjal, ahogy két oldalra meredő szőke copfnak hablatyol valamit. Csakugyan, az ember leginkább a vízben tud hablatyolni.

Kimásztak a partra. A Réka odajött hozzám, leguggolt mellém, és megkérdezte, hogy van-e kedvem fára mászni. Felkaptam a fejem: „Igen, fára mászni, ef betüvel.” Addigra már odaért a bátyám is. „Persze hogy van kedve. Ő egy maki.” Visszaszaladtak a Réka-szülők-höz, akik újságot olvastak, és szemlátomást semmiről nem vettek tudomást, pedig apuék meghagyták nekik, hogy vigyázzanak ránk, amíg leérnek a strandra.

Belegyűrtem a jegyet az öklömbe, és elindultam kifelé. Nem volt bennem a kelleténél nagyobb félelem, ismertem a környező utcákat, tereket, házakat.

Most, ahogy visszaemlékszem rá, a helyismeret adta biztonságérzet azért is volt fontos, hogy az édes és súlyos önsajnálát teljes széltében elterpeszkedhessen bennem, nyújtózkodva, hasmánt.

Most, ahogy ezen a piacon látom a képeket, az jut eszembe – érzem, nagy késéssel –, hogy az önsajnálát egészen olyan, mint a hiúság: mindkettőnek széles a háta, s arra vár, hogy egy idegen bekenje naptejjel.

Kiléptem a forgóajtón, kezemben a jeggyel, hogy majd ha megváltozik minden, és a világ kiengesztel, gond nélkül visszajöhessenek.

Kint voltam az utcán. Furcsa, egyszerre felszabadító és szorongató érzés volt kint lenni, és – jól ismerve már mindezt – egy kicsit unalmas is. A mai napig így képzelem a vágyott szabadságot. Pontosan így.

A déli harangzó egy odvas fa alatt talált meg. Ott ültem, és nem csináltam semmit. Arra vártam, hogy múltjon az idő. Valahogy úgy képzeltem, hogy az idő nem csak múltni tud, hanem elmúlni is, melyben az „el” valami fontosra vonatkozik, ami után minden más lesz, vagy ami után esetleg már nem is lesz semmi; nagyon pontos elképzeléseim erről akkor még nem voltak.

A strand utcájának az egyik keresztutcájába csatangoltam el, ott ücsörögtem pár órát, egy kikorhadt, jókora platánfa árnyékában. Akkor még nem tudtam, hogy platán, csak a pikkelyes kérgére emlékszem pontosan, amit egy kis részen lehántottam a törzsről, hogy valami kitöltse az idő kikorhadt, üreges belsejét. Akkor még csak annyit tudtam, hogy fa, ef betűvel.

Érdekes, hogy visszamenőleg kiegészülhet az ember tudása, hogy a „platán” az akkori jelen időm részévé vált.

Már apuékna is lent kellett lenniük. Délre mindig megérkeznek. Szorongtam. Nem tudtam, hogy mi történik a strandon, csak azt, hogy valami már biztosan történik. Szorongtam amiatt, hogy anyuék már „égre-földre” keresnek, ahogy ilyenkor mondani szokták, amiatt, hogy most ők is szoronganak. A bátyám miatt is, mert éreztem, hogy szorong, fél apuék haragjától, amit még biztosan nem kapott meg, mert még biztosan engem keresnek, de szorongott amiatt is, mert talán tényleg féltett. Félt, hogy beestem egy autó alá, vagy ilyesmi. Persze ez a félelme is visszavonakozott önmagára, bizonyára formátlanul, konkrétum nélkül, azzal a sejtelemmel, hogy egész hátralévő életét gyilkosként kell leélnie.

Fölálltam, és visszaindultam a strandra. Nem tudtam, hogy mennyi az idő, csak azt, hogy már elmúlt dél.

A kasszánál vettem észre, hogy nincs meg a jegyem, de visszazaladni nem mertem a fához, mert az idő – hirtelen úgy éreztem – már „letelt”. Nincs már idő visszamenni a platánhoz. Mondtam a néninek, hogy én bent voltam, csak ki kellett szaladnom valamiért. „És miért kellett kiszaladnod, arany csillag?” Kihúztam magam, és azt mondtam, hogy „az kérném, privát ügy”. Ezzel le is kenyereztem. A nagydarab, fehér köpenyes néni felkacagott, térdig fűzős kék takarítónő-lábbelije (melynek orrán egy kis lukon kikandikált a nagylábujja) vele kacagott. Mondta, hogy „menj csak be, te kis lurkó”. Így, hogy „kis lurkó”.

„Kedves uram, tudna egy percet szakítani rám?” „Egy percet?” „Igen. Engedje meg, hogy kifejezzem hálátlansága feletti enyhe csalódottságomat. Ne értsen félre, nem a lángosról beszélek, hanem az ön figyelméről, melyből jottányit sem engedett részesednem, noha megvendégeltem. Amennyiben meg óhajtja osztani velem világleírásának rám vonatkozó részét, mert hát kísérleti programját tekintve bátorodom feltételezni, hogy szerény személyem is a világa részesévé vált, küldje el nekem feljegyzéseit, vagy csak a vonatkozó részét erre a címre.” Keresgél a tárcájában. Előhúzza egy névjegyet, és lefekteti a jegyzetkönyvemre. „Okvetlenül” – válaszolom. Egy darabig gyanakodva nézett a szemembe, kicsit talán rosszállóan is, aztán kezét nyújtott – „Horváth Imre. Antropológus” – és elköszönt.

Rohantam vissza a Rékáékhoz. Ez még nem az... ez sem az... hol vannak? Eltévedtem. Pár percig álltam a strand nyüzsgésében, forogtam körbe, körbe, láthatatlanul, és mire megálltam a forgásban, már sírtam.

Észrevettem a csúszdát. Rossz helyen állok: a csúszda odébb van, és akkor ott vannak a Rékáék is. Odszaladtam hozzájuk: a Réka-szülők ugyanott feküdtek, talán meg sem mozdultak azóta, hogy kétszer megfordult a világ. Réka és a bátyám pár méterre álltak a lépcső mellett, és a kacsákat etették. „Menj innen. Menjetek, hess!” kiabálta a bátyám a hatyúknak, akiknek szokásuk volt elkergetni a kisebb testű kacsákat, ha kenyérbélről volt szó.

Apuék sehol. „Te nem akarsz kacsákat etetni?” – kérdezte a Réka-anyu. „Nem akarok.” Réka-anyu odaszólt a lányának, hogy játsszanak velem. Kelleetlenül visszajöttek. „Tessék a Barnival is játszani. Ne hagyjátok ki.” „De a Barni nem tud semmit”, mondta a Réka leszegett fejjel. A Réka-apu szólalt meg az újság mögül. „Mindenki tud valamit, nem gondolod? Nincs olyan ember, aki semmit sem tud. Mi erről a véleményed, Réka?” „Nincs, apa.” „Akkor nosza, kérdezzétek meg a Barnabást, hogy mit tud, és csináljátok azt. Még tanulhattok is tőle.”

Ez nem elégtétel volt számomra, hanem még nagyobb megaláztatás. Odalépett hozzám a bátyám, és a fogai között sziszegte, hogy elmegyünk strandröpizni, most. Nem válaszoltam. A bátyám felkapott egy labdát, Réka megragadta a kezem, és szaladtak, szaladtunk a strandröplabdapálya felé, de ott nem álltunk meg, hanem szaladtunk tovább. Behúzódtunk a bokor és az öltöző betonfala közti szűk járatba.

„Versenyezni fogunk. Aki előbb elér a második bójához, az nyer.” „És aki nem?” – kérdeztem. „Mi az, hogy aki nem?” „Hát aki nem ér el?” „Az nem nyer, te maki!” „De úgy értem, hogy aki nem ér vissza.” „Hülye vagy, maki!” „Nem, komolyan mondom. Mi van, ha valaki nem ér vissza?” „Hogy nem ér vissza?” „Hát csak úgy, hogy nem ér vissza.” „Akkor az... az még utolsó sem lesz. Ezzel te jól járnál.”

„Szabad?” – egy fiatal lány áll mellém a lángosával. Elindulok, vissza a lépcsőn, amilyen feljöttünk. Kisétálok a napos utcára, és elindulok arra, amerre lejt az út, a Duna felé.

Van erre játszótér, egy kicsi, épületek közé ékelődött benzinkút, kávézó, virágüzlet, konyhafelszerelés-bolt, lámpabolt. Megyek tovább. A játszótéren két idős, öltönyös úr ül a hintában, hot doggal a kezükben; beszélgetnek.

Kinyitom a kilincses, alacsony fémkaput. Lassan behúzom magam után. A körhintára ülök le. Egy kicsit megforgatom magam.

A strandnak a legvégébe kellett elmenni, nyilván azért, hogy a Réka-szülők ne lássanak minket. Itt már csak a vízibicikli-bérlő volt, utána a nádas. A bátyám lelkesen magyarázott: „Lassan kiúszunk a nádas mellett, és befordulunk mögé, hogy ne lássanak. De végig közvetlenül a nádas mellett fogunk úszni, és majd onnan indulunk. Rendben?”

Bólintottunk. Réka lelkesen. Én késve, lassan. Meg akartam büntetni őket. Gondoltam, hogy ha az előbb nem sikerült a fa alatt meghalnom, ef betűvel, mint a kishajó a vízben, árbocrúddal, akkor majd most, a vízben.

Meg kellett várni, amíg a vízibiciklis trikós, kopasz-kövér bácsi elmegy a vécébe. Azt mondta a bátyám, hogy nem kell aggódnunk, mert a hapsi gyakran jár a vécébe. Ez egy kukkolós, ő ezt tudja. „Kukkolós az öreg. Nézi a csajok muffját.” Röhögött, tátott szájjal. Nem tudtam, mi az a muff. Számomra ezért ugyanoda tartozott, mint a platán.

Egy darabig ott ültünk a fröccsöntött, műanyag vízibiciklik mellett a kövön. Tűzte a hátunkat a nap. A strand zsvivaja ide már alig ért el. Az úszó műanyagok koppanását, az oldalukon csapdosó vízfodrok alig hallható fröccsenéseit, és a nádas éles, fémes, halk zizegését hallottuk. Az öreg ránk se hederített. Egyszer aztán pukkantott egy nagyot.

A bátyám a szája elé kapta a kezét, és belőle is kipukkant a nevetés. Ránézett az öregre, és hangosan összenevettek. Réka is bekapcsolódott, és végre én is. A talpamat a földhöz csapkodtam, a számat mereven kítátottam, és szinte visítottam örömömben.

„Vigyázzatok mán' egy kicsit a jószágokra, kishaverok” – mondta az öreg. „Mennem kő e'.” Fölemelte a nagy testét, és elment. Vagyis e' ment. Kicsit.

Kivárta, amíg kellő távolságba ér az öreg, aztán kiadta a vezényszót, suttogva: „most”.

Nagyot dobbant a szívem. Eszembe jutott, hogy én még nem is tudok úszni.

Beugrottunk a vízbe. Elöl a bátyám, utána Réka. Mint a kiskutyák, kalimpálva, de egyenletesen, nyugodtan úsztak a nádas mellett.

Azt tudtam, hogy kell a vízben fennmaradni, de csak rövid ideig, egyhelyben. Próbáltam magam tovább lökődni a lábammal, mert a kezemet teljes mértékben lefoglalta a fennmaradásért vívott harc. A lábam alatt viszont nem volt szilárd felület, úgyhogy nem volt min megtámaszkodnia.

Láttam, hogy a bátyám hátrakapja a fejét, majd előre, majd megint hátra, kicsit megáll, bevárja a Rékát, aztán úszik tovább.

Eszembe jutott, amit apu mondott, amikor úszni tanultunk: „Ne kalimpálg. Hosszú, köríves mozdulatokat írj le a karoddal. Úgy hatékony.” Hatékony akartam lenni. Egy kicsit jobb lett, egy kicsit még haladtam is, de mire a mozdulat végére értem, lesüllyedtem, úgyhogy minden köríves mozdulatot inkább csak háromnegyedig csináltam, és onnan kezdtem újra. Eszembe jutott, hogy a lábammal rúgkapálok, és ez nagyon kifáraszt. De vajon a lábammal hogyan tudok körívet leírni? A lábammal csak rugdalni tudok, ficánkolni.

Egyszer megkíséreltem egy oldalirányú, íves lábmozgást, de azonnal elsüllyedtem, vizet nyeltem, fulladni kezdtem, ettől meg pánikba estem. Szerencsére nem volt súlyos a dolog.

Valamennyi idő után visszanyertem az önuralmam, a lélegzetvételem normális ritmusát, de megteltem félelemmel; a lábam alatt hirtelen nagyon hideg lett a víz... és nem volt más a lábam alatt, csak víz, semmi más, csak víz.

Felnéztem: A bátyámék pár méterre lebegtek a vízen, engem néztek. Teljesen kimerültem. Azt gondoltam, hogy hozzájuk még elérek, de utána kész: se ki, se be.

„Az István megmondta, hogy fogunk mi még tanulni tőled! Csakugyan, ezt az úszásnemet nem ismertem eddig” – nevetett, de most egy kicsit bátortalanul. Réka nem mondott semmit.

„Na, kezdhajjuk?” „Én nem...” – kezdtem, de saját szavamat sem hallottam. Ekkor tulajdonképpen már fulladtam, de a bátyám kiáltása ezt is elnyomta. „Tehát a második bójáig. Aki előbb visszaér, az nyer. Réka, számolj vissza.” Réka engem nézett. Ő már tudta, hogy nincs ez így rendben. Csukott szemmel, halkán kapálóztam. Azt gondoltam, hogy induljanak el, és én azonnal visszafordulok. Csak induljanak már. „Számolj!” – nyögtem.

„...rom!” – egy pillanatra kinyitottam a szemem, láttam, hogy elindulnak. Megfordítottam magam a vízben, és elindultam a nádas mentén a part felé úgy, ahogy jöttem. Könyörögtem istenhez, hogy csak addig adjon erőt, amíg kiérek. Nem sok az egész, csak húsz méter, nem, annyi sincs, csak tíz. Csak addig bírjam ki.

Valami elsiklott a lábam alatt. Felsikítottam. Annyira biztos voltam benne, hogy kétség nem fért hozzá, sőt, láttam is, amint egy nagy ragadozó hal a lábam alatt cikázik, és mindjárt belemar a húsmába. Felhúztam a lábam, aztán lerúgtam, hogyha ott van az a hal, épp fejbe találjam. Nincs más, nincs sem felnőtt, sem isten, csak én, és most vagy meghalok, vagy fejbe rúgom a ragadozóhalat. Pár pillanatra meg is feledkeztem a vízzel folytatott küzdelmemről.

Amikor aztán újra eszembe jutott, és még mindig nem tűntek fel a vízibiciklik, kezdtem feladni. Egy kicsit elengedtem magam, és lemerültem a vízbe, hogy pihentessem az izmaidat. Amikor szorítani kezdett a tüdőm, visszabíáltam magam a felszínre, vettem egy nagy levegőt, és megint le.

Egy kicsit visszanyertem az erőmből, de annyit nem, hogy a partig eljussak vele. Az orrom, fülem, szám tele lett vízzel. Megpróbáltam annyira kiemelkedni a vízből, hogy segítségért kiálthassak, de sem ehhez, sem ahhoz nem volt erőm.

Kinyitottam a szemem: semmi, még feketét sem láttam. Egyre jobban feszítettem ki a szemhéjamat: megvakultam! Mindenhol ugyanaz a tökéletes semmi. Aztán emelkedni kezdtem a sötétben, ki a napfényre. Aggodalmas arccal, mint gondterhelt, szótlán, komoly felnőtt, vontatott ki a bátyám a partra. A betonon a vízibiciklis kukkolós öreg térddepelt, nyújtotta felém a karját. Hatalmas tenyere a karomra bilincselődött és kiemelt a vízből, mint egy kis békát. Kimásztak a bátyámék is. Amikor lefeküdtem a forró kőre, még hallottam, hogy színlelt nyugalommal azt mondja: „Ügyes kis majom ez. Túl fogja élni.”

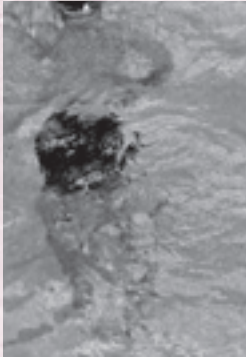
A kukkolós pukkantós mondta nekik, hogy itt ne pancsoljanak, mert mély a víz, és egyébként is tilos. Menjenek kicsit odébb. Mást már nem hallottam semmit.

Elindulok a játszótérről. Most jövök csak rá, hogy ismerős nekem ez a környék: az utcák lejtése, a házak formái, maga a térszerkezet, a beépítettség. Úgy hiszem, hogy valahol a Margit híd mögött vagyok egy kis téren. Felállok, és megyek tovább arra, amerre a Dunát sejtem.

Sokáig ültünk a strandon. A Réka-szülők, apu, anyu és én. A bátyám és Réka csak ritkán kerültek elő. Vihogtak, körbetáncolták egymást. „Apu, hadd vegyek kukoricát.” Apu kirázta a gatyájából az aprót, és a bátyámék megint elszaladtak. Anyu meg én barkobházunk. „Mí a baj? Nagyon csöndes vagy.” „Semmi” – motyogtam. Azt szerettem volna, ha akkor is megkérdezi, amikor a bátyám ott van, hogy ő is hallja: „semmi”.

„Élőlény?” „Nem” – mondtam. „És nem is fogalom. Akkor ez bizony tárgy.” „Tárgy” – ismételt meg. „Elfér a tenyeremben?” „Nem.” „Használati tárgy?” „Nem.” „Dekorációs

tárgy?” „Mi az, hogy dekorációs?” Anyu apura nézett, de apu eltakarta az arcát egy ugyanolyan újsággal, mint a Réka-apu. Anyu megbökte a lábát. „Hogy mondod másként, hogy dekorációs?” „Díszítő. Olyan tárgy, amit nem használunk minden nap. Mint mondjuk egy kép a falon” – mondta apu az újság mögül. „No?” „Nem – mondtam. – Nem ilyen.” „Hát akkor milyen ez a tárgy?” – kérdezte anyu. „Szabad a gazda?” „Nem, még ne mondd meg.”

Itt van a Duna. A túlparton jobbra a Parlament, balra látni a Jászai Mari tér első házait, a fehérházat. A Margit hídon kiválóan át tudok sétálni Pestre. Onnan majd visszanezdek ide, ahol most vagyok. Így lesz teljes a kép.

Mellettem autók száguldanak el, mögöttük biciklisták, mögöttük a gyalogosok. Mögöttük a rakpart támfala.

Aznap csak későn mentünk vissza az üdülőbe. Vacsoráztunk, szalonnát sütöttünk. Átjöttek Rékáék is. A bátyám és Réka egymás szalonnáját sütötték. Egymás fülébe suttogtak, vagyis a bátyám a Réka fülébe, aki minden súgás után felhúzta a vállát, a szája elé tette a kezét, és halkán kuncogott. Én anyu mellett ültem. Figyeltem, hogy miről beszélgettek.

„Anyu, mi az az adó?” „Az adó azért van, hogy ne legyenek nagyon szegények az emberek. A gazdagok sokat, a szegényebbek keveset fizetnek. Aztán, ha összegyűlt sok pénz, akkor újra kiosztják, és a szegényebbek többet kapnak, a gazdagabbak kevesebbet. Az adóból tartják fent az iskolákat is, a kórházakat, a tömegközlekedést.” „Akkor nekünk is van adónk?” Apu nevetett. „Van hát. Csak mi inkább adjuk, mint kapjuk.” „Akkor mi gazdagok vagyunk?” „Nem, mi nem vagyunk gazdagok” – vette át a szót anyu. „Ne panaszkodj már megint. Mindenünk megvan.” „Igen? A gyerekeknek mikor vettünk új ruhát? Tavaly? Tavalyelőtt? Arról már nem is beszélve, hogy én mikor...” „Na tessék! Állandóan ez van” – vágott közbe apu. „Apu, azt nem lehetne, hogy kevesebb adót fizessünk?” „Nem, azt nem lehetne. Az adót kérdés nélkül levonják, nem mi döntjük el, hogy mikor, mennyit.” „De mi van akkor, ha én nem akarom, hogy a szegényebb gazdagabb legyen, a gazdagabb meg szegényebb? Mi van akkor, ha én azt szeretném, hogy ne fizessek senkinek?” „Az adó nem csak erre való. Ha nem fizetnék adót, akkor, ha történne veled valami, mondjuk eltörnéd a lábad, nem tudnánk kifizetni a kórházi kezelést, nem tudnál iskolába járni, az utak széttöredeznének, az épületek lassan omladozni kezdenének, és még hosszan sorolhatnám.” „Jó, de mi van akkor, ha én nem is akarom az utakat, meg a házakat? Mi van akkor, ha én elmegyek a hegy tetejére, és építek magamnak házat, meg utat, és kész. Akkor is kell fizetnem ilyen adót?” Réka apukája felnevetett. „Ebből a gyerekből vagy politikus lesz, vagy filozófus.” Ez tetszett, ezen én is nevettem. A bátyám odahajolt a Rékához, és a fülébe súgta úgy, hogy épp mindannyian meghallottuk: „vagy bűnöző”.

Van itt a közelben, még a Margit híd előtt valami, amit jó lenne megtalálni. Talán ha átmegyek a túloldalra, onnan meglátom.

Felmegyek egy lépcsőn, szép, új lépcsőn, és fent vagyok a hídon. Micsoda panoráma. Mögöttem a Margitsziget, előttem, baloldalt Pest hatalmas bérházai, sokemeletes szállodái, előttem jobbra a budai dombok, lankák, impozáns, elegáns múlt századi kúriák, messze fönt a vár. Alattam szélesen folyik a Duna, felszíne sziporkázik a napfényben. Itt-ott egy-egy nagy hajó, uszály: nem zavarják egymást. A Duna egy tengerfolyó.

Keresem a budai rakparton azt, amit keresek. Lehet, hogy mégiscsak egyszerűbb volna a keresés helyszínén megtalálni a keresést. Kicsit arra emlékeztem ez, mint amikor az ember reggel próbál visszaemlékezni egy álmára, de arról csak annyit tud, hogy álom volt, s a nagy erőlködésben már azzal is megelégedne, ha legalább arra vissza tudna emlékezni, hogy milyen szagot érzett abban az álomban, vagy milyen színt látott, volt-e benne kutya, vagy nő, vagy csak egy szakadt szandál.

Nézem az épületeket, de semmi. Lehet, hogy ők az akadály. Lehet, hogy egy épület volna az én szereplőm is, csak nem jöttem rá, s az épület falát képzeletem torlaszának látom, nem magának a célszereplőnek, akire vissza kellene emlékezniem. Próbálkozom azzal, hogy az épületben csak a homlokzatot lássam, vagy csak a kapuját, vagy csak egy nyi-

tott ablakot, amelyen kikönyököl valaki. Mindegyik megoldás tetszik, ismerős, vonzó, de sehogyan sem érzem magam közelebb... semmihez, ami hasonlítana arra, amiről nem tudom, hogy micsoda.

Apuék még maradtak egy kicsit a tűz körül. Anyu ránk parancsolt, hogy most már menjünk föl a szobánkba. A bátyám toporzékolt. Kijelentette, hogy ő nem hajlandó, és kész. Még a lábával is dobantott. Szegény bátyám; ez az üdülés az ő tragédiája volt. Másnap reggel már utaztunk haza, így egyre kitapinthatóbbá vált annak a lehetősége, veszélye, hogy Rékával soha többé nem találkozunk.

Éjfél is elmúlt. A bátyám nem engedett. Ekkor apám elővette azt a hangját, ami nem tűrt ellentmondást, és amit csak nagyon ritkán használt. „Mars a szobába. Ha fogat mosotok, akkor még az öcsédnek megtaníthatok egy betűt az ábécéből. Aztán alvás.”

Nem volt apelláta. Felmentünk, és a bátyám ruhástul befeküdt az ágyba, magára húzta a takarót, és befordult a fal felé. Bosszúból még fogat sem mosott. Félve megkérdeztem, hogy mi a következő betű. Egy darabig semmi, aztán lerántotta a fejtől a paplant, és mint aki teljesen hülyének néz, hogy ezt nem tudom, hosszan elnyújtva mondta, hogy: „hát a géééé”.

Feljött a szobába anyu, hogy jelenlétével vagy a szavaival enyhítse apu haragját. Lekapcsolta a lámpát, és odaült a bátyám ágyára. Kérdezgette, de a bátyám nem válaszolt neki. Akkor anyám átbetorkált az én ágyamhoz, és mellém is leült.

„Mire gondoltál, Barnabás?” „Mikor?” „Hát a barkohbában.” „Fára.” „De hát az élőlény.” Megijedtem. „Neem, ez tárgy. Hidd el. Ez teljesen tárgy fa volt.”

Megsimogatta a fejem, adott egy puszit, és kiment.

A bátyám sírt. Odamentem hozzá, és megkérdeztem, hogy „hát neked meg mi a bajod?” Felém fordult, és kiabálta, hogy apuék is biztosan meghallották: „Ha megfulladtál volna, akkor holnap nem kellene hazamenni.”

Elindulok a rakparti házak felé; hogy lássam a híd közepét, ahol állok. Ha a házak felől néznék ide, könnyebben kitalálhatnám, mi az, amit most keresek. ■ ■ ■

Gerőcs Péter (Budapest, 1985): író. *Zombor és a világ* című kötete 2010-ben jelent meg a Scolar Kiadónál.

Az eltévedt LOVAS

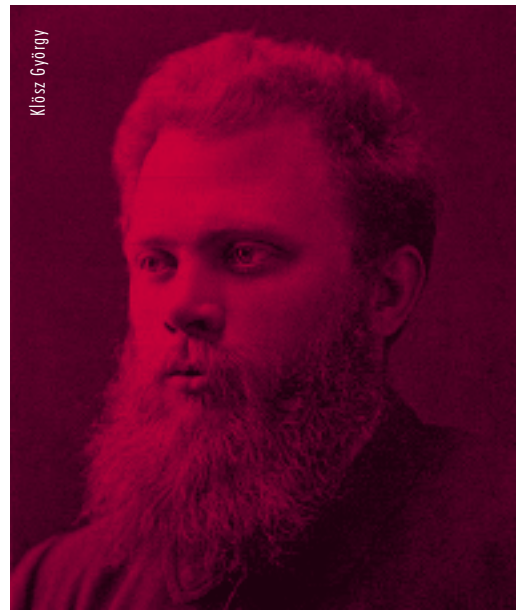
Szkárosi Endrénék

Egy pillanatra, s csak felülről nézve állóképszerűen nyugodtnak tűnik a Vörösmarty tér, de rögtön a következő percben mozgásba lendül, hangszóróból harsan fel Pilinszky előadásában az *Apokrif*. A könyves standokat felállító munkások a fülükhez kapnak, a szökőkút felé tartó fiatalember és a hevesen magyarázó esztéta elhallgat, csak mikor a technikus lejjebb veszi a hangot, akkor folytatják a beszélgetést. A tér másik felén Klösz György beállítja fényképezőgépét. Hosszas mérlegelés után kattint. A kép megmerevedik, mézbarna félhomályban látjuk Jancsit és az esztétát a szökőkútnál, századfordulós öltözetben, sétapálcával. Lugosi Lugo László odaáll Klösz helyére és néz, majd kattint, szürkéskékekben, az évezred színében látjuk Jancsit és az esztétát napjaink öltözetében, de már elmozdulva előző pozíciójukból. Természetesen kétszer nem léphetünk ugyanabba a képbe, erre nem is törekszünk – hiszen nem lehet még egyszer ugyanoda állni, csak majdnem. A téren most Demszky Gábor Kammermayer Károlyval, Budapest első polgármesterével halad át. Kammermayer botját a földre koppantja és Klösz Györgyre néz. Kammermayer mézbarna félhomályban, Demszky szürkéskek árnyalatban látható. A két polgármester a tér átlója mentén a Gerbeaud-ba igyekezik.

Szerintem, mondja az esztéta, szembeötlő a forgatókönyvben, hogy hiányzik belőle az alapproblematika, nincs semmi mély filozófiai tartalom. Jeleneteket vonultatsz fel, összefüggés nélkül. Igaz, hogy ezek bizonyos kétértelmű realizmusukkal esetleg szórakoztatóak is lehetnek, de az ember mégis szeretné tudni, hogy mit is akar a szerző tulajdonképpen. Gondolkodásra készíteni? Esetleg ránk ijeszteni? Az expozícióban némi költőiséget éreztem, de bocsáss meg, ez is csak azt bizonyította, hogy a film ötven évvel elmaradt a többi művészet mögött. Ez a fájdalmas igazság, sajnos. A te forgatókönyvedben még az újhullám alkotásainak erényeit sem sikerült felfedeznem, ellenben megtaláltam szinte valamennyinek a hibáit. Megmutathatom a feljegyzéseimet, de nem hiszem, hogy hasznukat veszed. Az esztéta cédulaköteget nyújt át Jancsinak. Parancsolj. Csak azt nem értem, miért akartad, hogy segítsek átdolgozni a forgatókönyvet, mikor a legőszintébb jószándékkal sem lehet már rajta segíteni.

A tér közepén frizurában és öltözetben Karády Katalint idéző nő áll meg, hatalmas bőröndjét leteszi a földre, lehajol, hogy megigazít-

Klösz György

Karády Katalin

sa harisnyját, ekkor a kalapja is félrecsúszik. Jancsi kíváncsian nézi, az esztéta bosszúságára, aki percek óta a jegyzeteit nyújtja felé. A nő elindul a Duna irányába, Jancsi végre átveszi a cédulaköteget.

Nem... nem fontos, így is hálás vagyok, mondja Jancsi, aki tekintetével kíséri a távolodó nőt. Tudod ez a film... ezt a filmet feltétlenül szeretném megcsinálni, de egyelőre elhalasztottam csak azért, mert most én... Jancsi figyelmét most Kammermayer Károly vonja el, aki Demszky Gáborral ismét áthalad a színen. A további feladatot a Duna két oldalának rakodópartokkal való ellátása képezi, mondja Kammermayer, és a 4-es metró megépítése, teszi hozzá Demszky.

A „játékos” forma csak látszólagos, folytatja Jancsi, mint pókhálót szakítják át a tények. A filmnek épp ez lenne a belső formai sorsa: ahogy a tények átszakítják a játékos esszészerű megközelítést... Kissé úgy van ez, mint a rádióval: ha túl erős az adás, halkítani kell, ha túl halk, erősíteni... Pilinszky hangja felerősödik, *Így indulok. Szemközt a pusztulással / egy ember lépked hangtalan. / Nincs semmije, árnyéka van. / Meg botja van. Meg rabruhája van.*

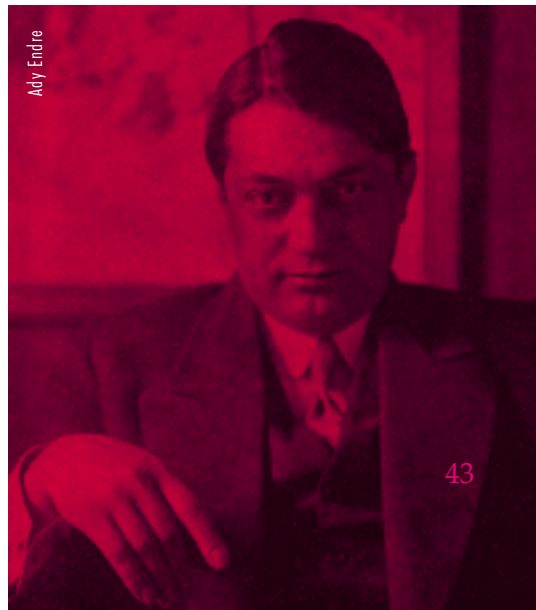
A Karádyt idéző nő eltűnik egy utcában.

A Gerbeaud előtt vállra vett kiskabátban, kezükben szöveggel állnak a szereplők és a rendező. Felvétel előtti megbeszélés. Utolsó kérdések és utasítások a beálló csendben. Kicsit távolabb a Kossuth Rádió riportere tart mikrofonpróbát. Egy fehér ló a közeli zöldes répáját eszi, az asszony seprűvel a kezében kiabál, a stábból valaki kifizeti az elfogyasztott répák árát, a nő végre elhallgat. A ló mellett egy Nagymagyarország mintával ellátott pólót viselő férfi lócitromot hajít Demszky Gábor felé, amit Kammermayer Károly esernyője, illetve a Gerbeaud előtti fagyaltos pult ernyője felfog. A rendező idegesen kiabál, az Isten szerelmére, ez egy későbbi jelenet. Egy roma kisfiú vele egy idős szőke kislány kezét fogja, hat év körüliek, a kisfiúnak a fönti fogsorából, a kislánynak alulról hiányzik egy tejfoga. Vidáman, de zavartan néznek a kamerába, hallani a rendező ideges sűgését. Végre elkezdik a szöveget.

Kedves Nézőink! Ezúttal szórakoztatásunk nagyon igényes módját választottuk; legyenek nyitottak, figyelmesek és érzékenyek a film minden pillanatában! Figyeljenek minden szóra, dalra, mozdulatra, ne lepődjenek meg a verses, énekes beszéden a megszokott kifejezési mód helyett! A gyerekek tanácstalanul egymásra néznek, majd a fagyaltos pult-ra, végül a rendezőre, aki káromkodni kezd, a jó szándékú asszisztens sűg a gyerekeknek,

Éljék bele magukat... Éljék bele magukat, folytatják a gyerekek, az „itt és most” élményébe: a szavak, az ének, a szereplők létezésébe, ahogy egymáshoz fordulnak, ahogy egymáshoz szólnak vagy nem szólnak; milyen ereje van a kimondott szónak? Hogyan hat majd Önökre Tisza szelleme? Figyeljék meg Adyt és Tiszát. Képzeljék magukat a helyükbe! Milyen vélt és valós sebet ejthetünk egymáson akaratlanul is. Önként könnyítünk lelkiismeretünkön, vagy kishűtőben teregetjük..., a rendező dühösen földhöz vágja a szöveggel, az asszisztens barátságosan kijavítja a gyerekeket, vagy kishitűen tengetjük... A gyerekek bizonytalanul folytatják, vagy kishitűen tengetjük életünket abban a hitben, hát ha megúszhatjuk. Vagy? Elnevetik magukat, a rendező mérgesen bemegy a Gerbeaud-ba, a kamera egy pillanatra őt követi, majd gyorsan visszaugrik a gyerekekre, akik komolyabb arccal folytatják. Vagy? Önök mit gondolnak erről? Szép, értékes időtöltést kívánunk Önöknek. Meghajolnak és továbbra is egymás kezét fogva, odaszaladnak a fagyaltos pulthoz, a kislány csokoládét kér csokireszeléssel, a kisfiú vaníliát tejszínhabbal. Leülnek egy padra, amin a következő felirat olvasható: „MINDENKI SZÍNESBŐRŰ, KÜLÖNBEN NEM LÁTSZANA !”

Az egyik standnál Halász Judit a Kossuth Rádió munkatársának nyilatkozik. A gyerekek varázslatos világ, egészen más, mint a felnőtt közönség, azért éreztem több felelősséget a gyerekekkel szemben.

Ady Endre

A kamera ráközelít hátulról egy fekete pólót viselő férfira. A pólón a következő felirat olvasható: NE PISZKÁLJATOK SORSTALANOK!, a szöveg alatt Nagymagyarország-térkép látható.

A szemem filmelőzetest vetít. Egy eljövendő nagy film megkevert részleteit, mondja Jancsi lelkesen, az esztéta csóváló fejével tisztítja szemüvegét, a mellette elrohanó fehér ló felkavarja a port.

Kivetítõn Maár Gyula Pilinszky-portréfilmjébõl látható részlet.

Maár Gyula: Van egy szóhasználatod: a „20. század botrányáról” beszélsz. Mi értendõ ezen?... Én tudom, hogy mirõl van szó, de szeretném, ha megneveznéd az idõszakot és a jelenséget: hogy nyilvánvalóvá váljon.

Pilinszky János: Igen. Hát én pontosabban a koncentrációs táborok univerzumára gondolok, ami mint egy fenyegetõ alapképlet létezik azóta is. Most, mint lehetőség, mint visszatérhetõ lehetőség, mert hiszen megtörtént egyszer. Akármilyen iszonyú ez – ahogy én ezt már többször megírtam –, itt készültek el a század betûformái. Azok az „ütések” és „kopások”... errõl is már többször írtam, úgyhogy most csaknem magamat idézem... Az auschwitzzi múzeum hajhegyeire, szemüveghegyeire gondolok. És... ezt, azt hiszem, egyszer szintén megfogalmaztam, és ma sem tudnám jobban megfogalmazni: ezekben a tárgyakban, ezekben az emlékekben és eseményekben éreztem meg azt, hogy mindez *botrány, ami megtörténhetett, és szent, ami megtörtént.*

A Karády Katalint idézõ nõ megérkezik a Lánchídhöz, bördöndõket, csomagokat cipelõ férfiak és asszonyok tömörülnek a hídnál, karjaikban gyerekek. A kellékes sárga csillagot varr a nõ ruhájára. Mennyit fogok kapni?, kérdezi a Karády külsejû nõ. Nyolcezret, válaszolja a kellékes, és elrágja a cernát. Nem tudná elintézni, hogy tízet kapjak?, kérdezi a nõ. Megpróbálok, válaszolja a kellékes és a következõ statisztára is rávarrja a csillagot.

Figyelmet kérek!, ordítja a rendezõ. Most haláltáborba hurcolják magukat. Fáradtak, meggyötörtek, fáznak. A hídon egy fekete német katonai autó vonul végig, ennek engedjenek utat. Az autó mögött újra összezáródunk. Mozgás! Nagyon komolyan kérem mindazt a sírást, tragédiát... Megállunk! Nem így, kérem... vissza az elejére, még egyszer megpróbáljuk. A fekete sapkás úr ne nevessen. Tragédiát kérek, ne nevessenek ott. Prõba következik, tessék figyelni. Nagyon kérem, ne nevezzünk. Nincs ezen semmi nevetnivaló. Prõba, tessék, induljunk elõre. Állj! Vissza! Megfordulni, vissza! Gyorsabban, kérem, gyerünk, gyerünk! Vissza, kérem, gyorsabban. Állj, Állj! Oda kérek még egy nyilast, oda.

Ide?, kérdezi az asszisztens. Nem, nem!, ordítja a rendezõ. Ôt?, kérdezi az asszisztens és kirángatja Jancsit a Karády külsejû nõ mellõl. Vegye le a csillagot, kiabál a rendezõ Jancsira. Ruha!, kellékesek, sapkát a nyilasnak. Fegyvert, gyorsan. Vegye már le a csillagot. Na kérem, folytatja nyugodtabb hangon, a fegyveresek közelebb a sorhoz, szorítsák össze

a menetet. Szorosabban, kérem, keményebben. Jancsi kényszeredetten nyomja a Karádyt idézõ nõ oldalához a fegyvert, a nõ döbbenten néz rá. Mozgás!, üvölti a rendezõ, tessék, gyerünk, kérem. Még beljebb, ne sajnálja. Futás. Állj, megállj, vissza!

A Vörösmarty téren kivetítõn híradófelvétel, Horthy Miklós fehér lovon, integet. A téren átrobog egy fehér ló, felborítja a Gerbeaud elõtti fagyaltos pultot. Tisza István ebben a pillanatban lép ki a kávézó ajtaján, a Kossuth Rádió riportere megkérdezi, hogy milyen könyveket vásárolt, de Tisza nem válaszol, a ló után szalad. Jancsi megáll egy könyves standnál, Tisza Istvánról készült monográfiát vesz a kezébe. Tisza István személyérõl és életmûvérõl a legutóbbi idõkig a haladó kortársak és az utókor kliséi élnek a köztu-

Pilinszky János

Horthy Miklós

datban. Jellemző, hogy bár elég sokan tudják, hogy ellenezte a háborút, közkeletű pannel az, amely Tisza Istvánt mégis a háborús fanatizmussal azonosítja...

1918. október 31. Hermina út 35. Róheim-villa, délelőtt. Tisza István dolgozószobája.

Mézbarna félhomályban Tisza unokahúga, Almássy Denise ront be a szobába:

A pesti utcákon fegyveres katonák, bácsikám, és Lukachich Géza városparancsnok vesztét követelik. Nem bújok el, bátran, ahogy éltem, akarok meghalni, mondja Tisza István, felesége Ilona felsikolt, majd

pillanatnyi csend következik, amit katonai autók zaja szakít meg. A fiatal grófnő az ablakhoz rohan, a függöny mögül fürkészi az utcát. Tisza nyugalmat erőltet magára, mintha humoros történetet elevenítene fel. Emlékezzenek vissza, október 16-án Lékai János, a forradalmi szocialisták terve szerint, csőre töltött pisztollyal várt a parlament előtt... A grófné felzokog, István...

Almássy Denise odalép nagynénjéhez, vállára teszi a kezét; gúnyosan mondja, a súlyos tüdőbajban szenvedő Lékai pisztolya azonban nem működött.

A grófné elájul, Almássy Denise gyorsan vizet locsol rá egy vázából, Tisza tűnődve néz ki az ablakon, látszik, hogy emlékeken mereng, arca egyre jobban elmosódik.

Ady Endre a Gerbeaud-ban ül egy asztalnál. A gyűjtogató csóvás ember, a vad geszti bolond, a Sátán, bujtó, új kan... Tisza István farkasszemet néz vele, levéltetű a magyar kultúra fáján, sziszegi.

Szürkés-kék árnyban Garas Dezső lehangoltan nyilatkozik a Kossuth Rádió riportérének egy könyves stand előtt. A *Régi idők fociját* nem egészen húszezer forintért csináltam, ez egy fél Trabantot sem ért, mégis jól éreztük magunkat. Jancsi tűnődve nézi Garast, majd folytatja az olvasást.

Mézbarna félhomály. Délután 5 óra. Tisza dolgozószobája. Kívülről az inas hangja hallatszik, ide nem jöhetnek be. Kopogtatás. A két nő összerezzen.

Tisza (határozottan): Tessék!

Egy katonatiszt és egy polgári ruhás férfi lép be a szobába.

Tisza: Mit óhajtanak?

A civil: Ön rejtegeti azt a disznó cseh ügyészt, aki a vádat képviseli ellenem?

Tisza (türelmetlenül): Nem rejtegetek senkit.

A katona leveri a vázát, majd a civillel együtt távozik, hallani, ahogy benyitnak a villa szobáiba.

Tisza Ilona ájulásra készül, Almássy Denise odasiet hozzá. Tisza felveszi a lábánál heverő vázát, majd a könyvespolc tetejére teszi, megsimítja felesége arcát, nevetve meséli, 1912-ben, politikai visszatérésemkor fogadtam abban, hogy a korteskörút alkalmával meg is fognak hajigálni. A fogadást, hála t. képviselőtársaimnak, fényesen meg is nyertem, és újra miniszterelnökként irányítottam az országot.

A grófné elájul, Almássy Denise az inasért csönget, Tiszában emlékek elevenednek meg.

Jancsi megáll Garas Dezső mellett, s a riportert felé fordulva mondja, nem nagyon figyelünk egymásra, szerintem az a probléma. Technikailag talán még jobbak is vagyunk, egyénileg képzetebbek, de... de a csapatjáték, az katasztrófális.

1918. október 31. este. Zaj a villa halljából. Tisza feleségével és unokahúgával, lerohan az emeletről.

1. katona: Öt éve háborúskodunk miattad.

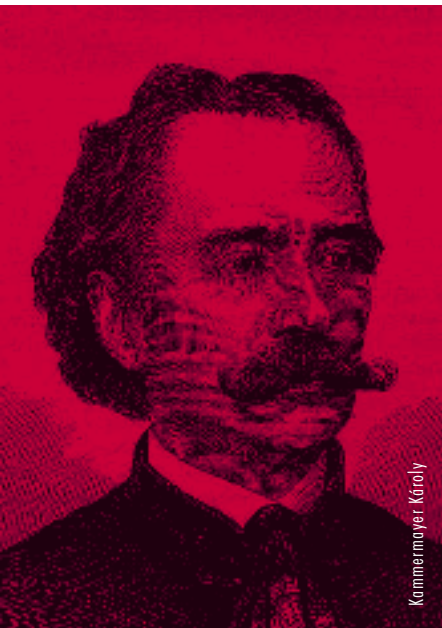
2. katona: Te vagy az oka az ország pusztulásának!

Garas Dezső

Tisza István

3. katona: Gazember voltál mindig.
Tisza revolvért ránt elő.
A három katona egyszerre: Tegye le a revolvért!
Tisza: Nem teszem le, maguk is fegyverrel jöttek!
1. katona: Tegye le!
Tisza: Nem teszem!
Almássy Denise és a grófné Tisza elé ugranak.
Katonák (kiabálva): Álljanak félre a nők!
Grófné (elszántan): Nem állunk.
A katonák mindhármukra fegyvert szegeznek, Tisza eldobja a revolvért, próbál tárgyalni a katonákkal.
Tisza: Na, hát mit akarnak?
2. katona: Maga az oka a háborúnak.
Tisza: Tudom, hogy rengeteg vér folyt, de nem én vagyok az oka.
3. katona: Négy éve vagyok katona. Rengeteg család veszett el az ön gazembersége miatt.
1. katona: Lakoljon érte!
Tisza (most már fél): Nem én vagyok az oka!
Katonák (türelmetlenül): Álljanak félre a nők.

A nők farkasszemet néznek a katonákkal.

2. katona: Maga hozta ránk ezt a szörnyű vést, most itt a leszámolás.

A három katona egy-egy lövést ad le, Tisza előrebukik a szőnyegen, az egyik golyó a hátsába, a másik a vállába fúródik. A harmadik golyó a grófkisasszony arcát súrolja; elájul. A grófné férjéhez rohan, ölébe veszi Tisza fejét.

Tisza (suttogva): Ennek így kellett lennie.

Ady Endre kilép a Gerbeaud ajtaján, ha nem is szeretjük Tiszát, nem tudunk rá gondolni sem magyar vérünk megmelegedése nélkül. Milyen furcsa, milyen erős, milyen szép, milyen magyar ember.

A hangszóróból most Latinovits hangján a *Rohanunk a forradalomba* című vers szól. Eljött hát végre a pusztánkba / Isten szent küldöttje: a Sátán. / Szüzek voltunk a forradalmak / Magas, piros, hős nászi-ágyán. / De bőrünk alól kisüt lobogva / Már vérünk, e bús, mindeddig lomha. / Csönd van, mintha nem is rezzennénk / S rohanunk a forradalomba.

Kell egy csapat, mondja Garas Dezső a Kossuth Rádió riportérének, és egy újságpapírból vajás kenyeret csomagol ki. Jancsi vágyakozva nézi a szendvicset, de folytatja korábbi gondolatát. Kellene egy jó pszichológus... vagy edzeni kéne, vagy nem tudom... de ez tényleg siralmas... ezért elnézést kell kérni mindenkitől. Garas Dezső kelleetlenül elfelezi a vajás kenyeret és odanyújtja Jancsinak, ekkor érkezik meg az esztéta, Garas a kenyér másik felét nekiadja, az esztéta beleharap, tele szájjal beszél. Vannak kritikák, mondja, amelyek egyesenesen azt mondják: ez rossz film, sőt antifilm, bár ez utóbbiról nem tudni, pontosan mit jelent... rengeteg szimbólummal zsúfoltad tele a forgatókönyvet... Garas Dezső középük ékelődik és rázendít az *Egyedül nem megy* című dalra, szerencsére a háttérzaj miatt nem lehet hallani. Egy stand feldől, a tér kezd focipályává alakulni. Sokkal mélyebben vagyok elkesezve, válaszolja Jancsi mélabúsan, minthogy egy vagy két kritika zavarna. Amikor hozzáfogtam, tudtam, hogy ez rétegfilm, de mindez nem olyan fontos, akár vedd zárójeles megjegyzésnek. A téren Kammermayer Károly és Demszky Gábor jelenik meg, a Duna vízállásáról beszélnek, és a rakpart lezárásáról. Lócitromos jelenet!, ordítja a rendező. Kammermayer figyelme a labdára összpontosul, eldobja sétapálcáját és kér egy mezt a kelékestől, Demszky is csatlakozik. Egyébként, amikor fiatalember voltam, folytatja az esztéta, fölültem egy csomó dolognak. Az akkori kultfilmek egészen mást jelentettek akkor. Egy másik nemzedék másképp mozog. Most direkt megnéztem a *Szelíd motorosokat*, ami annak idején még rám

Lúgosi Lúgó László

is hatott. Annak jelentése volt, mert valamit az akkori életnek a ritmusából nyakon tudott ragadni. Most nézem, hát nem sok különbözteti meg Keleti Marci bácsi filmjeitől. Lócitromos jelenet!, üvölti még egyszer a rendező, de a Nagymagyarország mintával ellátott pólót viselő férfi átöltözött, ugyanolyan focimezt visel, mint Demszky Gábor, a rendező hiába kiabál, káromkodik, mindenki a labdára összpontosít, mérgében földhöz vágja a szövegkönyvet, s becsapja maga után a Gerbeaud ajtaját, az asszisztens utána szalad. A Karády külsejű nő megáll a tér közepén, eldobja hamvadó cigaretta-végét, leveszi a kalapját, és sárgacsillagos kabátjával együtt bőröndjébe gyűri. A kellékes pom-pom lány jelmezt nyom a kezébe és feltakarítja a cigaretta-csikket, Almássy Denise és Tisza Istvánné is átöltözik. Jancsi mezekért szalad, az esztéta kedvetlenül magára húzza az egyiket, a művelethez le kell vennie a szemüvegét, bizonytalanul pislog, látszik, hogy nem lát, de amint visszaveszi a szemüvegét, újra magabiztossá válik, szóval a *Butaságom történetét* nézni vagy ezt, majdnem mindegy. De nagyon lényeges, hogy a filmben mi a fontos, és mi az igazi. Fellini fontos volt, és igazi is volt. Jancsi passzol az esztétának, aki elhasal a labdában, idióta, kiabálja a rendező. Tisza István fehér lovon közeledik, hirtelen vágtazni kezd. Ady Endre jelenik meg a színen, *Az eltévedt lovas* című verset szavalja közeli képen, a háttérben a játékosokat látjuk, az esztéta megint elesett, a rendező bírómezben sípol, az asszisztens partjelzőként rohan utána, tizenegyest ítélnék meg az esztétának, aki szeretné elvégezni a rúgást, a csapattársak felhördülnek, a másik csapat tagjai nevetni kezdenek. Tisza kiköti a zöldéseshez fehér lovát, megeteti répával, majd keres magának egy mezt, Ady a vers elszavalása után követi a példáját, önfelédten labdáznak, felcsendül a *Radetzky-induló*.

Kicsit távolabb Klösz György fényképezőgépét állítja be. Hosszas mérlegelés után kattint. A kép megmerevedik, mézbarna félhomályban látjuk a két csapatot századfordulós mezben, az esztétát cvikkerben. Lúgosi Lúgó László odaáll Klösz helyére és néz, majd kattint, szűr-késkék színben látjuk a csapatokat napjaink mezében, de már elmozdultak előző pozíciójukból, az esztéta éppen hasra esik. Természetesen kétszer nem léphetünk ugyanabba a képbe, erre nem is törekszünk – hiszen nem lehet még egyszer ugyanoda állni, csak majdnem.

Morsanyi Bernadett (Budapest, 1981): az ELTE bölcsészkarán végzett magyar–történelem szakon, majd a legújabb kori magyar irodalom doktori programján. Szakmai publikációi tanulmánykötetekben és a *Színházban*, szépprózai alkotásai az *Üzenetben*, az *Irodalmi Centrifuga* és az *Irodalmi Jelen* honlapján jelentek meg. Jelenleg Dobai Péterről szóló disszertációját írja.

Kísértet járja be EURÓPÁT

„Van egy snail mailje nálam”, mondta Madeynek Vendula a recepcióról, s mielőtt az bármit válaszolhatott volna, letette. Snail mail, csigaposta, így nevezett minden nem elektronikus úton érkezett levelet. Az ilyen küldemény csak akkor lehetett kellemes, ha nem meglepetésszerűen jött, mert az ember korábban megrendelte, és előre örült annak, ami majd a borítékban lesz. Ha váratlanul jött, általában nem volt ok örömmre.

Madey felsóhajtott, és elindult a recepcióhoz. Azon tűnődött, mi is lehet az: levél a PWC-től, ők még szívesen használják a papírt, hogy ezzel is kifejezésre juttassák, milyen mélyen gyökerező hagyományai is vannak a cégnek.

Mikor egyszer Tommal reggeli közben egész nyugodtan elhatározták, hogy mivel már teljesen elidegenedtek egymástól, regisztrált párkapcsolatukat felbontják, azt is eldöntötték, hogy a közös vagyon szétosztását legjobb a PWC szakértőire bízni, ők kiismerik magukat az ilyen dolgokban. A különféle részesedések, biztosítások, részvények, kötvények és a több száz értékpapírnak azt a szövedékét, mely az együttélésük pár éve alatt a közös számlájukon landolt, amúgy is a cég emberei alakították és kezelték. A világ már csak ilyen jó néhány éve: áthatolhatatlan fal választja el egymástól a vagyon tulajdonosát és kezelőjét. A PWC-t egyáltalán nem érte váratlanul a kérésük, már fel voltak rá készülve. Amikor vagyonkezelőjüknek és tanácsadójuknak, Jiřínek szóltak ez ügyben, kiderült, hogy a cégnek van egy szakosztálya, amely kimondottan a közös vagyon válás utáni felülvizsgálatával foglalkozik, afféle Fair Share szolgáltatásként.

Nem tőlük jött. A vastag papírból készült borítékon a Cseh Köztársaság Parlamentjének fejléce volt látható, és egy kurír hozta, kék egyenruhájának arany gombjain egy körbe foglalt Sz betű díszlett: Szenátus. Egy szemleolvasóval ellenőrizte Madey személyazonosságát, és igazolást kért a boríték átvételéről.

Madeynek sem a Parlamenttel, sem a Szenátussal nem volt semmi dolga. Egyáltalán nem sejtette, hogy bévül jó vagy rossz hír várja-e. Olyan kíváncsi volt, mint legutóbb, amikor... nem tudott rájönni, mire is volt úgy utoljára igazán kíváncsi. És a kövér Vendula a recepció pult mögött legalább annyira kíváncsi volt, mint ő.

„Minden jót”, szolt oda neki egy negédes mosoly kíséretében. Kiérezte, hogy a kíváncsiság közös kielégítése elmarad, és sértődött képet vágott. Madey fogta a vastag borítékot, és visszatért a szeparéjába a képernyőhöz.

Az vadul villogott. Belenézett a kamera objektívjébe, és a mézédés hegyi reggeleket idéző hangon, angolul szólalt meg: „Kellemes napot kívánok. Ön a Kelet szivárványragyogása információs és szolgáltatói központjába hívtam, melyet a Lenovo és a Power Software társaságok üzemeltetnek. Mit tehetek Önért?”

A dróttégelyből kivette a körömrészelt, és becsúsztatta a boríték felső része alá. Tényleg kemény, minőségi papírból készült.

„Nem tudom beindítani ezt az ócskavasat!”, szólalt meg a hangfalakból egy férfihang az Egyesült Államok közép-nyugati részét idéző akcentussal. Szinte látta őt maga előtt: plusz ötven év, plusz kilencven kiló, az égvilágon mindenhez ért, az érettségi óra legtávolabb New York Cityben volt, de micsoda menet volt az, fiúk.

„Kész vagyok segíteni Önnek. Meg tudja nekem mondani, hogy milyen a márkája vagy a kódja annak az ócskavasnak?”

A borítékban egy levél volt, melyet JUDr. Jurij Stankovič, a Legfelsőbb Alkotmányos Jegyzőség hivatalának elnöke írt alá. Stankovič doktor tudatja benne, hogy 2046. november 15-étől kezdődően tisztességes és pártatlan sorsolás eredményeként a Cseh Köztársaság Parlamentje Felső Házának szenátorává választották a 12. választási körzetben. A holografikus pecsétet tartalmazó ezüstszalag mandátumának belépési kódját rejtette.

„Hol találom meg? Basszus, teszek rá!”

„A csatolt röplapon a termék neve és kódja is fel van tüntetve. Biztosan sikerülni fog. Csak nyugalom, én várok. A beszélgetés természetesen a mi számlánkat terheli.”

Kiguglizta, hol is van a 12. körzet: dél-nyugat Csehország egy részét foglalta magába, északon nagyjából a Blatná nevű kisvárosnál kezdődött, és lehúzódt egészen délre, a Šumaváig.

„Most hallasz engem, köcsög, vagy sem? Halló! Azt a kurva, halló!!! Hol találom meg azt a kódot? Itt annyi a szám meg a betű, mint a szar!”

„Biztos megtalálja.”

„Ezt nevezed te segítségnek, dísz köcsög?”

Egyszerre eszébe jutott, hogy olyat tehet, amit korábban nem. Kinyújtotta a középső ujját, és egy gesztussal, amit Észak-Amerikában mindenki ismer, felmutatta az öklét a kamerának. Egy pillanatig élvezte a döbbsent csendet. Majd immár minden mézédés felhang nélkül azt mondta: „Olyan napot kívánok Önnek, amelyet megérdemel”, és szétkapcsolt.

Egy szenátorral nem fog egy ilyen paraszt pattogni, aki még egy árukódot sem képes megtalálni.

Letépte a szalagot, és beírta a szenatori mandátum kódját. A neve és a megbízatási formulák alatt az állt, hogy a Cseh- és Morvaország Kommunista Pártjának mandátumát kapta meg. Ez nem mondott neki semmit.

Újra guglizott egyet. A Képviselőházban az utolsó négy választási ciklus alatt a CsMKP-nak még a sarokban, a véce mellett sem jutott egy szék sem. A Szenátusba azonban néhányszor kisorsolták. Sorrendben ő volt a harmadik kisorsolt kommunista szenátor az utóbbi három választási sorsolás alatt.

Próbaképpen rákattintott néhány további linkre. Nem volt éppen felemelő olvasmány. Nagyrésztük ráadásul kész fürtelem volt. Letesztelte a gay-témát, és felfedezte, amitől tartott: ez egy fokozottan homofób társaság volt. Minél több szöveget és videót nézett meg, annál többet gondolt arra, hogy nem lehetne-e kicserélni ezt a Délnyugat-Csehországot valami másra – nem mintha valami baja lett volna ezzel a vidékkel.

Felhívta a Parlamenti Intézmény call centrumát. Nem lehet kicserélni, tudta meg. A 2016-os idő előtti választások tehetek róla, amikor is az első két hét alatt több mint száz képviselő lépett át más politikai pártba. Az Európai Alkotmánybíróság megfenyegette Csehországot, hogy annak saját költségére kivizsgálhatja a választásokat, és szükség esetén újakat ír ki. A nép képviselői, akik még nem is érkeztek elfoglalni uradalmi székküket, megijedtek, hogy még az előtt kell majd eltakarítaniuk maguk után a választások új trágyahalmait, hogy beteltek volna annak kipárolgásaival, ezért aztán azon fris-

siben elfogadtak egy „Stop az átlépőknek” nevezetű függelék, mely szerint a választások kihirdetése után tilos politikai mezt váltani az átlépesi bizottság beleegyezése nélkül. Az viszont már meg sem alakult. A témáról folytatható bármifajta további eszmecsere végül a sorsolós választások bevezetése után a híres Béda 007 nevű blogger (a CSU délmorva vadhajításának későbbi elnöke) posztulátuma vetett véget: a pápa és a sorsolási kerék sohasem téved. A blogger ezzel örökre elhallgattatta az Európa minden szegletében hangjukat hallható zsörtölődőket, akik azon jajveszékeltek, hogy ez már tényleg a liberális demokrácia végét jelenti.

Hogy a sorsolás nem tekinthető semmiféle választásnak, kiáltották akkor a konzervatívok Dublintól Minszkig. Választás választók nélkül csak bohózat, állította a baloldal is Narviktól Limassolig. A választásoknak ez a formája nemcsak hogy nem demokratikus, de még posztdemokratikusnak sem tartható, riadóztatta a világot hagyományosan e-maileken keresztül a disszidens prágai Központ a Posztdemokrácia Evaluációjáért (CEP). A sorsolást viszont minden nem-választott intézmény támogatta, amelyek – szemben a politikai csoportosulásokkal – az összes felmérés szerint, immár hagyományosan, a közvélemény jelentős támogatottságát élvezték. Posztdemokratikus paradoxon, így nevezte el ezt akkor a politológia világhírű doyenje, a Mumbai Egyetem rektora, Fareed Zakaria.

Mint ilyenkor általában, most is mindkét félnek részben igaza volt. A sorsolást tényleg csak nehezen lehet a választók véleményének és érdekeinek a kifejezéseként felfogni. Mivel azonban a választási részvétel átlaga főként némely közép- és kelet-európai körzetben nem lépte túl a 7 százalékot, ez nem az állampolgárok politikai pártok iránti érdeklődését fejezte ki, hanem a pusztán érdektelenségüket. A választási ajánlatok sem segítettek – nem jöttek a választók, pedig aki leadta a szavazatát, az mind egy nagy sorsolásban vett részt, melyben a legkülönbözőbb nyereményekért versengtek, beleértve a legnézetesebb valóságshow-k bármelyikében való részvételt is.

A vitát formálisan a szemantikáért és fordításért felelős biztos, Segal Wilson zárta le azal a kijelentésével, melyet Európa tulajdonképpen fenntartások nélkül elfogadott: a sorsolást a választás egyik módjának foghatjuk fel, melyet már az antikvitásban is alkalmaztak, s Európa gyökerei ide nyúlnak vissza. Történelmileg nézve ugyanis semmivel sem érkevesebbet, mint a szokásos szavazás útján történő választás. Tudta, miről beszél: mielőtt nyilvános versenyben a legkedvezőbb ajánlat alapján elnyerte volna ezt a posztot, a buk-mékerek és szerencsejátékosok világszövetségének főtitkára volt.

Fő érve, mint mindig, most is a pénz volt. A sorsolós választás a szavazásos választással szemben csak fillérekbe került az államkasszában. 2034 óta az Európai Unió minden országa sorsolás útján állította össze a parlamentjét. Csak a társállamokban szavaztak, Fehéroroszországban, Ukrajnában, Moldvában, a Dnyeszter Menti Köztársaságban és a kaukázusi köztársaságban, de csak azért, mert az Orosz-Szibír Unióval kötött speciális megállapodás kötelezte őket erre. De annak is pusztán gyakorlati oka volt: a mindenkori moszkvai és az irkutszki kormány jól tudta, hogy a klasszikus szavazásos választásokat – szemben a sorsolással – minőségi marketingmunkával és a médiák erős befolyására támaszkodva könnyű eltéríteni a megfelelő irányba.

A szenátorok és képviselők kivételes és pontosan meghatározott esetekben kimentheték magukat a parlamenti munka alól. De ez nem történt meg gyakran; ha a Legfelsőbb Alkotmányos Jegyzőség megalapozatlannak találta az okot a közjogi méltóság funkciójának elutasítására, akkor az állampolgárt, aki visszautasította a mandátuma gyakorlását, elítélhették a posztdemokrácia megvetéséért.

Maga a funkció gyakorlása azonban nem volt annyira igényes. A törvényalkotás folyamata az utóbbi húsz év alatt jelentős mértékben lenyugodott, és inkább az egyes törvények cizellálására, mintsem újjak létrehozására szorítkozott. Ráadásul olyan specializált tevékenységről volt szó, hogy azt csak alaposan felkészült profik végezheték. Nem kellett Harvard-ösztöndíjasnak lenni az embernek ahhoz, hogy belássa, a tényleges politikát már

régen az európai biztosok tanácsadó testületei alakítják a nemzetközi társaságok uniós képviselőivel karöltve. A képviselőnek vagy a szenátornak meglehetősen szűk volt a mozgáster, melyen belül hagyhatta magát meggyőzni a megszavazandó dolgokat illetően vagy az egyik, vagy a másik oldallal, esetleg tanácsot kérhetett képviselői vagy szenátusi klubtársaitól – amennyiben ilyenrel a sors(olás) megajándékozta.

S ha még ezek után sem tudott dönteni, mindig kéznél volt a legtisztább megoldás: szűz vagy sas. A Valdstejn tér házának egyik udvarában működő *Parliament Boutique* nevű elegáns üzlet ilyen célzattal árult a ruhák, a parlamentmintás selyem nyakkendők, palmtopok és kommunikátorok mellett arany Versace szavazóérméket is, mégpedig praktikus, a legfinomabb kecskebőrt a megtévesztésig imitáló szövettokban. Mindenkinék, aki vásárolt érmét, lelkiismerete esetleges megnyugtatására elküldték Lukáš Nezbedának, a Károly Egyetem Társadalomtudományok Kara politológusának doktori dolgozatát, elektronikus faksimile kiadásban. A szerző összevetette benne a parlament mindkét házában 2000 óta lezajlott szavazások eredményeit azzal a kontroll szettel, melyben minden döntés sorsolás útján született. Az eredmény tulajdonképpen senkit sem lepett meg: csupán nem egész három százalékos volt az eltérés a kettő között. Ha másról nem is, arról mindenképpen tanúskodott, hogy a szingapúri Macrohard központ által kifejlesztett és forgalmazott, s az egész világon használt WannaLaw fool-proof módszer tökéletes a maga nemében. És hol tudhattak volna többet a neoparlamentáris demokrácia formáiról, mint éppen Szingapúrban, amely anélkül vezette mind a gazdasági jólét, mind az életminőség ranglistáját, hogy történelme folyamán sokat vesződött volna a demokratikus elvek cizellálásával?

A Valdstejn palota hátsó szárnyában található iroda, melynek ablakai egy rendezett, díszmedencével is ékeskedő kertre néztek, első pillantásra megtetszett Madeynek. Összevetve azzal az üvegkalitkával, amelyben az utóbbi éveket töltötte, ez kellemes balsam volt a szemnek és a léleknek is.

Dana, az asszisztens szintén kellemes volt. Kellemes és nyílt.

„Ön gay, Billig úr, igaz?” kérdezte tőle a hölgy, amikor a szenátori étkezőben elköltött ebéd után elindultak a tárgyalóterembe, hogy megmutassa neki majdani helyét. A negyedik sorban volt, mindjárt a szélén, csak pár méterre a hírességek galériájától.

Bólintott. „Ön is?”

„Nem. De dolgoztam egyszer, még az országgyűlésben, egy gayek iránt elkötelezett képviselőnek, aki viszont nem volt gay. De tudja, hogy annyira beleélte magát a problematikába, hogy a gayek jogaiért többet tett, mint az aktivisták fele?”

„Attól tartok, hogy ebbe a problematikába nem élem majd bele magam annyira, mint amennyire a képviselő kolléga beleélte magát a miénkbe”, mondta, és igyekezett, hogy ez baljóslatúan hangozzék.

A szenátori eskü óta eltelt néhány nap alatt jelentősen megerősödött a sors által neki rendelt párthoz fűződő negatív viszonya. Az alapján, amit el tudott olvasni az Útmutató a parlamenti élethez című könyvben, és meg tudott nézni a középhaladóknak készült 3D-és polit-klippekben, ez semmi máshoz nem is vezethetett.

A múlt században a kommunisták negyven évig birtokolták a hatalmat az országban, köszönhetően egyrészt a közvélemény világháború után uralkodó naiv lelkesültségének, másrészt a szovjet birodalom súlyos nyomásának, melynek romjain aztán kihajtott a mai Orosz-Szibériai Unió. A háború utáni választók naiv bizalmát a kommunisták az első pár évben elkótyavetyélték. Miután aktív ellenzőik többségét bebörtönözték, pár százat közülük kivégeztek, és minden döntésüket moszkvai tanácsadók útján hagyták jóvá, a kommunisták megindultak a lejtőn. Mégis, csak a 20. század végén veszítették el az abszolút hatalmat az országban, azt követően, hogy keleti védőik maguk is összeomlottak. Hogy a kommunisták eltávolítását miért is nevezték hivatalosan bársonyos forradalomnak, azt Madey nem igazán értette. Abból, amit futólag olvasott és megnézett a dologról, inkább

úgy tűnt, mintha valaki tévedésből megpiszkálta volna egy kiöregedett vándorattrakció szétrohadt szelepét, mely azután lassacskán leengedett.

A kommunistáknak további húsz évig sikerült megőrizniük egy durván akkora szavazótábort, amekkorával a második világháborúig rendelkeztek, a szavazó lakosság egy hede választotta őket. Ama bársonyos kifulladás után, amikor úgy tűnt, hogy a kommunizmus lelohadt gumimasszája a megújult demokrácia dögszekerén csakhamar a történelem hírheht szemétdombjára szállítatik majd, ez egy cseh politikai anomáliának tetszett. Közben viszont a hatalomgyakorlásban való részesedésük minimális volt, a karrieristáknak már nem tudtak mit felkínálni, politikai programjuk néhány kivételtől eltekintve negatív volt. Mégis kitartóan ködösítettek: felesleges banda, felesleges emberek.

Az antikommunisták mellüket döngetve riadóztatták sajtajaikat és az idegeneket is, amennyire csak az öklük bírta. A piszkálódók viszont gúnyolódtak, hogy a kommunisták továbbra is mozdíthatatlanok, és ráadásul ez az összes többi játékosnak – különböző okokból – túlságosan is megfelel. Például ideális érdekszövetségesek voltak, akikkel kifizetődő egyezségeket lehetett kötni bármivel kapcsolatban. Főleg titkos szavazás esetén, a legkülönfélébb típusú választások alkalmával adtak anonim szavazatokat bárkinek, aki hajlandó volt őket ezért megjutalmazni. A bebizonyíthatatlan ellenszolgáltatások és személyes kedvezmények fejében aztán a szavazás eredményét – a politika titkos mérlegének titkos nyelveként – hol a baloldalnak, hol a jobboldalnak megfelelő irányba billentették el. Amikor azonban a hagyományosan negatív és elfajzott programjuk tényleges megvalósításának a lehetőségéről és képességéről volt szó, tehetetlenek voltak. Elég volt viszont egy olyan választási időszak, amikor nem kerültek oda a parlamenti vályúhoz, hogy aztán már ne lépiék át az országgyűlés küszöbét. Amikor 2028-ban bekerültek a választási sorsolásba, tulajdonképpen már senkit sem érdekeltek.

„Ön már régóta itt van, Dana... Ismer valamilyen kommunistát? Olyan valakire gondolok, aki nem sorsolás útján jutott hozzá, mint én”, kérdezte Madey.

A kérdés láthatólag meglepte a hölgyet. „Olyanra gondol, aki ebből él?”

„Aki hisz benne.”

Csak megrázta a fejét.

„Próbáljon valahol utánakérdezni... És szerezzen nekem valamit a kommunizmusról a Parlamenti Könyvtárból. Nem online dolgokat, azokat már letöltöttem. Valami történelmit akarok, papíron.”

Fél óra múlva bekopogott hozzá. Kezében egy gerincén számozott, vékony, szürkészöld könyvecskét tartott.

„Találtam valakit az Ön számára”, mondta már az ajtóban. „Egy beteggondozó panziót ajánlottak nekem. Doxy a neve, itt van, Prágához egészen közel. Politikai szeniorokra szakosodtak, s állítólag ott van most a kommunisták utolsó elnöke, vagy valami hasonló. De már nagyon koros és rozzant.” Odaadta neki a könyvecskét. „Kivettem önnek a Kommunista kiáltványt is. Ha már valami papíralapút akart. De már nagyon régen nem kölcsönözte ki senki.”

Megnézte a kolofont: megjelent 1970-ben. A száraz sárgásbarna oldalakból a régi papír szaga áradt. Megakadt a szeme az első oldalon: *Kísértet járja be Európát – a kommunizmus kísértete.*

A metró végállomásától gyenge negyedóra alatt oda is ért a Doxy panzióhoz. A szenátor chip átengedte anélkül, hogy igazolnia kellett volna a megtett kilométereket. És kreditlevonás nélkül tudott kölcsönözni kerékpárt is. Egy közönségeset választott, hogy tegyen valamit a testi egészségéért. Amikor a panzió bejárata előtt behelyezte a járgányt a tartóba, úgy érezte, kellemesen kifulladt. És egyúttal belátta, hogy a kíváncsiság is felébredt benne.

A kék-fehér munkaruhát viselő ápolónő lágy, ukrán akcentussal beszélte a csehet: „Filip úr hátul van a kertben. Ha meleg van, egyik képviselő kollegájával a pázsitot gondoz-

zák. Tudja, vasárnaponként politikai piknik partikat tartunk a kertben, és mindenki igen szeretné, hogy kellemes legyen ott. Natyón örülnek majd, hogy valaki meglátogatta őket. Tutya, sok ember nem jár errefelé.”

Ahhoz képest, hogy kilencvenegy éves volt, a kommunista vezér egész jól nézett ki. Ügyesen járt-kelt a fűvön a léggárnás szippantóval, és tüntette el a száraz leveleket és a papírdarabokat. Sűrű, ősz haja választékba volt fésülve, szájában Denticar-implantátumok ragyogtak, darabja legalább ötezer euró.

Madey felidézte azt a nagyvonalú nyugdíjajavaslatot, ami első aktusként megjelent a képernyőjén azt követően, hogy belépett a Szenátusba. Amikor beleegyezését adta, az volt az érzése, hogy a havi részletnek köszönhetően, amit majd a szenátori szék elhagyása után kapni fog, megbékélt az akaratan kívül ráruházott szereppel. Tom, akinek a búcsúvacsorák egyikén említést tett róla, csak elismerően fűttengett.

Üdvözlésre nyújtott kézzel lépett oda az öreghez. „Jó napot kívánok, Madey Billig vagyok, és éppen most nyertem el sorsolással a Cseh- és Morvaország Kommunista Pártjának szenátori helyét. Válthatnánk esetleg pár szót?”

„Micsoda?” A vezér felemelte a fejét, de a készüléket nem kapcsolta ki. „Nem látja, hogy munkám van?”

Madey nyitott tenyerével az előzékenység atavisztikus gesztusába váltott át. „Szívesen segíték önnek”, ordította.

Az exelnök azonban nem volt süket. „Sorsolással”, mondta súlyos megvetéssel a hangjában, és folytatta a porszívózást. „Egy szart tudsz te a politikai küzdelemről, elvtárskám.”

„Én nem küzdök. És kommunista sem jókedvemből vagyok”, mondta Madey a lehető legasszertívebben. „De ha már így kijutott nekem, szeretném rendesen csinálni.”

„Az elvtárs valamilyen Gyors Nyíl. Nem a nyílra mint olyanra gondolok, hanem Foglar Gyors Nyilaira.”¹

Madey egy kicsit megfeszült. Amióta először tudatosodott benne, hogy gayként mindig is a kisebbség tagja lesz, akin mások időnként levezetik majd a saját komplexusaikból eredő feszültséget, megtanulta, hogy rögtön és határozottan védekeznie kell. „Az elvtárs elsősorban szenátor. Igaz, hogy csak kisorsolt, de manapság már ez járja. Nézze, azt a sorsolást nem én találtam ki. Önök miatt vezetett ez ideig. Önök miatt szűntek meg választásokra járni az emberek.”

„Miattunk? Őmiattuk!” A kiszolgált kommunista végre kikapcsolta a masinát. „Korrupt ódéesszes² banda. A szocik és a feketevalagúak sem voltak különbek. Ez az igazság, elvtársam.”

„Miattatok volt az”, hangzott fel Madey háta mögül. Megfordult. Egy járóbotra támaszkodó, ápolt szakállú öreget látott. Harley Davidson Electra Blue feliratú pólójából kitüremkedett nagy, kerek hasa. „Ha nem marakodtatok volna szüntelen, sokkal vonzóbbnak találták volna az emberek a politikát.”

„Te ne marakodj, Vlasto. Hát nem látod, hogy látogatóm van?”, az öreg kommunista megpróbált kiegyenesedni. „Csak, hogy tudd, ez az elvtárs itt egy – mi is vagy te elvtársam tulajdonképpen? És egyáltalán, hogy kerültél ide?”

Nyilvánvaló volt, hogy itt sok türelemre lesz szükség. „Madey Billig vagyok, és a CsMKP szenátorának sorsoltak ki”, fordult oda mindkettőjükhöz. „Vagyis a kommunistáknak.”

„Inkább úgy nézel ki, mint aki meleg országokból jött ide munkát keresni”, mondta az öreg szinte ugyanolyan megvetéssel, mint a levélporszívóra nehézkesen támaszkodó kortársa, és akkorát lendített közben a botjával, hogy majdnem elveszítette az egyensúlyát.

Madey odaugrott hozzá, és megtámasztotta őt. „Jöjjön, inkább üljön le”, és a gyp szélén álló padhoz vezette őt.

1 A *Rychlé šípy* (Gyors nyilak) a cseh ifjúsági irodalom klasszikusának, Jaroslav Foglarnak (1907–1999) népszerű képregénysorozata volt, mely először 1938-ban jelent meg a Mladý hlásatel (Ifjú hírnök) nevű lapban, és – rövid kényszerszünetek ellenére – tartotta magát egészen 1989-ig. A *Gyors nyilak* egy öt fiú által alapított klub neve. (A ford.)

2 ODS – Polgári Demokratikus Párt. (A ford.)

„Ő egy kisorsolt kommunista”, mondta egy kicsit már mentegetőzve az öreg kommunista. Az öregember, mint egy kezes bárány, hagyta, hogy leültessék a padra. A kiszolgált kommunista pedig lehuppant mellé.

Madey óvatosan kipróbálta, elbírja-e őt a masina. A fedél meghajolt, de tartott.

„Hogy volt hát annak idején azzal a kommunizmussal?”, kérdezte békítőleg. „Mit akartak tulajdonképpen? Hisz annak nem volt semmi értelme.”

„Hát a társadalmi igazságosságnak és a kizsákmányolók elleni harcnak semmi értelme?” Madey meg sem mozdult.

„Szerettük volna továbbvinni az elvtársak üzenetét, akik pedig előttünk meg akarták változtatni a világot. Sikerült is volna nekünk. Csakhogy megjöttek ők, és minden merész tervünkől megfosztottak bennünket.”

„Miféle ők? Mi fosztottunk meg tőle bennetek!”, vágott a szavába a másik öreg.

„Figyelj, Vlasto, hisz te is nálunk voltál. Csak aztán elárultál bennünket.”

Odafordult Madeyhez: „Csak hogy tudja, a képviselő kolléga egy ideig szintén kommunista volt, míg aztán konzervatív nem vált belőle.”

„Ne provokálj, Vojto. Elvétettem a dolgot. Csak a hülyék nem változtatnak a véleményükön.”

„Ezzel azt akard mondani, hogy hülye vagyok?”

„Te nem. Veled lehet beszélni.”

Az öreg kommunista elutasítóan intett a kezével: „Francokat vétettél el. Csak rájöttél, mi hoz majd többet a konyhára.”

„Te is ezt tette volna, ha nem lennél olyan tökfaj.” A másik öreget elkapta az indulat. Madeyhez fordult. „Gottwald-utószülött. Soha sem tért magához.”

„Ön szintén kommunista volt?”, csodálkozott el Madey.

„No és? Csak egy pillanatra. Akkoriban ez másképp nem ment, ha valamit el akartam érni. De kiszálltam a partiból, rögtön egy hónappal a bársonyos után. Mert én már jóval azelőtt tudtam, hogy a kommunizmusnak nincs semmiféle jövője, és annyi minden tapad...”

„Vér nem tapad a kezemhez! Nekem nem!”, kiáltott fel az exelnök.

Madey nem figyelte rá, a másik érdekesebb volt.

„De ha tudták, hogy mifélek, miért nem szabadultak meg tőlük? Mert hisz nyomban betilthatták volna őket. Miért nem tették meg? Mert ez megfelelt önöknek?”, kérdezte a másik szenior képviselőt.

„Mert demokraták vagyunk, nem? Máskülönben meg, ez egyáltalán nem volt olyan egyszerű. A szocdemek nem akarták. Az entellektüellek nem akarták. És a zöldek sem. Tulajdonképpen senki sem akarta.”

„És önök sem?”

„És ők sem”, kiáltott fel az utolsó kommunista. „Úgy volt. Mondok én magának valamit: ebben az országban minden második embernek volt legalább egy kommunista öregapja.” Majd kijavította magát. „Legalábbis egy öregapja a kommunistáknál. Ezért is alakultak úgy velünk a dolgok, ahogy. Mindenki *csak nálunk volt*, mint ő...”, biccentett a fejével a másik felé. „Így van ez, elvtárs... Hogy is hívnak?”

„Madey.”

„Milyen hülye név ez? És egyáltalán: másszon le arról a gépről, ember!”

„Mátyásnak születtem. De így jobban tetszik nekem. Az első barátom nevezett így.”

Az öreg értetlen képpel bámult rá.

„Én gay vagyok”, mondta Madey.

„A mmarha, hát én beszarak”, mondta az öreg. „Ez meleg. Ha füstös képű lenne, azt még megérteném. Paul Robeson szintén fekete volt, s közben meg milyen jó elvtárs! És hogy énekelt! De egy meleg kommunista... Hát nem szarnál be tőle te is, Vlasto?”, fordult oda a szomszédjához az öreg kommunista. „Hát nem beszarak ez az egész?”

A másik öreg csak csóválta a fejét. „Mit akarsz egy kisorsolttól, Vojto?” Egy pillanatig azt lehetett látni, hogy meghökken, s hogy valami zajlik a fejében. „Hát nem megmondtam, hogy meleg országokból repült hozzánk?” Rőfögve nevetett a saját viccén, majd a botjával a panzió felé mutatott. „Figyelj, fiacskám, mi volna, ha visszarepülnél oda? Hát nincs igazam, Vojto? Ez egy meleg galamb! Nem, egy meleg holló!”

„Igazad van, Vlasto”, mondta az öreg kommunista. „Mi volna, ha integetnél egyet a szárnyaddal, és elhúznál innen, elvtársam? Hogy a fenébe is hívnak? És honnan is jösz?”

„Mirek Dušin³, a Gyors Nyilakból”, mondta Madey.

„Egy lobogóst!”, krákkogta Vlasta. „Az őserdőből való.”

„Azt hiszem, tovább már nem tartom föl önöket, elvtársak”, tolta félre a gépet Madey, és anélkül, hogy körbepillantott volna, a panzió épülete felé vette az irányt.

„Hát, ezt jól elintézték”, hallatszott mögötte.

„Mi? Ti intéztétek el!”

„Nem mi. Ti!”

Egyértelmű volt, hogy az emlékezők útja a semmibe vezet.

A metróban Madey végre kinyitotta a Parlamenti Könyvtárból kölcsönzött brosrúráját. Lapozgatni kezdte; rapszodikusán olvasott, anélkül, hogy kereste volna a mondatok értelmét.

...A csöseléket, a régi társadalom legalsó rétegeinek e közönyösen rothadó alját olykor a proletárforradalom rántja össze mozgalommá, de egész életfelfogásából adódóan sokkal inkább hagyja magát megvásárolni a reakciók által... A burzsoázia mindenekelőtt saját sírásóinak előállításán dolgozik... A polgárok fő szórakozása egymás feleségeinek kölcsönös elcsábítása, hiába állnak rendelkezésükre a proletárjaik feleségei és leányai, a hivatalos prostitúcióról nem is beszélve... Világ proletárjai egyesüljete! Semmit sem mondtak neki ezek a mondatok.

Becsukta a brosrúráját, és a térdére fektette. Éppen most nem volt kedve olvasgatni. Egyszer majd igen, talán. Aztán észrevette, hogy egy összehajtogatott papír kandikál ki belőle. A század elejéről való újság egy lapjának fénymásolata volt. Az oldal közepén egy bekezdés narancssárgán virított:

Megerősíti ezt Jan Hartl, a STEM kutatóügynökség főnöke is. „Tizenhat évvel a diktatúra bukása után az antikommunizmus témája nem hangzik hitelesen a politikusoktól, az emberek választások előtti húzásnak fogják fel. Nem értik, miért ijesztgetnek vele most a politikusok, ha nem tiltották be a kommunista pártot rögtön a forradalom után”, magyarázza.

A fénymásolt cikk alá kézzel ezt írták. *Azért nem tiltották be, mert arra a kísérletre, amely több mint száz éve bolyong Európában, szükségük volt. Mindig jó, ha van kéznél valaki, aki még nálam is rosszabb. Csakhogy Marx és Engels egy kicsit másképp képzeltek el azt a kísérletjártás – a többi letépdött.*

„Dana”, nyögött bele a mobilba.

„Igen, szenátor úr?”, hangzott rá a válasz.

„Tudja meg, ki kölcsönözte ki utoljára azt a Kommunista kiáltványt, amelyet megszerzett nekem”.

„Rögtön, szenátor úr?”

Bólintott.

Egy darabig csend volt. „Ott van még, szenátor úr?”

Rájött, hogy ki van kapcsolva a videója. „Szerezze meg, amilyen gyorsan csak tudja”, mondta, és megpróbált újra beleolvasni a Kommunista kiáltványba. Szörnyű fárasztó volt.

A mobil megszólalt, épp akkor, amikor a hátralevő oldalak számát nézegette.

„Megvan a név, szenátor úr. Egy bizonyos Víz, Jaroslav Víz volt az. Szintén a Szenátusban dolgozott.”

„Köszönöm, Dana. Egyébként nem tudja, kik voltak azok a proletárok?”

„Azok régen olyan... olyan szerencsétlenek voltak, szenátor úr. Ma azt mondanák rájuk, lúzerek.”

Amikor másnap a munkahelyére ért a Valdstejn palotába, sehogyan se érezte magát. Este elszívott egy vízipipát egy valóban érdekes fiúval, és alvás előtt még benyomott a nyelve alá egy Wrigley Canabist. Utána megpróbált újra beleolvasni a kiáltványba, de nem tu-

3 Mirek Dušin a klub vezetője, aki a makulátlan, abszolút pozitív hős prototípusaként él a köztudatban. (A ford.)

dott összpontosítani. Talán nem a legjobb modell volt. Most csak arra volt képes, hogy tompán bámulja a képernyőt maga előtt, miközben azon gondolkodott, hogy nem kellene-e megírnia a kommunista kiáltvány cover verzióját. Így kezdődhetne: *Kísértet járja be Európát, és a neve Madey Billig*. Egyáltalán nem tetszett neki ez az elképzelés.

Dana, az asszisztense ebéd után jelent meg, keze, karja tele volt borítékkal. Ha volt hely, ahol az ősrégi papíralapú dokumentumok hagyománya iránti tisztelet dívott, hát az éppen itt volt. Nálánál egy fokkal frissebbnek látszott.

„Figyeljen, Dana, nem tudna nekem valahol utánanézni, hogy is volt a kommunisták bezűntetésével? Hogy valaki tényleg megpróbálta-e és hasonlók?”

„Természetesen, szenátor úr”, és eltűnt az ajtóban.

Pár percen belül visszatért. Most nem csak frissnek tűnt, hanem derűltnek is. „Tudja, mit mondtak nekem az archívumban? 2007-ben egy szenátor megpróbálta, s még egy bizottságot is létrehozott hozzá. A Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja alkotmányosságát vizsgáló ideiglenes bizottság – ez volt a neve.”

„És sikerült neki?”

Amint kimondta, rájött, hogy ez mekkora ostobaság. Ha sikerült volna neki, akkor most nem ülne itt.

Dana remek volt, átsiklott a kérdés felett, mintha az el sem hangzott volna.

„De tudja, hogy mi benne a legjobb? Hogy az a bizottság még mindig létezik, csak nincs egy tagja sem. Az alapítói mára már ki tudja, hol vannak, a többieket nem érdekelte, de a bizottságot senki sem merete megsűntetni. Akárcsak azokat a kommunistákat. Utána pedig mindenki teljesen elfeledkezett róluk.”

„De hát csak ideiglenes volt...”, ellenkezett Madey.

Dana felnevetett. „A nagypapám azt mondogatta, hogy az ideiglenesség egysége mindig az egy.”

Egyszer csak átvillant Madey agyán, mit fog tenni: belép a bizottságba, és bezűnteti a kommunista pártot. Véghezviszi azt, amiről eddig mindenki csak beszélt. Megmutatja mindenkinek, hogy a parlament nem csak üres szócéplések helye.

„Mi lenne, ha belépnek abba a bizottságba?”

„Utána kellene néznie. Már kisorsolták önt a külügyi és a vidékfejlesztési bizottságba, tagja a földközi-tengeri gyűlés állandó delegációjának, és a kerékpár-turisztika és bowling albizottságnak is. Lehet, hogy a sorsolási kerékben már nincs egy zsetonja sem.”

„Próbálja meg, Dana”, kérte őt, szinte kacéran.

„Mindjárt elugrom a sorsolási szakosztályra. Addig nézze meg ezt, a parlamenti könyvtárból küldték. Állítólag ebben is van valami a kommunistákról.”

A kisméretű könyvnek *Kísértet járja be Európát* volt a címe. A borítón egy ágaskodó oroszlán volt látható, melynek emberi feje volt, hosszú hajú, sűrű szőrzetű idős férfi, és valami Jaroslav Veis írta. Az volt az érzése, hogy ez a név már egyszer felröppent körülötte, csak nem tudta felidézni, mikor és hol. És az oroszlán fejét is biztos látta már valamikor.

Belelapozott a könyvbe, amikor megszólalt Dana a mobiljából.

„A csajokkal leellenőriztük a sorsolási kereket. Van még benne két zsetonja. És Jenda Sládek, aki a legjobb bukméker a parlamentben, már át is számolta a kurzusát. Egy kilenc az egyhez. Ez nagyon jó kurzus. Ön az egyik favorit, szenátor úr.”

„Na látja, ez remek. Rögtön nevezzen be a sorsolásba.”

Egy pillanatig hallgatott, majd azt mondta: „Természetesen, de... biztos benne, hogy ezt akarja csinálni?”

„Ön úgy gondolja, hogy nem kellene bezűntetnem azokat a kommunistákat?”

„Addig azért nem mennék el... De tudja, a nagypapám azt is mondogatta, hogy még sose látott olyan pontyot, amely maga engedte volna le a halastót.”

„Akkor most lát egyet. De egy darabig most ne zavarjon, el kell olvasnom valamit”, nyúlt a könyv után.

„Bizza rám. És sok szerencsét a sorsoláshoz, szenátor úr.”

Megnézte a tartalomjegyzéket, kikereszte a címadó szöveget, és olvasni kezdte: „*Van egy snail mailje nálam*”, mondta Madeynek Vendula a recepcióról, s mielőtt az bármit válaszolhatott volna, letette. Snail mail, csigaposta, így nevezett minden nem elektronikus úton érkezett

levelet. Az ilyen küldemény csak akkor lehetett kellemes, ha nem meglepetésszerűen jött, mert az ember korábban megrendelte, és előre örült annak, ami majd a borítékban lesz. Ha váratlanul jött, általában nem volt ok örömrre.

Az asztalra hajította a könyvet, mintha az csalánból lett volna. Szeme előtt megjelent a Kelet szivárványragyogása szeparéjának képernyője. Majdnem megérezte azt az undorító jázminillatot, amit Vendula használt.

Ez nemcsak felvillant előtte. Ezt már egyszer átélte. És egyáltalán nem szeretne volna újra átélni!

A mobil után nyúlt. Danának el kell halasztania a sorsolást.

De mielőtt bármit is mondhatott volna neki, ő maga jelent meg a készülék képernyőjén. „Megnyerte a sorsolást, szenátor úr.”

Kinyomta őt. Tényleg nem akarta, hogy a másik lássa, milyen is egy ponty, amely kétségbeesetten keresi kopolyúival a vizet. ■ ■ ■

Benyovszky Krisztián fordítása

■ **Jaroslav Veis** (Prága, 1946): cseh író (főleg tudományos-fantasztikus művek szerzője), publicista, szerkesztő és műfordító.

■ **Benyovszky Krisztián** (Ipolyság, 1975): kritikus, irodalomtörténész. Érsekújváron él. *Fosztogatás* című Móricz-monográfiája 2010-ben jelent meg a Kalligramnál.

Vonaton

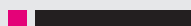
szeretem a vonaton alvó
 lányok látványát lágy
 öntudatlanságukat arcukra
 hulló hajukat a csillogón
 csorduló nyálat állukon
 az akaratlan kézrándulásokat
 szemhéjmozgást az álmok
 felszínén szeretem fürkészn
 őket illetlenül –
 az ölükől lecsúszó
 könyvet ülésre visszatenni
 szeretném ilyenkor
 megsimogatni gyermekded
 arcukat elhúzni félig
 nyílt szájukból azt a
 néhány hajszálat
 miközben ők apró
 horkantásokkal hálálják meg
 általuk való
 kiszolgáltatottságomat

Edóda

nem biztos hogy te azt
 olvasni akard írta a skypon
 hozd csak be holnap
 mazochista vagyok
 akkor még nem hittem hogy ennyire
 kerültük egymás tekintetét
 amikor átnyújtotta az összehajtogatott
 sokéves géppapírt
 nagyon intellektuális vers volt
 tele görög mitologikus utalásokkal
 a felét sem értettem
 szerelmes vers persze
 ez átsütött a sorokon de valahogy
 mégsem tetszett nekem
 csak azt éreztem menekülnöm kell
 rám nézett amikor
 visszaadtam és persze
 izzadni kezdtem azonnal mint
 egy kamasz
 mert éreztem
 mennyire fáj
 hogy nem hozzám írta

Egy év után

*megmutattalak a muszlim
barátnőmnek azt mondta
jól teszed hogy vigyázol rám
én persze szépen sorban
elrontottam mindent
ahogy kezdtelek kisajátítani
szaporodtak a figyelmeztetések
csak addig tudsz rám
vigyázni ameddig engedem
de én mentem előre
a magam megvadult módján
tudat alatt talán
meg akartalak dugni
régibeket téptél fel
bennem ezért zártam be előtted
minden ablakot ajtót
csoda-e hogy töröltél
a szkájpról blokkoltál a fészen
már nem ülünk le kávézni
soha többé már nem beszélgetjük
át az éjszakát már nem ébreszt sms
kukurikúúú
már nem vadászol le a cseten
még csak nem is köszönsz mert
leromboltam végül azt
a keveset is ami még
megmaradt eközben
szép lassan meggyűlöltél
engem
tavalyi
kitárulkozásodért*

Nyirán Ferenc (Debrecen, 1951): versei és könyvkritikái többek közt az *Alföldben*, *Élet és Irodalomban*, a régi *Mozgó Világban*, *A Vörös Postakocsiban*, a *Kulter.hu*-n jelentek meg.

fáziskésés

különös álommaradékok tegnap, ma; felébredve pusztán kontextus nélküli képek vagy jelenetek, melyek nem irreálisak, de sőt potenciálisak, van köztük dermesztő is, vidító is, csak ne gondoljak bele az előbbibe, legyen elég öröm az utóbbiban, s mintha ezek a töredékek azért kiáltanának, hogy gátlások nélkül használjam őket fel és ki, ha álmomban kaptam egy fotót (kör-analógia, pseudo-tükrözött kép), akkor készítsem majd el azt, ha közeltek velem egy tényt, pontosabban pár tény létét, konkrétumok nélkül, csak bosszantó titokzatoskodással („tudok néhány dolgot, ami nagyon felidegesítene téged, ezért nem mondom el”), írjak valamit belőle, elvégre sokkal hatásosabb agyszüleményeim is lehetnek, mint az úgynevezett valóságnak, ahogyan ez adott esetben már bebizonyosodhatott, az élet kedélyesen majmolja a majom művészetet.

Kabi Lóránt (Miskolc, 1977). Ongán nőtt fel Budapesten
él. A Műút szerkesztője, legutóbbi kötete: *Klór* (2010).

élni világnézet

van, aki szerint hiú vagyok hozzá, mások viszont úgy tartják, hogy csak gyáva, azaz konkrétan dadogok ugyan róla, miközben pusztán hangozok, akad olyan is, aki szerint mégiscsak a felelősségtudat tart vissza tőle, és ez nagyon rendben is van így, megint más hangoztatja, hogy is lenne rendben, rég rossz az, ha mindössze a felelősség jelent akadályt, és van, aki szerint időm sincs rá — mindez csak úgy, voltaképp mellékesen jutott eszembe, a naplátra nézve, látva, hogy ma is szerda van, mint 2005-ben.

most lehet

„neken te ne üzengess; se így, se úgy” — a magázódás viszont talán nem is olyan rossz válasz, egyébként is közeleget a népszámlálás (vajon vele jön-e most is a széken?); van, amibe bele sem mer gondolni az ember, *a szemed mozdulatlani, a szíved úgyszintén, csak legyen ölelés „ingyen”, holott a metaforák olykor igen súlyos események, ennek megfelelően kezeljük is komolyan őket (öröközlég: a test nem csak bennünket, a test biztonságos, a test kiismerhetően működik értünk, a bonyodaltnak szülője az a léleknek nevezett valami);* kevés barátom van az osztályban, a felsősök között sincsenek pártfogóim, a tanárok pedig a magatartásom miatt nem csípnek; és bár akad, aki szerint a test a mi kirylatkozatásunk (úgy is, mint *apokalipszis*), ne feledjük, hogy minden boldogság két boldogtalanságot szül.

Ikea, vásárnap

„A Valódi világban mindenki ronda.”
(Raffael Bouzig)

Vásárnap este van. A feleséggel éppen túlvagyunk egy veszekedésen. Nincs kedvünk beszélgetni. A nappaliban ülünk, és a tévét nézzük, szóltanul. Kint zuhog az eső, sötét van. Egyáltalán nem érdekel a műsor, de most mégis jobban esik a tévét nézni, mint a feleséggel beszélgetni.

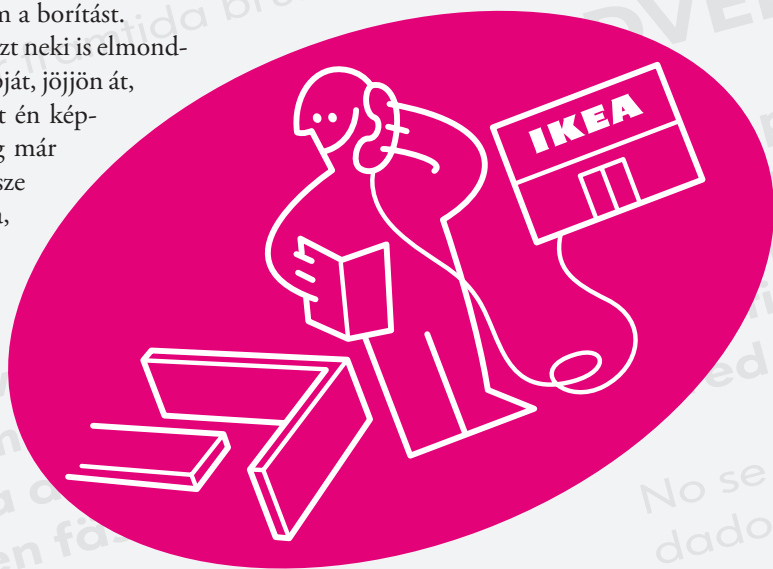
Dél előtt elmentünk az Ikeába. Vásárlás előtt az áruház éttermében svéd húsgombócot és krumplipürét ettünk. A feleségemnek ízlett, nekem nem. Szerintem olyan, mintha fűrészpont ennék. Szerinte ennyi pénzért megéri. Ebéd után az év végi bónuszomból megvettük a katalógus hetvennegyedik és hetvenötödik oldalát, és közben egyfolytában veszekedtünk. Csupa olyasmin, amin minden házaspár, aki az Ikeába jár vásárolni; pirosat válasszunk vagy fekete színűt, befér a szobába vagy nem fér be, mért nem mérted le, te fogod összerakni, rakja össze a faszom, szükségünk van-e rá egyáltalán vagy nincs, nem fér be a kocsiba, de befér.

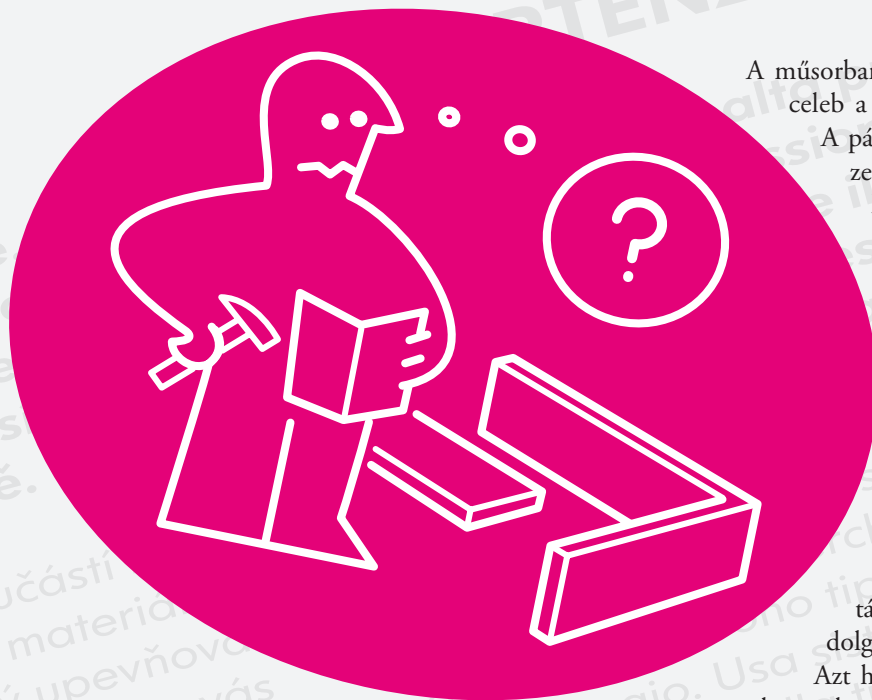
Délután ötkor értünk haza. Már sötét volt. Nekiláttam összerakni a bútorokat, de csak két fotelig jutottam. A többi összeszerelése túl bonyolult volt, vagy hiányoztak hozzá a csavarok, vagy nem értettem a rajzot, vagy nem volt hozzá szerszámom.

Amíg a bútorokat próbáltam összeszerelni, a feleségem végig ott állt mögöttem, és magyarázott; hogyan kezdjek hozzá a szereléshez, mit hova csavarjak, mikor leszek már készen, miért ezt vettük meg, miért nem egy másik bútort, már nem tetszik a színe, nehogy megkarcoljam a borítást.

Aztán felhívta az anyját, és ugyanezt neki is elmondta. Végül kitalálta, hogy megkéri az apját, jöjjön át, és szerelje össze a bútorokat ő, mert én képtelen vagyok rá. Szerencsére az öreg már ivott, és nem mert autóba ülni. Persze az is lehet, hogy ő is a tévét bámulta, és nem volt kedve felkelni a heverőről, ahol állandóan feküdt.

Most a feleséggel a frissen összeszerelt fotelekben ülünk. Körülöttünk a nappaliban becsomagolt vagy félig összeszerakott bútorok hevernek.

A műsorban, amit nézünk, néhány magyar celeb a dzsungelben túlélőtúrát játszik.

A párás vagy csak a trópusi esőtől víz-es kamera elmosódott képet ad róluk: egy emós lány, egy Britney Spears-hasonmás, három közepesen kigyúrt fickó, egy kifejezéstelen arcú fekete, egy kövér, esetlennek tűnő férfi mélyen ülő malacszemmel, és további három teljesen jelentéktelen alak vitatkozik a sárban. Egyiküket sem ismerem fel. Erről eszembe jut, hogy elmúltam negyven, és az estém nagy részét is számlálk és kimutatók között töltöm a cégnél, ahol dolgozom.

Azt hiszem, éppen az ételen veszekednek, amely a tábor közepén egy félig elmosogatott, inkább mocskos, mint tiszta fémtálban gőzölög. Az egyik talán három kanállal vett kettő helyett, vagy négyvel három helyett. Ezen veszekednek. A kamerák gyors vágásokkal veszik őket, ahogy naptól vörös, éhezéstől meg a kialvatlanságtól beesett arcuk eltorzul az üvöltözéstől.

Az ételről eszembe jut, hogy a feleségem nem készített vacsorát. Valószínűleg bosszúból, a veszekedés miatt. Egyre éhesebb vagyok.

– Azt hittem, bogarakat kell enniük – szólal meg váratlanul a feleségem.

– Tényleg?

– Igen, igen. Pont ez a lényeg. Egyedül vannak a dzsungelben, és azt esznek, amit össze tudnak szedni – magyarázza lelkesen.

Nekem nem úgy tűnt, mintha bogarak lettek volna tálban, de már nincs időm, hogy újra megkérdezzem, mert a fekete fickó beleüvölti a kamerába: „kocsog”.

– Te értetted? – kérdezem a feleségemtől.

Nem válaszol. Meredten bámulja a képernyőt. Nem mozdul. Határozottan az az érzésem támad, hogy halott. Magamban jót nevetek ezen.

Közben a celebek újra összevesznek valamin, de az is lehet, hogy az előbbi vita folytatódik az étel miatt. Valamennyien a lábos körül állnak, miközben az egyik kigyúrt tetovált férfi hevesen magyaráz valamiről a többieknek. A szereplőkre erősített mikrofonok erősen torzítanak az artikulálatlan üvöltésüktől. Hiába hangosítom fel a tévét, néhány szón kívül – ez többnyire a *kocsog* – semmit sem értek.

Bizonyára a szerkesztő sem érti, mert a képernyő alján feliratok jelennek meg. A feliratozásból aztán megtudom; a celebek a korrektségről beszélnek, meg arról, hogy ott a dzsungelben meg kell őrizniük az arcukat, amit otthon kialakítottak. Úgy látom, hogy ez nehezen megy nekik; hirtelen az egyik tetovált karú celeb belerúg a tálba, mire az rizs- vagy babszemeket fröcskölve maga körül berepül a bokrok közé. A szanaszét repülő bab- vagy rizsszemek látványától egyre éhesebb vagyok, és az éhségtől egyre idegesebb is.

A Britney Spears-hasonmás elkezd zokogni, közben maga elé tartja a karját és egy alig észrevehető vörös színű pöttyöt mutogat a többieknek. Valami olyasmit mond, hogy megcsípte egy rovar, és közben a földet rugdossa. Feltételezem, a szerencsétlen bogár tetemét tapossa egyre mélyebbre a sárba. Erre az eddig feltűnően passzív fekete hajú emós lány fakad sírva, és hisztérikus hangon azt üvölti, hogy a féreg idegmérget fecskendezett a Britney Spears-hasonmás bőre alá. A hirtelen eleredő trópusi esőtől vagy a könnyeitől vékony, masszatos csíkban folyik végig az arcán a szemfesték. Már hisztérikusan zokog. A műsor végén néhányan még mindig a Britney Spears-hasonmást vigasztalják, és arról beszélgetnek, hogy ott a dzsungelben is korrektnek kell lenni.

A túlélőshow után a hírek jönnek, amikor megszólal a feleségem. A hangja nagyon távolinak és idegennek tűnik: – A többi bútort mikor rakod össze?

Egy ideig nem válaszolok, mert ex playmate-eket mutatnak, akik pornózni kezdtek.

– Később.

Új bejátszás következik. Ezúttal féllábú úszókról.

– Mikor később?

– Nem tudom. Esetleg ma vagy holnap... mit tudom én.

Felém fordul, de nem szólal meg. Csendben bámuljuk tovább a tévét.

Az időjárás-jelentés alatt felállok, és kimegyek a szobából. A feleségem utánam szól: – Hová mész?

– A konyhába. Csinálok egy szendvicset magamnak, ha már vacsora nincs. – Eszemben sincs megkérdezni, hogy kér-e ő is egyet.

Nem válaszol. Nézi tovább a tévét.

Kinyitom a hűtő ajtaját. Bámulom a felvágottakat, a sajtot, egy megbontott doboz tejet, két doboz joghurtot. Mellettük kompaktfóliában lazac. Ezt is ma vettük az Ikeában. Már kiolvadt egy kicsit, és most vörös lében úszik. A lazacot szántuk vacsorának.

Érzem, hogy lassan elmegy az étvágyam. Becsukom a hűtő ajtaját, odamegyek a bárpulthoz, ahová az új késkészletet tettem. Azt is ma vettük, azt is az Ikeában. Ha jól emlékszem a katalógus hetvenötödik oldalán volt róla egy fotó. Nyolcféle konyhakés, svédacélból, világos színű bükkfa tartóban. A nyelük ugyancsak bükkfából, színük megegyezik a tartóéval. Kiválasztom a leghosszabb pengéjű konyhakést. Azt, amelyiknek a leírás szerint nem vágó, hanem szűrőpengéje van, vércsatornával. Úgy látom, elég hosszú ahhoz, hogy átszúrja a fotelt, a feleségem mellkasával együtt. Előlről leszúrni nem lenne bátorságom.

A feleségem még mindig a tévét nézi az új fotelből, háttal a nappali bejáratának. A krimikben meg a kalandregényekben, amelyeket néha esténként meg a metron munkába menet olvasok, arany szabály, hogy az ember soha ne üljön háttal a bejáratnak. A feleségem nem olvas krimiket.

A kést teljes erőből belevágom a fotelba, de hirtelen megakad valamiben. Egy acélkatrész, rugó, vagy a fene se tudja, mi lehet, ami felfogja a szúrást. Hallom, ahogy a fém megcsikordul a fémen. Megpróbálok előrenyomni a kést. Mivel nem sikerül, kihúzni. De nem mozdul. Elforgatom, hátha így ki tudom szabadítani. Éles hangot hallok. A kés pengéje közepén eltört. A feleségem a zajra, vagy talán a matatásomra hátra fordul. – Mi a fenét csinálsz? – Hirtelen eszembe jut, hogy a börtönben megerősöklő az embert és mindenféle más gusztustalan dolgot művelnek vele. Szar a kaja, nagyon korán kell kelni, állandóak a verekedések, az örök szadisták és állítólag mindegyik jobbikos. Az erősebb rabok elveszik az ember csomagját, adót kell fizetni a bandáknak, a rabok csak kulturális műsorokat meg rajzfilmeket nézhetnek, és havonta egyszer fogadhatnak látogatót. Bár ez utóbbit nem is bánám.

– Semmit – vetem oda neki.

Nem merek ott maradni mögötte. A pengét otthagynom a fotel háttámlájában. A szövetet egy gyors mozdulattal eligazgatom. A kés maradványát becsúszatom a fotel alá. Aztán visszaülök a helyemre és bámulom a tévét.

RE inkarnáció

Lement az utolsó turnus.

Az üzemi étkezde konyhájában megült az ételszagtól súlyos levegő. Az állott zsír és égett olaj bűze beszivárgott a köpenyek alá is, a bőr pedig – apró pórusain keresztül – valósággal lélegezte az elegyet. A lelket tovább sorvasztotta mindaz, ami a szagokat kísérte: a szüntelen edénycsörömpölés, a vizes-nyálkás mozaikkövön meg-megcsúszó gumitalpak csikorgása, a pattanásig feszült idegek által kiváltott morgolódás, a napi rutin hátralévő, embert próbáló, utolsó fázisainak fenyegető réme.

Kovácsné megtörülte zsíros kalácsképét a konyharuhával. Bármilyen szorosra kötötte is fehér fejkendőjét, szürkésbarna hajából verejtéktől gyöngyöző homlokára tapadt egy zsíros tincs. Fűzős cipője szorította a lábfejét, a kín végigkúszott a sípcsontján, tovább a combson ton át, végül a gerincén keresztül az agyába nyilallt. Az ételkiadó ablakához lépett, hogy átvegye a kopott, vajszínű műanyag tálcát az idős hőfokleolvasótól. Az asszony nehezkesen bicegett a tálalóhoz, bal lábát alig tudta emelni.

Mi az istennek hívnak be nyugdíjasokat a kampányra?! – zsörtölődött Kovácsné. Men-ni se' bír, bizonyosan a szeme se' jó! Hogy is tudna helyesen leolvasni egy hőmérőt?! De hangosan csak ennyit kérdett:

– Ízlett a káposztás cvekedli, Irénke? – Nem udvariasságból, inkább csak azért, hogy mondjon valamit.

– Ebbe' a kurva cukorgyárba' állandóan csak tészta meg pörkölt van... – dünnyögte az öregasszony.

– Itt legalább több húst ehet...

– A káposztás tésztában hol van hús?! Vagy tán arra a pár karika virsli-re gondol, ami a frankfurti levesnek csúfolt löttyben úszkál?

Kovácsné áthajolt a tálalón. Miközben elvette a tálcát, tekintete megállapodott az asszony bal lábán.

– Már megint a térde, Irénke?

– Az hát! Az ízületem úgy fáj, mintha kötőtűkkel szurkálnák! Pedig feleakkora terhet se cipelek, mint maga. – Szó se róla, mérlegelésnél a mutató jottányit se csúszott volna nyolcvankilenc alá. Persze Kovácsné nem állt mérlegre soha.

Goromba vénasszony! – gondolta Kovácsné, pedig maga is csak annyira volt barátságos, mint holmi lópokróc.

Amikor a nyugdíjas hőfokleolvasó elvánszorgott, Kovácsné lehunyta a szemét. Sőhajtott, aztán beszedte a tálcát a leveses- és lapostányérral. Az ételmaradékok láttán elfogta a hányinger.

– Vége – mondta a tizenhét éves Julcsi.

– Vége, hát! – vágta rá Sanyi, az együgyű kisegítő. Már indult a kijárat felé, hogy elfűtöljön egy szál meztlábás Kossuthot.

Kovácsné agyában ekkor jelent meg a kép.

Nem először.

Valami oknál fogva napok óta motoszkált benne ez az ábránd, ez a vízió.

A csejtei vár...

Fogalma sem volt, hol van Csejte, de azt tudta, hogy a várat így hívják...

– Aranka néni! Aranka néni!

Kiszakította magát a révületből. Talán megőrült kicsikét?! Kétség sem férhet hozzá, aki ébren is álmodik, az bolond!

– Itt maradok segíteni, Aranka néni! – szólongatta Julcsi.

Ez is inkább maradt volna az iskolapadban! – jutott Kovácsné eszébe.

– Péntek van – szólt oda.

– Tudom, hogy péntek van, de hadd segítsék!

– Eredjetek haza! – parancsolta Kovácsné. – Családotok van, engem meg nem vár otthon senki!

Mindenki tudta, hogy Kovács az elmúlt évben adta vissza lelkét a Teremtőnek. Viszonylag fiatalon, de az alkohol már csak ilyen.

– Nem a konyhafőnök dolga lenne a rendrakás – szólalt meg Géza, az egyik szakács. A középkorú Tibor böszzen bólogatott a mosogatók fölött, de közben arra gondolt, hogy Gézának meg Julcsinak teljesen elmentek hazulról. Minek kell folyton ez az akadékoskodás?! Hétről hétre ugyanaz a nóta! Ők az irgalmas szamaritánusok, Kovácsné meg a munka hőse! Ha egyedül akarja rendbe tenni a konyhát meg elmosni azokat az átkozott üstöket, minek ellenkezni? Kovácsné mosogat, sikál, pucol, ők meg mennek a dolgukra, oszt jockakát!

– Indulj, Géza! – Kovácsné szeme bőkött, mint a vasvilla. – Várnak a kölykeid!

A szakács levette a sapkáját, fekete üstökébe túrt. A kölykeim...?! Hogy enne meg a roszseb, te hájas boszorkány!

A konyhások elszállingóztak, Kovácsné végre egyedül maradt.

Szerette a pénteket. Már a hét elején várta az utolsó munkanapot. Most rendet tesz, úgy egy-másfél óra alatt kitakarítja a konyhát, hogy csillogjon-villogjon minden, aztán...

A három autoklávval kezdte. A hatalmas automata üstök úgy néztek ki – és úgy is működtek –, mint valami óriási kukták. A falikúthoz csatlakoztatott konyhai slagot odahúzta az elsőhöz, majd kiöblítette az ételmaradékokat. Aztán zsíroldót töltött bele, végül tisztára sikálta a rozsdamentes acélöblöt.

A másodiknál megpihent kissé, mert már alig kapott levegőt. Erről nem csupán a súlyfölsége tehetett, hanem a törött orrcsontja is, amely némileg deformálódva forrt össze. Ez még lány korában történt. Rémálmaiban gyakorta fölidéződt az az este, amikor elmondta az apjának, hogy terhes. A konyhaasztalnál ült, éppen verset tanult. Irodalomkönyve fölött morgogva azt is hozzátette, fogalma sincs, ki a gyerek apja. Az Öreg komótosan fölkel a sámliról, ahol addig cigarettafüstbe burkolózva a napilapot silabizálta, lánya mögé lépett, aztán úgy vágta annak fejét a konyhaasztalhoz, hogy eltörött az orra. A szétfröccsenő vér rögvest átítatta József Attila *Ódáját*.

Kovácsné – aki Bartos Arankaként látta meg a napvilágot negyvennyolc esztendővel ezelőtt – hozzákezdett a második üst sikálásához. Köpenye alatt már patakokban csorgott az izzadság, a haját átfogó kendőjéből csapzottan buktak alá a tincsek. A gyerek halva született. Lány lett volna, de ez akkor már vajmi kevésbé érdekelt. Addig csinos lánynak tartották, de görbe orrával elveszett minden vonzereje. Negyvenéves koráig nem ment férjhez, akkor is csupán a keszeg, elálló fülű, alkoholista Kovács Pista jutott neki. A testiség teljesen kiveszett az életéből, a kózsza numerákat nem számolva, amik a sötét raktárban estek meg vele nagy ritkán. Azokban sem volt túl sok köszönet, mert állandóan attól rettegett, hogy a fölštószolt, ötvenkilós cukroszákok egyszer majd a nyakába szakadnak, mint ahogy a szerencsétlen Cseri Zsuzsával történt. A tenyeres-talpas, kétgyerekes asszonyt úgy nekiszórtotta Radó Feri a magas halomnak, hogy az ütemes mozgástól leomlott zsáktömeg maga alá temette az önkívületben tobzó szerelmeseiket. Azonnal szörnyethaltak mindketten. A balesetet kivizsgálták. Kovácsné nem szeretett volna sem Cseri Zsuzsa férje, sem Radó Feri feleségének a helyében lenni.

Igen, a cukorgyár csarnokai, raktárai fura titkokat rejtenek!

Akár a csejtei vár pincéje...

Miért jár örökösen a fejében ez a kép?!

A harmadik autokláv után föltakarította a kopott fekete-fehér mozaik-kockás padozatot, aztán a mosogatókat is tisztára sikálta. Az esküvője Kovács Pistával nem volt nagy szám. A legközelebbi kocsmában tartották, éjfél után már alig lődörgött egy-két vendég a gépzenére, miközben újdonsült férje részegen hortyogott a hátsó traktusban. Kölcsönkapott öltönyzakója a széke támláján gyűrődött, fehér ingét sárgás izzadságfoltok tarkították, meglazított nyakkendőjét hányadékcsöppek pötytyözték. Ahogy elnézte, kétsége sem maradt afelől, milyen élet vár rá. Legalább csalódnia nem kellett. Amikor az embere tavaly meghalt, inkább megkönnyebbülést érzett, mintsem fájdalmat. Megszabadult a heti veréstől – mert bár Kovács Pista vékonydongájú volt ugyan, mégis akkorát tudott ütni, hogy Aranka füle napokig csörgött egy-egy jobban sikeredett pofon után –, meg attól, hogy havonta félrészegen rámasszon az ágyában (mivel külön szobában aludtak). A borgőzös leheletét most is az arcán érezte, nem volt az a kölni, amely képes lett volna elnyomni az áporodott dohányszagot, Pista testének bűzös kipárolgását. Szerencsére az ötödik-hatodik döfésre a férje száma elsült, majd a tohonya disznó lehengeredett róla, hogy aztán az éjszaka hátralévő részét a padlón horkolja végig.

Kovácsné elégedetten tekintett végig birodalmán, a cukorgyár üzemi konyháján. Befejezte a takarítást. Odalépett a középső üsthöz – ez volt a kedvence –, és teliengedte vízzel. Beállította a hőfokszabályozót, s las-

san vetközni kezdett. Mindig a munka jelentette számára az örömet – akár a gyárban, akár odahaza. Dolgozott és nem gondolkodott közben. Boldogságot nem hozott néki se gyerek, se férfi, de még az evés sem. Nem értette, miért hízott el ennyire; nem zabált, sokat mozgott. Aztán megfigyelte, hogy a hozzá hasonlatosan kövér asszonyok mind boldogtalanok. Levonta tehát a kétes következtetést: a boldogság és a testsúly között fordított arányosság áll fenn! Munkáját, szorgalmát elismerték, de ez semmit sem számított. Ő lepődött meg legjobban, amikor kinevezték konyhafőnökné. Úgy okoskodott, ezt inkább annak köszönhetette, hogy a cukorraktárban az üzemi párttitkár is megdöngötte egypárszor. Kassai elvtárs mindig hátról szerette, eres kezeivel keményen markolászta lógó melleit, az orgazmus pillanatában pedig a fülébe lihegett – Imádom azt a hájas valagadat, Aranka! Jól tudott főzni, de leginkább a rend megőrzéséhez, a fegyelem betartásához volt tehetsége. A takarításban találta meg élete értelmét, kettős ábrándot kergetve. Azt vallotta, ha valakinek nincs rend a környezetében, akkor saját magában sincs. Ez nyilvánvaló önáltatásnak tűnt, hiszen sosem élt békében önmagával, lelkében pedig körülbelül akkora rend uralkodott, mint házuk elhanyagolt padlásán (erre már nem terjedt ki a mániája, mert oda sosem ment föl). A másik dőre idea abból fakadt, hogy ha folyton dolgozni látják, fontosnak és nélkülözhetetlennek is gondolják. Fontosságának hangsúlyozása végett, ha nem talált magának elfoglaltságot, takarított. Ha nem tudott aludni, kipucolta a sütőt. Függyönt mosott, por szívózott, ha kellett, ha nem. De életének legnagyobb élvezetét csupán pár hónapja fedezte föl.

Levetette fűzős cipőjét, méretes melltartóját, buggyos alsóját. Porcikáit átjárta a megkönnyebbülés. Testhajlataiban megült az izzadság. Mezíten karján, combján rezgett a hús, hája teljességgel eltakarta a szemérmét. Nehézkesen átlépett az autokláv peremén, aztán nyakig merült a forró vízben. A gyűrött képes újságban pillantotta meg... A *Stern* magazin Kassai elvtárs zsebéből csúszott ki, amikor fölhúzta a cipzárt a sliccén. Egyre nagyobb a segged, Aranka! És ezért én megőrülök! Valóban, Kassai elvtárs felesége – Kovácsné egyszer látta csupán – összeaszott néember volt, mint tarlón a kóro. Se melle, se fenéke, mintha két szelet szikkadt kenyeret tapasztottak volna egymáshoz valami láthatatlan zsiradékkal. Arca beesett volt, csak hatalmas orra ágaskodott a sokdioptriás okuláré alól. Ha lenne puha testrésze...! – panaszkodott két öklelés közt Kassai elvtárs. Mint te! Óóó... olyan, mint neked itt... Jaajjj... – s az elcsukló hörgés már jelezte is: az aktus befejeződött, mindketten mehetnek vissza dolgozni. Hála istennek, megint nem estek ránk a zsákok, gondolta magában megkönnyebbülten Kovácsné, aztán fölvette a földről az újságot. Műszak után belelapozott, tekintete megállapodott egy fotón. A képen két férfi és három nő ült egy kisebb medencében. A víz felszínén buborékokat látott, a nők kezében pedig karcsú pezsgőspoharakat. Aha, így élnek hát a vasfüggönyön túl, merengett a kép előtt. A férfiak és a nők lába összeér a víz alatt, gondoltanul vihorásznak és drága italokat velenek...

Tekintete végigsöpört a makulátlanra suvikszolt konyhán. No, ha nem lenne tetejük, ezek az üstök pont úgy néznének ki, mint az a kád vagy mi az isten abban az újságban, jutott eszébe. Talán a tető nem is zavaró, fűzte tovább. Csukott szemmel élvezte a meleg víz bársonyos simogatását. Csak a pezsgő hiányzott meg a társaság, de azok nélkül is elvult.

A csejtei vár...

Ez a kép azóta kísértette, amióta szokásává vált a pöntekenkénti fürdés. A párhuzamot nem fedezte föl.

Kovácsné beáztatott egy konyharuhát, végigtörülte holdvilágképét. *Meleg, mint a szüzlányok vére. Talán meg is fiatalítják... Talán széppé is varázsol-*

hatják... Talán eltüntethetik a tokáját, a görbedt orrát! Úgy fél óráig maradt, akkor már hűlni kezdett a víz. Föltápáskodott, de ellazult lába megcsúszott a rozsdamentes acélon. Hatalmas csobbanással vágódott vissza. Hogy esését tompítsa, kétségbeesetten próbált megkapaszkodni az üst oldalában. Keze az automata nyomógombra tévedt, az autokláv teteje pedig rácsukódott. Mire fölhúzhatta volna magát, a biztonsági retesz is kattant.

Kovácsné először föl sem fogta, mi történt. Aztán pár pillanat múltán rájött, hogy meg fog halni. A tetőt fölnyomni képtelenség, kiabálni, dörömbölni fölösleges, hiszen rajta kívül egy árva lélek sincs a konyhán – mindenkit hazaküldött. Persze, dörömbölt és kiáltozott. Ütötte az üst oldalát, tetejét, mígnem megnyomorodott a keze. Üvöltött, míg el nem fogyott a hangja. A torka már úgy fáj, mintha éles pengékkel hasogatták volna. A víz folyamatosan melegedett, a pokoli kuktát láthatatlan ördögök fűtötték. Ahogy ép esze elhagyta, mintha hallotta volna túlvilági kacagásukat. Teljességgel mindegy volt, a levegője fogy el előbb, vagy a forró víz öli meg. Tán jobb volna megfulladni! Valahol azt hallotta, a halál közeledtével lepörög az ember lelki szeme előtt az élete. Ettől félt a leginkább! Sorjáztak is a képek, de nem száználmas gyermekkoráról, nem fásult emlékeiről, nem halva született gyermekéről, nem Kovács Pistáról meg Kassai elvtársról. A pörgő-forgó víziók másról meséltek. *Meghalt, vitéz férjről, nagyszerű harcosról, reménytelen szerelemről, a pincében egy furcsa szerkezetéről, amely lányok vérért veszi, befalazott szobáról...*

Kovácsné az arcába karmolt. Rövid, tompa körmei mély árkokat szántottak bőrébe. Végre lassan csordult a forró vízbe. Megbomlott elméje már nem tudott különbséget tenni valós és vélt között. Tágra nyitotta száját, hagyta, hogy a torkát, aztán a tüdejét is kitöltse az elviselhetetlenül égető láva. Merthogy annak képzelte a folyadékot, amelyben ernyedte teste tehetetlenül úszkált.

Kovácsné úgy halt meg, ahogy élt...

Máskor, máshol...

Hétfő reggel az elsőként érkező Tibor csodálkozva vette észre a csukott fedelű autoklávot. Ezt meg ki az isten hagyta bekapcsolva, dűnnyögte. Csak nem Kovácsné?! Hisz az lehetetlen! Megnyomta a gombot az üst oldalán. A fölemelkedő tető alól kiáramló gőztől először semmit sem látott. Meresztgette a szemét, aztán észrevette a csont- és bőrdarabokat, amelyek a felszínre buktak. Amikor eljutott a tudatáig, mit lát, elhányta magát – egyenesen bele az üstbe.

A hányadék úgy lebegett Kovácsné szétfőtt teteme körül, mint zsírhártyák az aranylótükhúslevesen. ■ ■ ■

Molnár Csaba (Kaposvár, 1967): közgazdász diplomáját Pécsen szerezte. Jelenleg egy budapesti részvénytársaságot igazgat. Több éve foglalkozik prózaírással, számos antológiában jelentek már meg novellái. Első regénye, a két fiának ajánlott *A három kristály legendája* 2011 októberében került a könyvesboltokba. A mű folytatása előkészületben. Jelen írása a *Mindennapi bűneink* című novella-ciklus egyik darabja.

RETORIKA és NARRÁCIÓ

Egy

a hagyományos retorika szabályai szerint felépített beszéd négy részből áll: a bevezetést (*exordium*) követi a *narratio*, utána jön a beszéd legfontosabb és általában leghosszabb része, az érvelés (*argumentatio*), és végül természetesen a befejezés (*peroratio*).¹ A narratív elemek szerepe általában nem túl nagy. Két narratív elemről beszélhetünk. Ide tartozik egyrészt a szónoki beszéd második része, az a pillanat, amikor a szónok a védő vagy támadó beszéd szempontjából fontos eseményeket a maga számára előnyösen mutatja be. Másrészt narratív jelenség az *exemplum*, azaz a narratív példa, amellyel az érvelést a beszéd bármelyik részében alá lehet támasztani. Bornemisza Péternél ezt olvashatjuk 1584-ben az érvelésben: „*Prágai Jeromos úgy kívánta, hogy a tüzet ne a háta mögött, hanem előtte gyújtsák meg, mivel örült, hogy Krisztusért szenvedhet.*” Egy Kolozsváron 1670-ben kiadott könyvből pedig azt idézném, hogy „*A vak asszony a házat tartja sötétnek. Nem is gondol arra, hogy a szemében van a hiba.*”²

Az elmesélt vagy hallott történetek jelentőségét feltűnően növeli az a – gyakran elfelejtett – tény, hogy embertársainkat éppúgy, mint történelmi személyiségeket, mint például Mátyás királyt vagy Kossuth Lajost, történeteken keresztül ismerünk meg. Az utóbbiak esetében általában nem elégedünk meg azzal, hogy absztrakt módon tudjuk, hogy fontos történelmi személyiségek voltak, eseményeket is kell ismerünk az életükből.

Wilhelm Schapp német filozófus írt egy rendkívül érdekes könyvet a megismerés narratív alapjáról, pontosabban arról, hogy minket mások elsősorban történeteken keresztül ismernek meg, azáltal ami velünk történik, és ezek a történetek a mi tudatos cselekvésünk és véletlen események találkozása.³ Valakiről csak akkor állíthatjuk azt, hogy bőkezű vagy gonosz, ha emlékezünk bizonyos eseményekre, narratív példákra, amelyek állításunkat alátámasztják.⁴

Az embertársainkról hallott történetek viszont mindig társaságban hangzanak el, és ez a társadalmi összefüggés retorikai jellegű, akár egy baráti beszélgetés a lakásunkban a keret vagy egy hangos viccelődés egy kocsmában. Aki mesél, hatni akar, sikert remél, így tehát végső fokon *minden* elmesélt történet releváns retorikai szempontból. A példázatok éppúgy, mint az állatmesék vagy az anekdoták.

De lássuk először a kivételeket, mert vannak természetesen kivételek is, azaz olyan történetek, ahol az olvasónak vagy hallgatónak nem mindig könnyű felfedezni az összefüggéseket, a cselekvés időbeli haladását egy bizonyos kezdettől egy cél, egy befejezés, azaz végső fokon egy retorikai mondanivaló felé. Az irodalomban jó példa erre a francia szürrealista regény, Breton, Aragon, de Chirico narratív jellegű írásai, amelyek közel állnak az álmok világához: folyóiratukban a szürrealisták egyébként rendszeresen közöltek álmokat is.

Az álom nem igazi, rajtunk kívüli, hanem bennünk lejátszódó történes; kérdés, hogy beszélhetünk-e itt is retorikai csattanóról, vagy pedig ebben az esetben kivétellel állunk szemben. Az álmok mindenki életében szerepet játszanak, a bibliográfia óriási, gondoljunk csak Freudra, vagy akár csak a róla szóló magyar irodalomra.⁵ Én itt csak két szerzőt említenék meg, Krúdy Gyulát és Adornót. Krúdy Gyula egy több kiadást megért több száz oldalas *Álmoskönyvet* szerkesztett, melyben egy-egy főnév mellé felsorakoztatja több régi és újabb szerző magyarázatát. A „Láb” szónál egy Justinus Kerner nevű német orvost idéz a 17. század végéről: *„nagy láb jegyez rendtelenséget az erszényben, a gazdaságban; kis láb: barátság; beteg láb: segítség egy ismeretlen részéről. Lábat mosni: biztos betegség. Mankós láb: segedelem egy elveszített ügyben.”* A „Posztó” szónál egy „magyar úriasszony” 1833-ból származó megjegyzéseit találhatjuk: *„Rabok posztójában járni gazdagnak: harag; szegénynek: jutalom. Gácsi posztó: időváltóság. Aba-posztó: szegény, de boldog házasság. Német posztó: vőlegénység. Bárnyosposztó: tömlőc. Posztót mérni: nagy családás.”*⁶

Adorno nem magyaráz semmit, ő csak egyszerűen leírja álmait, mint a szürrealisták. A különbség az, hogy Adornónál hagyományos álmok mellett olyan álmokat is találunk, amelyek név szerint megnevezett emberekhez kapcsolódnak. 1963 október 18-án például azt írja: *„Kurz vor seinem Tod lernte ich Jean Cocteau kennen. Er war ein junges Mädchen geworden und zwar eine Ostjüdin.”*⁷

Az álmok olyan a hagyományos retorikának nem megfelelő narratívák, amelyek eredetileg vizuális formában jelennek meg: először látjuk őket, és csak azután „fordítjuk le” őket szavakra. Nagyon érdekes magyar példa erre az a kiállítás, melyet „Megfestett álmok” címmel rendeztek 2003-ban a londoni Freud Múzeumban Gulácsy Lajos, Csontváry és néhány kortársuk képeiből.⁸ Egy egyenesen verbális formában jelentkező, de történetnek mégsem nevezhető, tehát a retorikától független, azaz kivételes eset az, amikor valaki olyan mondatokat fűz egymáshoz, amelyekben egy mondat az előző mondatnak egy szavához kapcsolódik, azt fejt ki és nem viszi előre a történetet. Én magam voltam egyszer tanúja annak, hogy valaki – egy kisebb dunai hajó kapitánya volt az illető – körülbelül így beszélt: *„A hajó a hullámzó folyóban pöfög. Nem minden hullám egyforma. Vannak nagy és vannak kis hullámok. A kis hullámok nem veszélyesek. Ami veszélyes, azt az okos ember elkerüli. Nem minden ember okos. Emberek sok helyen találhatók. Stb.”* Ezekre a mondatokra az jellemző, hogy megállás nélkül lehet folytatni őket, a végtelenségig.⁹

Most pedig a kivételek után elkezdhetjük a narratív retorika elemzését. Formailag talán érdemes megkülönböztetni azokat a történeteket, ahol a szerző maga megadja az elmesélt történet erkölcsi jelentését és azokat, amelyekben ez elmarad, részben azért, mert a szerző ismeretlen, részben pedig azért, mert a tanulság teljesen egyértelmű.

Az ismert szerzők közé tartozik Jézus, aki sok példázatot mondott el tanítványainak és hallgatóinak, és ezeknek a tanulságát mindig megadja. Ugyanez a helyzet az ókori állatmeseszerzők, Ezópusz vagy Phaedrus esetében is.

A Bibliából a tántumokról szóló példázatot idézném. *„Jézus mondja: Mert éppen úgy van ez, mint az az ember, aki útra akarván kelni, elhívata az ő szolgálait, és amije volt, átadta nekik. És ada az egyiknek öt talentomot, a másiknak kettőt, a harmadiknak pedig egyet, kinek-kinek az ő erejéhez képest; és azonnal útra kele. Elmentvén pedig aki az öt talentomot kapta vala, kereskedék azokkal, és szerze más öt talentomot. Azonképen akié a kettő vala, az is más kettőt nyere. Aki pedig az egyet kapta vala, elmentvén, elásá azt a földbe, és elrejté az ő urának pénzét. Sok idő mulva pedig megjöve ama szolgálknak ura, és számot vete velök. És előjövén aki az öt talentomot kapta vala, hozta más öt talentomot, mondván: Uram, öt talentomot adtál vala nékem; imé más öt talentomot nyertem azokon. Az ő ura pedig monda néki: Jól vagyon jó és hű szolgálom, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, aki a két talentomot kapta vala, monda: Uram, két talentomot adtál volt nékem; imé más két talentomot nyertem azokon. Mondá néki az ő ura: jól vagyon, jó és hű szolgálom, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, aki az egy talentomot kapta vala, monda, Uram, tudtam, hogy te kegyetlen ember vagy, a ki ott is aratsz, a hol nem vetettél; Azért félvén, elmentem és elástam a te talentomodat a földbe; imé megvan ami a tied. Az ő ura pedig felevlén, monda néki: Gonosz és rest szolgál, tudad, hogy ott is aratok, ahol nem vetettem, és ott is takarok, a hol nem vettem: el kellett volna tehát helyezned az én pénzemem a pénzváltóknál; és én megjövén, nyereséggel kaptam volna meg a magamét. Vegyétek el azért tőle a talentomot, és adjátok annak, akinek tíz talentoma van. Mert mindenkinek, akinek van, adatik, és megsaporittatik; akinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, amije va. És a haszontalan szolgát vessétek a külső sötétségre; ott leszen sírás és fogcsikorgatás.”*

(És a tanulság): *„Mert mindenkinek, akinek van, adatik, és megsaporittatik; akinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, amije van.”*¹⁰

A bibliai hasonlat után a közismert állatmesék közül a farkasról és a bárányról szólót idézném Heltai Gáspár fordításában, aki a „bölcs Ezopusznak fabuláit”

közli magyarul. „Egy farkas, igen szomjú, elméne innya a patakra. Midőn ijott volna, alátekénté a patakon nagy messze, és láta ott egy bárányt, hogy innék a patakból. Alásiete ezokáért a bárányhoz és mondá annak:

– Miért zavarod fel a vizet énnékem? Miért nem hagysz innom?

Mondá a nyavalyás bárány:

– Hogy zavaríthattam volna fel a vizet tenéked, holott ide alá ittam légyen, te kedig tova fel, honnét aláfoj ide a víz!

Mondá a farkas:

– Micsoda? Lám szömbbe mersz szöknü velem? Miért szidogatsz?

Mondá a bárány:

– Jaj, nem szídlak, jó uram.

Mondá a farkas:

– Mind te, mind szüleid és minden nemzeted ellen-ségim voltanak énnékem. Az apád is ugyanezen bosszúságot művelé rajtam hat hólnappal ezelőtt!

Mondá a bárány:

– E világon sem voltam én akkor!

Mondá tovább a farkas:

– Mindenütt kárt téssz! Vetésemet sem tarthatom meg miattad, mert mindenütt elragód!

Felele a bárány:

– Hogy-hogy rághatom el vetésedet, holott nincsen fogam?

Megbúsulván a farkas, monda:

– Pokol érne okadásoddal! Bezzeg megfűzetsz!

És ottan megfojtá s megövé.

ÉRTELME

E fabulával írta meg Ezópus e világi dúsoknak és kegyetleneknek hamisságát és kegyetlenségét, hogy nem gondolván sem az istennel, sem annak igazságával, – a szegény ártatlanokat minden ok nélkül megnyomorítják: dühös nevet költnek az ebnek, csakhogy megölhesék. Vagy ötte meg a hájat, vagy nem, – de pálcát keresnek néki. Úgyan bünes a csöre, vagy vétközött a szegény ember, vagy nem, Pauper ubique jacet. Jaj e nagy hamisságnak!¹¹

Az erkölcsi jelentés meglehetősen világos a Heltai Gáspár-féle állatmese esetében, de kevésbé egyértelmű Jézus itt idézett a táalentumokról szóló példázatában. Ez bizonyára összefügg a krisztusi tan radikalizmusával.

A világhírű La Fontaine állatmesék tanulsága sem mindig világos, a La Fontaine kutatók erről sokat vitatkoznak. Az is érdekes egyébként, hogy La Fontaine meséit rengetegen illusztrálták, kortársaktól kezdve¹² Gustave Doré-ig, Gustave Moreau-ig és Marc Chagallig, és minden művész a történetnek más és más pillanatát ragadta ki mint a leglényegesebb mozzana-

tot, ami bizonyos fokig megint csak arra mutat, hogy a tanulság nem egyértelmű.

Ugyanahhoz az Ezópusztól átvett állatmeséhez Heltai Gáspár egy jóval hosszabb és vallásosabb magyarázatot fűz, mint La Fontaine, aki egyszerűen és némi cinizmussal csak annyit ír, a mese elejére téve a tanulságot: „*La raison du plus fort est toujours la meilleure / Nous l'allons montrer tout à l'heure.*” Phaedrus kommentárja valamivel hosszabb, de Heltai kommentárjánál rövidebb: „Ez a történet azért keletkezett, hogy kipellengérezze azokat, akik kitalált ürügyekkel akarnak másokat elnyomni.”¹³

Ami a tanulságot illeti, Le Bossu tizenhetedik századi francia jezsuita szerző azt állítja, hogy ebből a szempontból nincs semmi különbség egymástól távol eső műfajok között; olvasóit bizonyára mehökkentette, amikor Ezópuszt és Homéroszt állította egymás mellé, azaz két végletet, egy állatmesét és egy eposzt hasonlított össze, mégpedig éppen a tanulság szempontjából.¹⁴

A középkor végén óriási sikere volt a *Gesta Romanorum* (a rómaiak viselt dolgai) című novellagyűjteménynek, melyet fogarasi rabságában gróf Haller János fordított le magyarra 1682-ben. Ez a gyűjtemény egyébként arról nevezetes, hogy a tanulságot („magyarázat”-ot) itt különösen nehéz követni; akik a szöveget átírták, néha meg is változtatták. Hadd idézzek itt egy rövid történetet, mely egy elefántról szól: „Egy királynak erdején, lakott egy gonosz éléfánt, kihez semminemű ember közelíteni nem mert; mellynek természetü felől tudakozván a király a bölcséktől, azt felelik a búbájások, hogy az az éléfánt, a szűz leányokban gyönyörködnek; ahhoz képest két tisztességes leányt hozat elé a király, kiket csak egy-egy ingben küld ez éléfánt felé, akik énekszóval édesgetnék az éléfántot. Elmennek a leányzók. Egyik viszen egy medencét magával, másik egy mezítelen kardot, és leülvén az erdőben, kezdenek igen szépen énekelni; azt hallván az éléfánt, közikbe mégyen, és letelepedvén, egyik szűz leánynak ölébe teszi a fejét, és ott elaluszik az énekszó alatt. Mellyet látván a másik szűz, fogja a kardot, és elvágja a fejét az éléfántnak. A másik a medencét megtöltvén az éléfánt vérével, viszik a király eleibe, mellyen a királynak nagy öröme volt, és a vérrel bársonyt festetett.

Ennek magyarázattya

Ez a két szűz jelenti egyik a Boldog Szűz Máriát, másik Évát, az emberi nemzetnek első anyját. Az igazán kardot hordozott a kezébe, mert vétkével az Istennek haragját és bosszúálló kardgyát érdemlette, Boldogasszony pedig az ő aláztatosságának medencéjével állott elé, kit megkívánván az Istennek Fia, abban telepedett, és noha vérét kellett kiontani, de azzal a vérrel festett drága bársonyt, mellyel lelkiünket felöltöztette, kiből kedvesen megjelenhetnénk, a dicsőséges Istennek színe előtt.”¹⁵

A két említett kategória, a tanulságot megadó vagy nem megadó történetek közé esik az a kivételes helyzet, amikor nem a mesélő, hanem a hallgató vonja le a tanulságot; a közmondások gyakran a hallgató reakcióját fejezik ki. Valaki elmesél egy történetet, mire egy hallgatója megjegyzi: „Aki másnak vermet ás, maga esik bele”.¹⁶

Most pedig vegyük szemügyre a másik kategóriát, a tanulságot szavakban nem kifejező történeteket. A tanulságot levonni itt nem mindig könnyű, bár már az első kategóriában is láttuk, hogy nem mindenki interpretál egy-egy történetet egyformán.

A narratív retorika szélsőséges példája *Ponciánus császár históriája*, melyet 1572-ben fordított magyarra Heltai Gáspár.¹⁷ Akárcsak Potifár felesége tette Józséffel az Ószövetségben¹⁸, Ponciánus császár felesége is el akarja csábítani férje fiát. Diocletianus a császár első házasságából származik és hét bölcs tanítja külföldön. Az asszony bevádolja a hazaérkezett fiút apja előtt, mondván, hogy a fiú el akarta csábítani. Ponciánus halálra ítéli, de a hét bölcs hét elbeszélése alapján hétésszer megkegyelmez neki. Az asszony ellentörténeteket mond, de végül kiderül az igazság és a feleséget ítélik halálra. A cselekmény bizonyos fokig az *Ezeregyéjszákára* emlékeztet: ott Sahrazád hercegnő mesél megállítás nélkül, hogy megmeneküljön a haláltól és a király, akárcsak itt Ponciánus, kíváncsi a történet folytatására.

Itt most csak egy könyvről van szó, de a narratív retorikát természetesen egész műfajokra is ki lehet terjeszteni, mégpedig – különös módon – két egymástól teljesen eltérő műfajra: a történelemre és a mesére, tehát egyrészt azokra a történetekre, amelyekről úgy tudjuk, hogy a múltban lejátszódott valóságot mutatják be, és másrészt éppen azokra, amelyekről pont az ellenkezőjét gondoljuk, azaz azt, hogy soha sem történtek meg.

A történelem azáltal távolodik el a krónikák által feljegyzett pusztá eseménysorozattól, hogy az ese-

ményeket összekötjük, narratívát csinálunk belőlük. A történelem már történet, a krónikát, az események időrendbeli felsorolását átalakítjuk, például akkor, amikor Mátyás királyról vagy Kossuth Lajosról, államférfiakról és királyokról beszélünk.¹⁹ És a történelem a retorika szabályai alá esik.

Az állatmeséről már beszéltünk, de nemcsak az állatmeséknek van „moralitása”, tanulsága, hanem különös módon *minden* mesének! Az állatmesék tanulsága mindig különböző, egyfajta népi bölcsességet fejez ki, a közmondásokét, a mesét viszont kimondottan gyermekeknek szánták, tanulsága gyakran más: ijesztő és kegyetlen történetek, ahogy azt annakidején Bruno Bettelheim²⁰ aláhúzta, de a gyerekeknek hasznos az olyan történet, amitől félnek, ha a befejezés mégis jó, ha a befejezés happy end, ha tehát a tanulság optimista.²¹

Történelem, mese: még nagyobb lépést tehetünk, még messzebb is tekinthetünk: végső fokon minden narratív irodalom retorikai jellegű, az eposztól egészen a novelláig és a regényig. Boccaccio és Maupassant a nemzetközileg elismert példák arra, hogy a rövid fikciónak retorikailag elemezhető mondanivalója van. Ami pedig a regényt illeti, Bahtyin óta tudjuk ugyan, hogy megfoghatatlanul gazdag műfaj, ennek ellenére világos, hogy minden regényíró ki akar fejezni valamit, minden regényből levonhatunk egyfajta tanulságot. A realista regényíró az anyagi részletek (lakások, bútorok, öltözködés) pontos leírását tekinti fontosnak, mert szerinte ebből lehet következtetni a szereplők jellemére és viselkedésére. Van azonban olyan regényíró is, aki ezeket a részleteket elhanyagolja és teljesen a szereplők lelkivilágára koncentrálnak.²² Minden regényírónak megvan a maga külön világa és egy részletes, fejezetről fejezetre vagy oldalról oldalra menő elemzéssel ki lehetne mutatni, hogy Proust vagy Krúdy²³ miért éppen így ír és nem másként, hogy végső fokon mi a mondanivalójuk. ■ ■ ■

Kibédi Varga Áron (Szeged, 1930): költő, író, irodalomtörténész. 1948-tól Hollandiában él. A Kalligramnál megjelent legutóbbi kötete: *Történesek* (versek, 2008).

- 1 A peroratóra az érzelmek ereje jellemző. Különösen feltűnik ez gyászbeszédük esetében, gondoljunk például Verestői György vagy Bossuet gyászbeszédeire.
- 2 Dömötör Ákos: *A magyar protestáns exemplumok katalógusa*, MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 1992, 93. és 181. – Bornemisza Péter (1553–1584) írásai érdekes narratív határeseteket tartalmaznak. – Az exemplumokból kiinduló, pro és contra érvelésnek érdekes és részletes példatárát találhatjuk az idősebb Seneca Krisztus születése idejében írt *Oratorum et rhetoricum sententiae divisiones, colores* című írásában. (Az általam használt francia kiadásnak (Aubier, Párizs, 1992) 556 oldala van!)
- 3 Wilhelm Schapp: *In Geschichten verstrickt*, Wiesbaden, 1953. Ebben a címben nagyon érdekes az ige múlt ideje: „verstrickt” = bonyolódva. Odo Marquard Schappra hivatkozik, „Die Philosophie des Erzählens und die Zukunft der Geschichten” című tanulmányában (*Skepsis in der Moderne*, Reclam, Stuttgart, 2007, 54–71. Ez a tanulmány nincs benne a magyar változtatásban (Odo Marquard: *Az egyetemes történelem és más mesék*, Atlantisz, Budapest, 2001), kivéve a rövid „Narrare necesse est” című írást (389–393.). – László János (*Társas tudás, elbeszélés, identitás*, Kairosz, Budapest, 1999), valamint Keszeg Vilmos (*Homo narrans*, Komp-Press, Kolozsvár, 2002) hasonló kérdéseket vet fel, mint Wilhelm Schapp, de gazdag bibliográfiájukból mindegyik kihagyta Schapp könyvét. – Nagyon jelentős a társadalom narratív megismerése szempontjából Adriana Cavarero, egy olasz feminista filozófus könyve is (*Relating Narratives – Storytelling and Selfhood*, Routledge and Kegan Paul, London–New York, 2000).
- 4 Jóval Wilhelm Schapp előtt, a tizenhetedik században, La Bruyère *Les Caractères* című művének egy része álnéven szereplő kortársakat mutat be történeteken keresztül.
- 5 Harmat Pál, Vajda Barnabás, Wagner Lilla vagy Charles Rycroft műveire. Freud *Alomfejtés* című könyve már 1935-ben megjelent magyarul. Vö. *A Korunk* 2011. januári álmokról szóló különszámát.
- 6 Negyedik kiadás, Budapest, Athenaeum, é. n., 182. és 231.
- 7 2004-ben jelentek meg *Traumprotokolle* címmel a Suhrkamp kiadónál. Az idézett példa a 77. oldalon található. Cocteau egyébként 1963-ban halt meg és homoszexuális volt.
- 8 A 64 oldalas katalógus címe: *Megfestett álmok – mese, látomás, álom a magyar művészetben 1903–1918*.
- 9 Erre a szövegtípusra Michel Charolles hívja fel a figyelmet. Idézem „Les déterminations du texte” című cikkemben (*Langage et société*, 19, mars 1982, 8.).
- 10 *Máté evangéliuma*, 25, 14–30.
- 11 Heltai Gáspár: *Válogatott írások*, Magvető, 1957, 46–47. Nemeskürty István összehasonlítja Heltai fordítását a pont harminc évvel korábbi Pesti Gábor-féle fordítással. (*A magyar irodalom története 1000–1945*, Akadémiai, 1993, első kötet, 96. és 116.)
- 12 A régebbi illusztrációkról jó áttekintést ad Wolfgang Drost: *Jean de La Fontaine dans l’univers des arts – Richesses inconnues et inédites du Musées Jean de La Fontaine à Château-Thierry*, Carl Winter, Heidelberg, 1991.
- 13 „Haec propter illos scripta est homines fabula / qui fictis causis innocentes opprimunt.” Első könyv, második mese. *Babrius and Phaedrus*, edited and translated by Ben Edwin Perry, Harvard University Press, 1965, 191–192.
- 14 *Traité du poème épique*, 1675, 1. Könyv, 6. fejezet. Madame de Sévigné Le Bossu poétikáját Boileau poétikája fölé helyezi!
- 15 *Gesta Romanorum, mely jeles példabeszédekből áll*, új kiadás, Magyar Helikon, Budapest, 1977, 151–152. Ez a kiadás nem teljes, nem tartalmazza az összes Gestát. – Fogarasi börtönében Haller gróf egyébként mást is fordított, ebből ad rövid válogatást Molnár Szabolcs (*Hármas história*, Kriterion, Bukarest, 1978).
- 16 Szemerényi Ágnes: *Közmondás nem hazug szóolás*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994
- 17 Magyar Helikon, Budapest, 1976. Vö. Horváth János: *A reformáció jegyében*, Budapest, Gondolat, 1957, 388–391.
- 18 Mózes I. könyve, 39. fejezet.
- 19 Lásd Kisantal Tamás, szerk.: *Tudomány és művészet között – a modern történelemelmélet problémái*, L’Harmattan–Atelier, Budapest, 2003.
- 20 Bruno Bettelheim: *The Uses of Enchantment, the Meaning and Importance of Fairy Tales*, 1977; magyar fordítás *A mese bővülete és a bontakozó gyermeki lélek*, Budapest, Corvina Kiadó, 2008.
- 21 Lásd például Nagy Olga: *Hősök, csalókkák, ördögök – esszé a népmeséről*, Kriterion, Bukarest, 1974.
- 22 Utóbbi főleg a női regényírókra jellemző. A francia irodalomtörténetben érdekes a különbség a tizenhetedik század eleji optimista kicsengésű barokk és a tizenhetedik századvégi tragikus regénytípus között. Az első retorikailag a genus demonstrativumhoz (dicsőítő), az utóbbi a genus judicialéhoz (ítélő) tartozik; egyébként mindkettőt nők írták. – Nagyon érdekes Stendhal regényvilága, mely valahol a realista és a lélektani regény között helyezkedik el.
- 23 Erről bővebben írtam „Szerkezet és jelentés Krúdy regényeiben” című tanulmányomban (*Szavak, világok*, Pécs, Jelenkor, 1998, 206–220.).

BIBLIOGRÁFIA

- Adriana Cavarero: *Relating Narratives, Storytelling and Selfhood*, Routledge, London–New York, 1997
- Áron Kibédi Varga: „Rhétorique et narration”, in: Chr. Wentzlaff-Eggebert, Hrsq., *Le langage littéraire au XVIIe siècle*, Gunter Narr, Tübingen, 1991, 279–286
- Kibédi Varga Áron: „Vizuális argumentáció és vizuális narrativitás”, *Athenaeum*, I, 4, Budapest, 1993, 166–179.
- Kibédi Varga Áron: „A narráció formái és határai”, *Tiszatáj*, 2005. szeptember, 79–87.
- Kisantal Tamás, szerk.: *Tudomány és művészet között*, L’Harmattan–Atelier, Budapest, 2003
- Reinhart Koselleck – Wolf-Dieter Stempel, Hrsq., *Geschichte – Ereignis und Erzählung*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1973
- Odo Marquard: *Az egyetemes történelem és más mesék*, Atlantisz, Budapest, 2001
- Wilhelm Schapp: *In Geschichten verstrickt*, Wiesbaden, 1953
- Tengelyi László: *Élettörténet és sorsesemény*, Atlantisz, Budapest, 1998

ALISZ KALANDJAI CSODAORSZÁGBAN

Idegenség és otthonosság Kondor Vilmos

Budapest romokban című regényében

Irodalmi gettók

Az *Élet és Irodalom* hasábjain megjelent recenzióban¹ Szabó István azzal a felvetéssel él, hogy az irodalomban kialakultak bizonyos elzárt/elzárni kívánt területek, gettók. A szeparálás e formája jellemzően az úgynevezett populáris és magas irodalom ütközéspontjainál felhúzott határok mentén alakul ki, s abban érdekelt, hogy elválassza egymástól az „alacsony” gettóját, a „magasak” többre értékelt területeitől. Szerencsére azonban léteznek kísérletek, amelyek megpróbálnak ellenállni a gettósítás folyamatainak, és olyan szövegeket létrehozni, amelyek egyszerre viselik magukon mindkét oldal jegyét, így olyasféle szökecvonalakat alakítanak ki, amelyek értelmezhetlenné teszik a fenti oppozíciót, sőt megszüntetik ezen elválasztás lehetőségét is.

Kondor Vilmosnak a 2011-es Ünnepi Könyvhétre megjelent regénye, a *Budapest romokban*² e szökési kísérletek egyik reprezentatív példjaként olvasható, mivel műfaji hagyományozódásában jellemzően egy populárisnak nevezett regiszterbe íródik bele, hiszen a főként Raymond Chandler és Dashiell Hammett neve által fémjelzett hard boiled-detektívtörténetek nyomvonalán halad, és elődeihez hasonlóan, a műfajelméleti értelmezési lehetőségeken túl számos olyan hangot is megszólaltat, amelyek kívülre mutatnak

a kizárólag történetközpontú és teleologikus műfajként számon tartott krimi határain.

Bizonyos tekintetben az effajta kísérlet nem áll előzmények nélkül a Kondor-életműben, hiszen már a *Budapest noir* is számos olyan szövegelemet tartalmazott, amely látszólag felül kívánta írni a fent említett oppozíciópárt. A regény ugyanis Dashiell Hammett *Véres aratás* regénye mellett³ sűrűn emel át elemeket (finoman reflektálva) Lengyel Péter *Macskakő* című (szépirodalmiként számon tartott) regényéből is, amely már maga is a két pólus közötti átjárhatóságot hivatott bizonyítani. Kondornak az *Új Forrás* folyóirat 2010/7-es számában megjelent rövidpróza szövege, *A nyavalya tudja*⁴ szintén magába emeli a *Macskakőt*, továbbá Darvasi László *A Zord apa, avagy a Werner-lány hiteles története* című szövegét, mely ugyancsak az említett Lengyel-regényből táplálkozik.

A Kondor-regények meglehetősen gazdag recepciója ellenére mélyebb elemző tanulmány – tudomásom szerint – mindössze egy született, Dömötör Edité,⁵ mely főként a klasszikus (doyle-i) krimikkel szembeállítva vizsgálja a Kondor-regények megismerési folyamatait (mind a nyomozó, mind az olvasó tekintetében), illetve azt, hogy ezek a folyamatok, a szövegen belül és kívül, mely kontextusoknak vannak alárendelve, milyen kötések mentén helyezkednek el.

Nyomolvasás, mikrotörténelem

A regény a *Bűnös Budapest*-ciklus negyedik részeként látott napvilágot, s a korábban megjelent három kötet (*Budapest noir*, 2008; *Bűnös Budapest*, 2009; *Budapesti kém*, 2010) által megkezdett idővonalon továbbhaladva, immáron az 1946-os (és epizódonként az 1945-ös) főváros színpadai között helyezkedik el. Ám az előzményekhez képest a város, illetve a *hivatalos* történelem és politikai élet megjelenítése a *Budapest romokban*ra megváltozott.

Eddig úgy tűnt, a szerző alapvetően két felhasználási módját látta a történelemnek és politikának: sokszor egyfajta vetített háttérként jelennek meg, megadják ugyan az események alaphangját/-hangulatát, ám szervesen nem kapcsolódnak hozzájuk. Így például a *Budapest noir*ban megjelenik Gömbös Gyula halála és temetése, azonban ez inkább a kor- és hangulatfestés szempontjából érdekes, mintsem a történet alakítása szempontjából. Ezzel szemben a *Budapesti kém*ben Gordon Zsigmond – ugyan nem kifejezetten szándékoltan, de – szorosan összefonódik a korabeli politikával: ha titkolva is, de azért, hogy megbízását az Államvédelmi Központ vezetőjétől, Ujszászy Istvántól kapja, küldetésének sikere egyben a Kállay-kormány külpolitikájának sikerévé is válik.

A *Budapest romokban* történelemkezelése merőben új lehetőséget mutat fel, mert, bár mindkét technika elemeit magában hordozza, egyiket sem a megszokott módon. A hivatalos (korábban meglehetősen tankönyvszagú) történelem itt is csak háttérként jelenik meg, pontosabban az események láncolatának itt-ott felvillanó mellékszálaként. Jellemző példa erre a belügyminiszter, Rajk László fellépése: a regényindító merénylet után megjelenik, viszont ez a regény későbbi alakulásának szempontjából inkább jelzésértékű, mintsem releváns. Vannak azonban epizódok, történetelemek, amelyek valóban fontosak a szüzsé megalapításának szempontjából, szervesen járulnak hozzá a regény hangulatának megteremtéséhez, tehát a *Budapest romokban* színpadának nem pusztán hátterei, hanem díszletei, azaz nem olyanok, amelyek *előtt*, hanem, amelyek *között* játszódnak az események, jobban szervesülve tehát azokkal.

Ezek az elemek jellemzően a hivatalos történelem alatti, egyfajta *mikrotörténelmi*⁶ rétegből kerülnek felszínre, egy olyan területről, amely a történetírás *nagy elbeszélésével* szemben nem a kiemelkedő alakokra és paradigmatiszta fordulópontokra fókuszál, hanem figyelmének középpontjába inkább – nevéből is adódóan – apróbb, a *makro* számára jelentéktelen dolgokat állít. Ezt az attitűdöt foglalja össze meglepő tömörséggel Raymond Queneau egyik mondata: „a seggem

lyuka kíváncsi Napoleonra”.⁷ A mikrotörténelem tehát fókuszát a morzsákra, s nem a nagyobb egységekre koncentrálná, a karmester és a zenekar helyett az egyes zenészek bemutatását preferálná. A regényben Rajk László szerepeltetésével szemben például bővebb, és a díszlettervezés, valamint a korhangulat bemutatása szempontjából jelentőségesebb a regény 52–53. oldalán lírai tömörséggel és mélységgel bemutatott gyermekjáték:

„– Új játékot találtunk ki. [...] – Zsúfolt villamosost. [...] – A fiúk nem engedték, hogy velük játszunk. Ezért találtuk ki.

– Mit játszottak?

– Nyilasverőst.

Gordon nem egyszer szemtanúja volt az udvaron egy ilyen játéknak, amelynek roppant könnyűek a szabályai: vannak a partizánok és vannak a nyilasok. A partizánok értelemszerűen mindig megverték a nyilasokat [...]

– És milyen ez az új játék? Kell hozzá villamos?

– Nem kell – legyintett Emma. – A zsúfolt villamos nagyon egyszerű. Az ecetfa mellett van a pad, az a villamos. Mi fel akarunk szállni, de a kalauz nem enged fel minket. Ez a játék. [...] [A] Mariska megmutatta a Kancsal Árpinak a babáját, hogy ő gyerekekkel van, neki fel kell szállnia, de az Árpi nem engedte, mert lehet, hogy csak kölcsöngyerek. Ezen összeveszttek, mi meg felszálltunk a villamosra, de a Mariska már nem fért fel.”

A nagy eseményekre és alakokra koncentráló történetírás vagy regény számára e játékok aligha lennének bemutatásra érdemesek, a *Budapest romokban* szüzséjét viszont jelentős részben ehhez hasonló szövegrészek teszik életszerűvé, az ehhez hasonló epizódok, a nagy, és főleg a kis figurák bemutatása válik a regény legfőbb valóságéffektusává. Ezeket keresztül próbálja meg egyfajta mimetikus jelleggel bemutatni a '46-os Budapest és Magyarország (szellemi és fizikai) állapotát. Sőt, mintha a regény ezen elemeinek összessége abban lenne érdekelt, hogy fenntartsa azt az illúziót, hogy – a stendhali utazóhoz hasonlóan – a szöveg valójában olyan áttetsző, avagy tükörfelület, amely csak a reprezentációban érdekelt, azaz a fentiekhez hasonló életképek, leírások a valóság torzítás nélküli narratív leképződései. Amit az olvasó olvas, az a világháború utáni főváros pontos mása, maga a történelmi valóság. Ezért kiemelkedő jelentőségű a mikrotörténelmi jelleg, hiszen mint alakzat azt a képet igyekszik kialakítani, mintha a narrátori pozíció olyan kitüntetett helyet foglalna el, az omnipotens történészét, amely a realitás legmélyebb rétegeiig is ellát.

Míndez pedig talán azt az állítást hivatott megerősíteni, mely szerint a történész módszere és pozíciója alapvetően megegyezik a nyomozóéval. „A mindig töredékes és sohasem teljes történelmi források

értelmének kutatása során a történészek kénytelenek – Collingwood szavával – a »konstruktív képzelet-hez« fordulni, amely elmondja a történésznek – *csakúgy, mint a hozzáértő nyomozónak* –, hogy a hozzáférhető bizonyítékok és a megfelelő kérdést feltenni képes tudat számára mutatott formai tulajdonságok alapján »miről is lehet szó.«⁸ Azaz mind a nyomozó, mind a történész különböző bizonyítékok és a hozzájuk kapcsolódó metonímiai alakzatok sorozatán keresztül egy hiányzó, úgynevezett *első történetet* hivatott rekonstruálni, tehát a feltáró munka során a feltérülő *strukturális hézagokat* oly módon kell feltöltenie, hogy azok a végén koherens történetként álljanak össze.

Ez különösképp igaz lehet Gordon Zsigmond esetében is, aki bűnügyi újságíróként valóban abban érdekelt, hogy – Hayden White szóhasználatát kölcsönvéve – a tényeket különféle cselekményszerkezetek alkotóelemeiként kódolva, *cselekményesítse* őket, azaz megírhatóvá tegye. Csakhogy – állítja Dömötör Edit a *Budapest noir* kapcsán – Gordon Zsigmond cikkének megszületése különféle diszkurzív konvencióknak van alávetve, ezért egyrészt megírhatósága meglehetősen kétséges, másrészt ebből kifolyólag talán nem az eredet feltárásában, hanem a produktum, az „*ebettő cikk*” létrehozásában érdekelt inkább. „A nyomozás főzéssel vont párhuzama alapvetően tér el a régészeti alakzatától. [...] A régészeti metafora azt definiálja művészetként, amit felszínre hoz, a főzés viszont azt, amit megalkot. Gordon lekvárra tett egyik megjegyzése rávilágít arra, hogy a létrehozott »mű« itt elválík az eredettől: »Ugyan meg nem mondtam volna, hogy gesztenye, de ízlett.« Az eredet felismerhetetlen is lehet a »mű« értékelése mégis kedvező. [...] Azaz nem a gyilkosság mint eredet leképezésének nehézségét, hanem az eredetnek mint létrehozandó hírlapi cikk »alapanyagának« hiányát veti föl.»⁹ Ez alapján tehát úgy tűnhet, hogy a bűn megírhatósága azért kétséges, mivel különféle aktusok (például: a cenzúra) gátat szabnak, s ezért nem arról panaszkodik Gordon Zsigmond, hogyan és miért halt meg a lány, hanem arról, hogyan tudja ezt majd megírni. „Uralkodó tehát a nyomozás »előremutató« volta és alakító művelete, de nem a »rend helyreállításának« a szemiotikai paradigmára jellemző mozzanataként: mivel utóbbi múltbeliként felfogott rend újra megvalósításaként írható le.»¹⁰

Mindez azonban csak a regény világán belül bizonyulhat igaznak. Általánosabb narratológiai szintről tekintve ugyanis a büntett azáltal válik elbeszélhetővé, megírhatóvá, hogy a nyomozó képes feltárni ennek (első) történetét. Maga a nyomozás tehát a gyilkosság narratív megismétlése, írhatóvá tételének folyamata, a cselekményesítés – e szempontból talán kevésbé releváns, hogy a regény terepében belül ez sikeres-e,

hiszen maga a regény az, amely mindezt megvalósítja. „A narratív szerkezet nem más, mint az elvesztett történet rekonstruálása, eljutás, visszajutás oda, ahol a dolgok a gyilkosság pillanatában álltak. A cél a büntett eltörlése, meg nem történtté tétele, a változatlanosság mindenáron való megőrzése.»¹¹ S talán ebből kifolyólag a nyomozó és a történész/régész pozíciója megegyezik, hiszen továbbra is mint olyan személy tételendeződik, aki a mélységekig látva képes pontosan megismételni az eseményeket, csak – Gordon esetében – nem a cikk megírása, hanem maga a feltérési folyamat által.

A regény mikrotörténelmi dimenziója mellett azonban, a korábbi regényekhez hasonlóan, a krimi *alternatív történelmi* jellege is megmarad, azaz egyfelől a szöveg a legapróbb részletekig pontosan rekonstruálja a korabeli fővárost, amivel a történelmi hűség látszatát kelti, másfelől azonban e rendkívül reális díszletek közé egy soha meg nem történt eseménysort helyez el, úgy, hogy e kettő valóságfoka egymástól nem tér el: Rajk László és Gordon Zsigmond karaktere a reáliák ugyanazon szintjén állnak, az újságíró jelenléte az 1946-os Budapesten ugyanannyira legitim, mint a belügyminiszteré. Ezáltal a regény mint ha azt sugallná, hogy a történelmi rekonstrukció és a fiktív irodalomírás ekvivalens, azaz egyik sem képes a *valódi* helyreállítására. E kettő különbsége valójában pusztán retorikai, s részben a valóságeffektusok alkalmazásában keresendő. Mintha *par excellence* erre utalna a regény egyik (szinte dekonstruktív) párbeszéde is:

„– Aki nem volt ott, az *nem tudja*. Az elfelejti. [...] – Akkor ki van az igazság birtokában? – szegezte neki a kérdést Gitta. – Ezt mondjátok meg nekem! [...] – Az igazság, az igazság, annak valahol itt kellene lennie – mondta szórakozottan, aztán felvette az első újságot. – Az igazság. – Lapozott. – Emitt. Meg is van. *Olvasom.*»¹²

A múlt eseményeinek – a regény szerint – a személyes jelenlét hiánya miatt elvész a verifikációs bázisa, ezért a történelmi igazság a rekonstrukció bármilyen fokú pontossága ellenére sem felderíthető, soha nem válhat *valódivá*, ugyanúgy narratív igazság marad, mint a fiktív történetek igazsága, amely csak az olvasás aktusában érhető tetten. „Ha erről van szó, akkor az is lehetséges, hogy a történész által a történelmi eseményhalmazon alkalmazni kívánt cselekményesítést annak a nyelvnek a domináns figuratív módja határozza meg, amelyet a narratíva megfogalmazása *előtt*, beszámolója elemeinek *leírására* használt.»¹³ Tehát mintha a regény azt a Hayden White-i tételt visszahangozná, hogy a történelem és a fiktív irodalmi alkotás között nincs lényegi különbség, ami azt

is jelenti egyben, hogy a nyomozó és a történész figurája nem abban egyezik meg strukturálisan, hogy mindkettő képes a *valódi* események helyreállítására, hanem hogy ugyanazon retorikai aktusok mentén fedik el őket és saját pozíciójukat. Miközben látszólag rész-egész, jelölő–jelölt kapcsolatok mentén haladva jutnak el az *igazságig*, retorikailag talán a metafora alakzatát használva rejtik el helyzetük képlékenységet. „[A metafora] azt mondja el, milyen irányban gondolkodjunk az eseményekről, és különböző érzelmi vegyértékkel tölti fel az események keltette gondolatainkat. [...] [N]em *elképzelem* a megmutatott dolgokat; az *elmébe idézi* a mutatott dolgok képeit ugyanúgy, ahogyan azt a metafora teszi. [...] [N]em *képezi le* a jellemezni kívánt dolgot, csupán *útbaigazítást ad* az ehhez a dologhoz kapcsolódni szánt képhalmazok felé.”¹⁴ S talán erre utalhat a regényszereplő kijelentése: olvasás aktusa lerántja a leplet az *igazság* illetően beágyazódottságáról, az „*Olvasom*” kijelentés azt jelöli, hogy az igazság helye retorikailag fedett, ezt mindig különböző alakzatok takarják el.

Nyomozók, idegenek

Míg a regény az időtengelyen az alternatív, illetve mikrotörténelmi elemeket konfrontálja egymással, ezzel párhuzamosan, a tér síkján felfed egyfajta, a főváros hivatalos tér-képe alatti, *underground* térnumot is. A főként Budapest színpalái közé helyezett nyomozástörténet a háború utáni – történelmekönyvekből unásig ismert, főként az élelemhiányra és újjáépítésre fókuszáló – városkép mellett felvázol egy szintén alternatív *al-világot* is, tehát az eddig elrejtett mikrotörténelmi részletekkel párhuzamosan ugyanezen kor Budapest-képét is átrajzolja. Gordon és Zeker nyomozása a bejárható/belátható felszín mellett felfed rejtett területeket is: egyrészt az államrendőrség külvilágtól elzárt helyeit, másrészt a budapesti *alvilág*, sokszor ténylegesen is *under-ground* Tiltott Városát, valamint ezek életét, szerveződését. E korlátozott területekre utal Dömötör Edit tanulmánya is: „A kizorítás, kizárás eljárását alkalmazza tehát mind a bűnözés, mind a cenzúra. Gordon így két diskurzus szorításában, két diskurzus ütközőpontján mozog, és lépten-nyomon anonim parancsokba és arctalan hatalmak által felállított, de nem kevésbé kötelező erejű korlátokba botlik.”¹⁵ Gordonnak és Zekernek tehát a nyomozás során ezeket az elzárt területeket is meg kell ismerniük, *meg kell tanulni a nyelvüket*. Egyik legszembetűnőbb példája lehet ennek, amikor az újságíró és Krisztina Berwald Móric után kutatva egy Teleki téri bandát látogatnak meg:

„Gordon a tér északkeleti sarka felé indult [...] [E]ddig még nem találkozott olyan városvezetéssel, amelyik jó szemmel nézte volna a Teleki tér ember- és árukereskedelmét, így az sem érte nagy meglepetésként, hogy Kővágó József polgármesternek a Teleki tér rendbetele volt a legfontosabb feladata. [...] Odaértek a romos épülethez. [...] Berwald Móric bandája gyakorlatilag az egész pincét elfoglalta. [...] Gordon ismerte az alvilág egyik arany szabályát: felfelé nem megyünk, mert ottan előbb vagy utóbb le kell jönni. Az emeletről egy út van – lefelé. Egy pincéből viszont legalább annyi a kivezető út, ahány kijárata van.”¹⁶

Az említett elzárt és *under-ground* világ metaforájaként értelmezhető a bűnözők lakhelyeül szolgáló pince, mely nemcsak képletesen, de szó szerint is a föld alatt helyezkedik el. Továbbá e területekre való utalásként is olvasható a szövegben Emma olvasmánya, az *Alisz kalandjai Csodaországban*:¹⁷ a kislány történetéhez hasonlóan Gordon és Zeker is mintha a főváros nyúlüregébe bújva egy, ugyanazon a helyen található, a hivatalostól eltérő, *alternatív* valóságot fedezne fel. Mintha Budapest egyes kapui valami teljesen más dimenzióra nyílnának.

Az eddig ismert és otthonosként ható helyekre, eseményekre a regény olyan új vakfoltokat¹⁸ épít rá, melyek eddig elkerülhették a vizslató tekinteteket. A maffia és az államvédelem rejtett területei, a mikrotörténelem hivatalos rétegen túlmutató részletei a város képét egyfajta Csodaországgá változtatják, miáltal az ismert Budapesten belül, ám az alatt olyan város látképe bontakozik ki, amely egy idegen hely képzetét kelti. Ezen alakzatok funkciója pedig az lehet, hogy a hazai hagyományoktól alapvetően idegen *hard boiled*, illetve *noir* műfaj úgy találja meg a helyét ebben az irodalmi, kulturális hézagban, hogy annak határait ne szétrepessze, hanem kitágítsa, tehát egyszerre legyen sajátosan magyar és izig-vérig *kemény*.

S talán ezzel magyarázható a nyomozó figurák különbözősége is a regényben. A magándetektív, ha a chandleri, hammetti hagyományokat pusztán mikriként másolná, adaptálhatatlan lenne magyar környezetbe. A szakma – Amerikával vagy Franciaországgal szemben, ahol Pinkerton és Vidocq társadalmilag már jóval előbb megágyazott az effajta irodalomnak – a hazai kulturális közegetől távol áll, hiszen a „bűn üldözésének és a nyomozásnak történelmileg egyetlen letéteményese volt [...] Magyarországon, a rendőr és a detektív, aki a fennálló jogrend alapján végezte munkáját.”¹⁹ S mivel ezt a funkciót leginkább a Habsburg uralkodás honosította meg Magyarországon, majd a szovjet megszállás alatt érte el csúcspontját (besúgók és titkosrendőrök formájában), a legkevésbé sem tapadnak hozzá pozitív kulturális tapasztalatok.

Ezért lehet az, hogy a *Budapest romokban* két nyomozó főhőse közül egyik sem detektív: Gordon Zsigmond bűnügyi újságíró, ami azért tűnik jó választásnak, mert a magánnyomozó tisztségével ellentétben, ez a funkció hazánkban is régi hagyományokra vezethető vissza, így könnyebben illeszkedhet a kulturális közeghez. „Mivel a magán-detektívek gyakorlatilag mellőzött szerepre kárhoztattak a második világháború előtt, ezért értelemszerű az is, hogy a magyar irodalomban egyáltalán fel sem tűntek. [...] Ugyanakkor tévedés lenne azt hinni, hogy a magyar olvasókat nem érdekelték a bűnesetek. A kor újságjai külön tudósítókkal és rovatban számoltak be az érdekesebb bűnügyekről.”²⁰ Társa, Daniel Zeker pedig az ideiglenesen hazánkban állomásozó amerikai csapatok egyik tisztje, informátor (kém). Jellemző lehet továbbá az is, hogy mindkét figurát szoros szálak fűzik az Egyesült Államokhoz. (Gordon Zsigmondról még a *Budapest noir* lapjain derül ki, hogy évekig élt az USA-ban.²¹) A főhősök foglalkozása azért válik fontossá, mert a fővárosban megbúvó Csodaországhoz hasonlóan hivatásuk egyszerre teszi őket környezetükhöz illővé és idegenné, miáltal könnyebben adaptálódnak a közeghez. A magyar hagyományoktól messze eső *hard boiled* detektívek úgy válhatnak legitimmé ebben a környezetben, hogy ha csak halványan is, de mindvégig fenn tartják az ide nem tartozás látszatát. A regényben ugyanakkor helyet kap mellettük egy hivatásos és teljességgel hazai nyomozó, Wayand (vagy itt: Vajant) Tibor, „*all-round középtiszt, régi vágású asszassin, ideológiamentes szakember, világnézet nélküli hivatásos bérnyílós, bér-robot, egy háborúban álló állam túlképzett, közepes formátumú végrehajtója*”, aki azonban a legkevésbé sem jó színben tűnik fel, természetesen (most épp) az ÁVO tisztje, az államhatalmi húsdaráló gépezet egyik éles és csorbíthatatlannak tűnő foga, s aki – mint Zeker és Gordon ellenpontja – épp azt példázza, hogy egy teljességgel magyar magánnyomozó csak efféleképp képzelhető el. Ugyanakkor vele kapcsolatban is felmerülhet az idegenség látszata, hiszen a szöveg minduntalan egy amerikai színészhez hasonlítja, ezáltal mintha ő maga is abba a diskurzusba íródna bele, amelybe a két főhős.

„Wayand továbbra is James Cagney-t utánozta, de továbbra sem ment neki. [...] Viszont Gordonnak el kellett ismerni, hogy Cagney soha nem fog kimenni a dívtóból. Hiába jön ez a Bogart a *Casblancában* azzal a csinos kis svéd nővel, meg azzal a bájgúnár cseh ellenállóval, Cagney és figurája örök. Ahogy a jelek szerint Wayand Tibor is.”

Ezek alapján úgy tűnhet, hogy a *hard boiled* hagyomány csak úgy tud beépülni a magyar kulturális közegbe, hogy a benne folyamatosan konfrontálódó ott-

honos és idegen elemeket saját magára is kiterjeszti. A detektívtörténeteknek ez a fajtája alkalmazhatatlan lenne akkor is, ha túlságosan a magyar környezethez adaptálódná; ekkor úgy viszonyulna ehhez, mint Wayand Tibor a *Budapest romokban*hoz. Ha viszont nem adaptálódná, akkor felmerülhetne vele szemben a kétely, hogy valójában mitől is magyar, miben különbözik például Chandler vagy Hammett regényeitől. Éppen ezért egyetlen szökésvonalként nem maradhatott más, minthogy egyszerre kellett amerikaivá (a műfaj ősforrásává) és magyarrá (adaptálandó környezetté), Gordonná és Zekerré válnia. Ezért a két főhős értelmezhető annak a műfajnak a metaforájaként is, amelynek egyik darabjában maguk is szereplők.

A gettó lázadása

Mindezek alapján úgy gondolom, hogy Kondor Vilmos e regénye a hazai populáris gettó lázadásának egyik vezérszólamát adja. S nemcsak azért, mert a kezdeti regények gyermekbetegségeit levetkőzve, s a *Budapesti kém* gyatra minősége után, már jóval kiforrottabb írásművészetre utal, hanem azért is, mert egyszerre tágitja ki az úgynevezett szépirodalom és a saját műfajának határait is azáltal, hogy egyrészt *per definitionem* „alacsony” irodalomként ettől a műfajtól alapjában véve el nem várt funkciókat is működtet, másrészt a közel százéves *hard boiled* hagyományt végérvényesen meghonosítja a magyar irodalomban, kitérítve ezzel annak kulturális határait.

És a kemény krimik ilyesfajta térhódításának köszönhetően egy rokon műfaj is meg tudta vetni a lábát a hazai irodalomban, a kémregény. Mert, bár csak mellékszereplőként volt jelen Daniel Zeker, karakterével sikeresen adaptálódott a műfaj le Carré-típusú válfaja, amely a *hard boiled* hagyományhoz szinte minden tekintetben hasonló kulturális gyökerekkel rendelkezik.²² A *Budapesti kém*mel ellentétben, a *Budapest romokban* idegenség–otthonosság játéka lehetővé tette azt, hogy egyelőre ugyan csak rendkívül finoman, de a nyugati típusú kémregény megvesse lábát a magyar irodalmi hagyományokban is. ■■■

- 1 Szabó István Zoltán, *Irodalmi gettók*, http://www.es.hu/szabo_istvan_zoltan;irodalmi_gettok;2011-03-30.html, 2012. január 1.
- 2 Kondor Vilmos, *Budapest romokban*, Budapest, Agave, 2011.
- 3 Erről az urbanlegends.hu oldal egyik cikke számolt be elsőként: http://www.urbanlegends.hu/2008/05/vendegszoveg_esterhazy_kondor_agave_kulcsar-szabo_forgacs_zsuzsa/ 2012. január 10.
- 4 Kondor Vilmos, *A nyavalya tudja*, Új Forrás, 2010/7, 3–30.
- 5 Dömötör Edit, *Lekváfőzés és boks: A megismerés alakzatai Kondor Vilmos Budapest noir és Bűnös Budapest című regényeiben*, Új Forrás, 2010/7, 71–87.
- 6 A mikrotörténelem fogalmát Carlo Ginzburg nyomán használom, többek között azért, mert a szerző a nyomozást mint „szemiotikai paradigmát” és megismerési módszert rokonságba állítja többek között a (mű)történész módszerével, valamint azért, mert meglehetősen alapos összefoglalót ad a tudományág és fogalom kialakulásáról, történetéről és használatáról. Vö. Carlo Ginzburg, *Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem*, Budapest, Kijárat, 2010. Legfőképpen: 13–80.
- 7 Raymond Queneau, *Zazie a metróban* [ford. Klumák István], Budapest, Magvető, 1973, 27.
- 8 Hayden White, *A történelmi szöveg mint irodalmi alkotás* [ford. Novák György] = *Testes könyv I*, szerk. Kiss Attila Atilla, Kovács Sándor s. k., Odoricus Ferenc, Szeged, Ictus és Jate Irodalomelméleti Csoport, 1996. Kiemelés tőlem, S. L.
- 9 Dömötör, i. m. 78.
- 10 Uo. 79. Később a szerző visszavonja ezt az állítását.
- 11 Bényei Tamás, *Rejtélyes rend: A krimi, a metafizika és a posztmodern*, Budapest, Akadémiai, 2000, 65.
- 12 *Budapest romokban*, 17–18. [Kiemelések tőlem, S. L.]
- 13 White, i. m. 349.
- 14 Uo. 345.
- 15 Dömötör, i. m. 81.
- 16 *Budapest romokban*, 213–214.
- 17 A ma már talán kissé furcsán ható cím a regény első magyar kiadására utal, amely az 1920-as években jelent meg, Juhász Andor fordításában. Később a Carroll-kötetet Kosztolányi Dezső újra lefordította, ekkor változott a címe, a jóval ismertebb, *Alice Csodaországbanra*, azonban ez a kiadás először, Szobotka Tibor átdolgozásában, 1958-ban jelent meg, így Emma számára nyilvánvalóan elérhetetlen a regény idejében.
- 18 Sem az alvilág, sem az államrendőrség nem válik ismerőssé a bemutatása után sem, hiszen továbbra is inkább egy valaha volt, elzárt, s most már pontosan soha meg nem ismerhető terület benyomását kelti.
- 19 Varga Bálint, *Magándetektívek*, Budapest, Agave, 2005, 293.
- 20 Uo. 285–286.
- 21 A 2011. szeptemberi *Új Forrás* folyóiratban közölt újabb Kondor-novella, *Az ifjú Mariska hétköznapi halála* is az Amerikában töltött időszak egyik epizódját eleveníti meg.
- 22 Voltak ugyan kémregények Magyarországon már a '70-es években is (pl.: Berkesi András – Kardos György: *Kopjások*), ezek azonban sokkal inkább ideológiai célúak voltak, mintsem olyan irodalomtörténeti jelentőségű művek, mint a már említett John le Carré regényei.

Sinkovics László: tanulmányait a Szegedi Tudományegyetem magyar szakán végezte, ahol modern magyar irodalomra és irodalomelméletre specializálódott. Jelenleg ugyanitt doktorandus hallgató. Legtöbbször magyar anti-detektívtörténetekkel, (hardboiled) krimikkel és kortárs magyar irodalommal foglalkozik. A szegedi Tükkörház alapítvány kuratóriumi tagja, valamint a *prozanostra.com* „populáris irodalmi dealer” társszerzője.

A LÁJKOLÓ ÉSZ

M a j á n a k é s I v á n n a k K R I T I K Á J A

Ezt a történetet többféleképpen is el lehet mondani. Az értékelés mint cselekvési forma látszólagos semlegessége miatt kerülheti el a kritikai reflexiót. Magától értetődő tevékenységgé szilárdul, és azt a benyomást kelti, mintha a bíráló csakis tartalmi jellegű lehetne, mintha legfeljebb az értékelés alanyára illetve tárgyára vonatkozhatna. Ám amennyiben eltekintünk a feltétel nélkül tömjénező változatoktól („a véleményformálás dinamikus pluralizmusa”, „az értékek fokozottan szabad áramlása”, „a preferenciák tiszta demokratizmusa a virtuális nyilvánosságban”...), szembe találjuk magunkat az értékelés kritikai megközelítésével. Ez a cselekvési mód egy sokrétű történelem részese, egy olyan történelemé, amely a hátunk mögött zajlik. A lájkoló ész kritikájának nem a határok illetéktelen átlépésére kellene rámutatnia, hanem sokkal inkább az értékelés aktusába sűrűsödött társadalmi (gazdasági, politikai, metapszichológiai...) folyamatokra kéne felhívnia a figyelmet.

Yves Charles Zarka egy esszéjében (*L'évaluation: un pouvoir supposé savoir*) arról ír, hogy ma sokkal gyakrabban beszélünk értékelésről, mint a 90-es években.¹ Az értékelés a hatékonyság, a gazdaságosság, az alkalmazkodás, az innováció ideológiájaként terjed ki immár minden társadalmi szektorra, és a javak termelésének általános kontrolljaként működik; vezérli a termelés elosztását, újszerű bürokratikus alakzatokat hoz létre, felügyel, osztályoz, számszerűsít, rögzít, standardi-

zál és normalizál – és pontosan ezért leplezhetik le úgy, mint a hatékonyság, a gazdaságosság, az alkalmazkodás és az innováció ellehetetlenítőjét. Zarka az értékelés intézményesülését hangsúlyozza, azt, hogy ez a logika messze túllépett az árucikkek szokványos világán, s példaként a felsőoktatásban folyó kutatásra utal: az egyetemi üzem szabványosított értéklétrákon járkal fel s alá (lásd a kutatói szókinccs izgalmas bővülését: h-index, idézettségi faktor...), minősége az értékelés kvantitatív szilárdságának függvényében alakul. Névtelensége, látszólagos semlegessége és állítólagos átláthatósága arra szolgál, hogy elrejtse a fegyverkezésben levő önkényt. E hatalmi forma önlegitimációja nem lehetne meggyőzőbb: a személytelen kritériumok mindenki számára érvényesek. A nonkonformitás az intézményes halált kockáztatja, az ellenállót fenéken billenti az értékelés tárgyilagossága. Diskurzuszrezsím, az igazságban mint normában érdekelt hatalom, menedzseri logika – ezekkel a szavakkal írja le Zarka a jelenséget. Az értékelés rejtőzködését egy különleges transzparenncia fedi el, szempontjai mindenki számára hozzáférhetőek, jutalmazásait és büntetéseit mindig meg lehet indokolni. A kritika tehát akkor indul el a leleplezés útján, ha így kérdez: ki ellenőrzi a bennünket ellenőrzőket? Az esszé címében levő lacaniánus fordulat találó, mert a tudás eleve feltételezett, és pontosan ezért ideologikus az értékelés. A központi evaluátor az eleve tudó névtelen Másik, aki szakértőbb a szakértőknél, tudósabb a tudósoknál – a pánevaluáció világában kivételes hatalomnak örvend. Nem is egyszerűen értékkel, hanem meghatározza azt a mezőt, amelyen belül az értékek elrendeződhetnek. Magát az értékelést értékeli.

Vannak azonban az értékelésnek alattomosabb, perverzebb formái is, amelyek elkerülik Zarka figyelmét. A *self-evaluation* varázsszava azt sugallja, hogy az értékelés már nem egy felettem vagy tölem messze levő Másik kizárólagos előjoga. A vizsga végén a diák a tanárt megelőzően osztályozhatja magát, a vállalat dolgozói őszintén mérlegelhetik hatékonyságukat az év végi kérdőívben. Elérkezett végre a csodálatos szabadság, hogy leértékelhetem magam. Vagy akár felülértékelhetem a tevékenységemet, ezúton is kifejezhetem kifogástalan önbecsülésemet. Tálcán kínálják a lehetőséget, hogy az értékelés alanya és tárgya egyesüljenek. Önmagamat értékelem, így tehát az „én” és a „magam” között semmilyen rés nem keletkezik. Althusser szerint az ideológia eredeti szubjektumokként mutat be bennünket, és nem valaminek szubjektumaként – hát, íme. A nem-szabad szabadság (amelynek jól ismert példái a munkaerő szabad elidegenítése a szerződésben, a döntéshozatalról való szabad lemondás a képviseleti demokráciában) sajátos változata ez: az önértékelésben is szabadon vethetem alá magam egy szempontrendszernek. Az értékelő és az értékelt imaginárius összhangja helyett sokkal inkább a Másik interiorizálásáról van szó, az ő gépezete válik még hatékonyabbá rajtam keresztül. A belsővé tett kontroll növekedése és az önkifejezés gazdagodása kéz a kézben járnak. Mondja, Ön hogyan értékelné az elmúlt évben végzett teljesítményét?

A *critical management studies* szerzői rámutatnak arra, hogy a posztfordizmus-beli csapatmunka során a cégek az értékelést gyakran magukra a dolgozókra bízják, hogy figyelemmel kísérhessék az egyre nehezebben kontrollálható munkafolyamatokat is, illetve hogy megtakarítsák maguknak a kontrollal járó fáradalmakat. Egy kölcsönös, személyközi mikropanoptizmus (Jamais Cascio szerencsés kifejezésével élve: „résztvételi panopticon, *sousveillance*) jön létre, amelyben minden egyes személy a többiek felügyelő menedzsereként működik. Ez a csoporton belüli értékelés gondoskodik a munka hatékonyságáról, a lojalitás követelménye összefonódik a munkatársak ellenőrzésének kötelességével. Az értékelés szubszidiaritásának nevezhetnénk ezt az „alulról építkező” gyakorlatot, amelyben az értékelő nem egy távoli vagy felettem levő Másik, hanem a mellettem levő hús-vér társam, aki bármikor leértékelhet.

Ahol van értékelés, ott mindig vannak leértékeltek is. Az értékelés mint hatalmi forma szelektál és kizár. A mérés és az értékelés közti összefüggés azonban összetett. Olykor a mérés objektivitásával leplezik az értékelésben rejlő önkényt, olykor pedig az értékelésben rejlő többlétszubszektivitással takarják el a mérés tényszerűségét, azt sugallva, hogy valójában csak esetleges preferenciákról van szó. A mérést kihasználhatják az értékelés idején, az értékelést kihasználhatják

a mérés idején. A kettő között nincsen szigorú határ, könnyen átsapnak egymásba, hogy végül mérhessék az értékelést és értékelhessék a mérést. Az akták szaporodnak, egyre gyülemlekednek az adatok, mind könnyebben követhetjük, hogy mennyit is érünk.

Úgy tűnik, a modernitás dinamikája szükségszerűen létrehozza az érték(elés) radikális bírálatait is. Egy roppant sokrétű kritikai hagyomány mutat rá, például, a csereérték erőszakosságára és korlátaira: nincsen olyan ellenérték, amely bizonyos kitüntetett létezők (a lista gazdag, a személyiségtől a műalkotásig húzódik) megfelelő tükröként szolgálhatna. Az ilyen kritikai beszédmód mindig azt kockáztatja, hogy – a tiszta minőséget ünnepeelve az inautentikus számszerűsítés ellenében – a tulajdonképpeniség zsargonjává válik, anélkül, hogy rákérdezne magára az értékformára. A gondolkodás, a cselekvés és a tárgyak kvantifikációja pedig hálás téma, ennek bírálatában találkozhatnak Bergson és a weberianusok, Simmel és a heideggerianusok. A szám rémuralma, sugallják, ellehetetleníti az eredendően minőségi élet termékenységét, a heterogén tartamként felfogott idő szabadságfolyamatát vagy a lét valódi megmutatkozását. Mindenestre az értékelés méricskélő és kiegyenlítő gyakorlata is elfed valami autentikusat.

A politikai gazdaságtan kritikájának margóin megjelentek azok az elméletek, amelyek a használati érték és a csereérték mellett létező más értéktípusokat is fel kívánták tárni. Benjamin a „kiállítási érték” (*Ausstellungswert*) fogalmával azt az értéktípust igyekezett megragadni, amelyben nem egy használat nyilvánul meg, de nem is a csereértékben kifejeződő társadalmilag szükséges munkaidő. Így például egy festmény muzeális értéke pontosan abból fakad, hogy a mindennapi használat közege kívül rekedt, és az ára sem a megalkotásába fektetett munkát tükrözi vissza. Az eredeti életösszefüggéseiből kiszakadt, a rituális szerepétől megfosztott műalkotás nem egy munkavégzés eredményeként szerepel, nem egy megbecsülendő művészi technika produktumaként, de nem is egy használható műremekként, hanem mindenekelőtt az esztétikai tudat funkciótlán tárgyaként. Az instrumentális racionalitás által leigázott mindennapi tárgyságon kívül van, és pontosan ebből fakad a kiállítási értéke. A korai Baudrillard szintén azért alkotta meg a „jelérték” (*valeur-signé*) terminust, hogy a tárgyaknak a funkcionalitáson és a termelésen túli vonatkozásaira mutasson rá. A tárgyakat ellepi egy másodlagos réteg, a társadalmi konnotációké, olykor olyan nyira, hogy a használat már legfeljebb alibiként szolgál a jelértékkel való hivalkodáshoz. A differenciák rend-

szeréről van szó: egy riktó színű miniszoknya az elefántcsontszín hosszú szoknyától való különbözősben nyeri el jelértékét. Egy művészeti aukción a festményhez mint jelhez a társadalmi státusz és presztízs másodlagos jelentései is csatlakoznak. Egyébként pedig Baudrillard radikalizálja a politikai gazdaságtan kritikáját: a marxizmus, mondja, csupán a kapitalizmus kispolgári bírálását végzi, amíg a csereértéktől az „elvesztett”, „autentikus” használati értékhez való visszatérésért küzd. A csereérték és a használati érték csak ugyanazon érem két oldala, mindkét értéktípus a fetisizmus motorjaként szolgál. Sőt, talán a használati érték az igazi vétkes az értékfogalom uralmáért, ezzel a kifejezéssel ugyanis a tárgyak rögzített funkcionalitását és a már eleve meglevő szükségletek kielégítését teszik meg a fő szempontnak. Mauss és Bataille nyomdokain haladva Baudrillard a szimbolikus csere-t méltatja, amely túl van mindennemű célszerűségeen. Az ajándékozás, a játék, a feláldozás egyedi, ünnepi gesztusai mérhetetlen, kodifikálhatatlan, kihasználhatatlan eseményeket jelentenek, valamit, ami nem érték és nem értékelhető.

Legutóbb Negri és Hardt az immateriális munka intézményesített mérését bírálták, szerintük az immár pusztán élősködő tőke általi mennyiségi ellenőrzés szükségképpen eltorzítja az uralkodóvá váló kognitív-affektív munkát („*immaterial labour is immeasurable*”). Egy szellemi és érzelmi koordináción alapuló közösség tagjai teljes életükkel a javak teremtéséhez járulnak hozzá, és önnön életük is újratelemződik a munka során. A kapitalizmus egyre kevésbé képes útját állni az önmagától elkülönöződő immanens élet mértéken túli termékenységének – ezen elbeszélésben maga a rendkívüli többlethozamú Élet válik a létünk minden pontjára kiterjeszkedett birodalom sírásójává. Hogyan is mérícskélhetné bárki például a szellemi innováció folyamatát? A mind elvontabbá váló tőkefelhalmozás eszerint ellentétben áll az új típusú munka tisztán minőségi és kooperatív jellegével. Negri és Hardt egy eszmetörténeti eredetét tekintve konzervatív gondolat, a „posztindusztriális társadalom” gondolatának mentén haladva építik ki a mérhetőségen túlmutató munkát végző sokaság messianizmusát. Ám a messiási ország voltaképpen itt van bennünk, a sokaság részeként már most hatékonyan állunk ellen a tőkés társadalom kontrollmechanizmusainak. A biotermelésben való részvételünk, mondják, válságba sodorja az uralkodó rendszert. A rendkívül termelékeny, mindenki által osztott javakra építő immateriális munka pedig a rendszer segédeiben egy krónikus mérési kényszert idéz elő: minden áron satuba kívánják fogni a felügyelet alól kibújni próbálkozó sokaságot. Mindhiába, a mérés folytatódik, és egyre esetlegesebbé válik. A most folyó harc így írható le: minőségi-kooperatív termelés *versus* ellenőrző-alávető mé-

rés. Negri és Hardt számára a mértéken és mérésen túli folyékony értékteremtés esélyei jobbnak látszanak.³

Az érték egy transzhisztórikus kategóriának tűnhet, mindennapos használata folyton az örökkévalósággal kacérkodik, az állandóság vágya nyilvánul meg benne. Holott egy történelmi-társadalmi kategória, amelyet gazdasági szerepe nélkül képtelenség elgondolni. Amikor Marx a *Tőkében* az „érték” (*Wert*) szót használta, olyan fogalmat vett igénybe, amelyet Németországban a gazdaságtan használt, és csak később került át a matematikába és a 19. század utolsó harmadára az etikába. Az értékfogalom szövevényes, a neokantiánusoktól Schelerig, Nietzsche-től Weberig, Kluckhohn értékanalíziseitől a *Werturteilstreitig* húzódó története csupán kései fejlemény. Az értékek érvényességét/elismertségét, apriorizmusát, tényekhez való viszonyát, viszonylagosságát, történetiségét, hordozóit, tárgyakhoz való kötődését és a tőlük való függetlenségét illető kérdéseket megelőzi a gazdasági eredet. Az érték, mielőtt egy ontológiailag önálló vagy éppen az ontológián túlmutató szférára utalt volna, gazdasági kategória volt. Sikeres karrierjének feltétele a kiterjedt árutermelet birodalma, amelyben az érték a társadalmi közvetítés alapvető módjává válik. Elvész a tárgyak „objektív”, „immanens”, „szubsztanciális”, „magánvaló” jelentősége (*valor naturalis, worth*; és ezzel összefüggésben a *justum pretium* kérdése), az érték a dolgoknak a piacon való konfrontációjában képződik. Nincsen privát érték, nincsen abszolút érték, nincsen abszolút értékmérő eszköz – csakis az értékeket alakító társadalmi folyamatok léteznek, a csereértéknek mint az érték szükségszerű megjelenési formájának pedig az absztrakció és a viszonylagosság („reflexivitás”) a vezérelve. Erőtér, kontingencia, sokrétű mező, kontextus, viszony, szerialitás, dinamika. Az érték kategóriájának termelési feltételeiről beszélhetünk (annak mintájára, ahogyan Marx arról beszélt, hogy a munka mint önálló kategória meghatározott társadalmi feltételek mellett jelenhetett meg a gazdaságtanban és retrospektíve felfedi a munka szerepét a korábbi társadalmakban, vagy annak mintájára, ahogyan Peter Bürger a művészet avantgárd kategóriájának retrospektív erejét elemezte): az érték mint olyan kategóriája létrejöttének feltétele a piaci értékáramlást általános társadalmi kényszerré tevő modernitás, a kategória diadalútja a klasszikus gazdaságtanban, majd matematikai, etikai stb. használata ennek eredménye. Hannah Arendt arról írt, hogy csak a cserepiac „nyilvánosságának” egyetemes viszonylagosságában válik minden értéké, hogy a társadalmi normákat funkcionális viszonyra feloldó értékek a kereslet/kínálat

mozgásaiban képződnek, az önálló lényeg híján levő áruk körforgásában.⁴ Így aztán különös folyamatnak lehetünk tanúi, amikor az „értékválság” és az „értékvesztés” diskurzusát hallgatjuk⁵: a hagyományos család, spirituális, politikai vagy nemzeti értékek kríziséről beszélnek (nem egyszer a premodern kor iránti nosztalgiával), csupa olyan dologra utalva, amelyek valami piacon kívülit hivatottak jelenteni, miközben az értékfogalom diadalmenetének pontosan a modern piac a lehetőségfeltétele.

A *mainstream* gazdaságtan operacionalizálja az értéket, az árra redukálja vagy feloldja az egyéni preferenciák statisztikájában, olykor pedig egyenesen pusztá szónak, metafizikai agyszüleménynek minősíti (a múlt század 30-as éveire az értékfogalom végképp elveszti kitüntetett helyét a gazdaságtanban). Az értékkritikai elméletek jelentősége éppen ezért felülbecsülhetetlen: az értéket állítják a figyelem középpontjába, de nem transzhisztorikus vagy tisztán szubjektív kategóriaként kezelik, hanem társadalmi-történelmi fejleményként, olyan tényezőként, amely a kapitalizmus dinamikájából fakad. A továbbiakban a Marxot újraértelmező értékkritikai iskola (mindenekelőtt Moïse Postone és Robert Kurz) írásaira támaszkodva mutatjuk be az értéket *mint* kritikai kategóriát.⁶ Az értéket mint a társadalmi viszonyok alapvető közvetítőjét nem szabad pusztán a piac vagy a forgalom szabályozó tényezőjeként leírni, mert elvont uralma magát a termelési módot is meghatározza. Az érték egy történetileg specifikus munka tárgyasulása: a kiteljesedett áruterelés világának megfelelő absztrakt munka, illetve annak ideje fejeződik ki benne. A társadalmi közvetítést, s így a társadalmi munkamegosztást is a dologi viszonyok végzik – a termelési viszonyok értékformában fejeződnek ki. A kapitalizmus logikájában a társadalmi gazdagság (*wealth*, *Reichtum*) teremtése alá van vetve az érték (*value*, *Wert*) önközvetítő mechanizmusainak. Egy ellentmondásokkal teli dinamikáról van szó: a tőke mozgása hozzájárul a modern tudomány és a technológia robbanásszerű fejlődéséhez, a tudás közvetlen termelőerejét forradalmi módon megnöveli, de továbbra is szüksége van az emberi munkára mint az érték illetve az érték többlet képzésének feltételére, s így a munkának a társadalmi gazdagság alapvető forrásának kell lennie számára. Mivel a tőke önértékesítő folyamata számára maga az érték jelenti a motivációt, e kényszer okán továbbra is a munka produktivitásának kihasználásán dolgozik, a termelési erőket továbbra is a munkaidővel akarja mérni, holott a társadalmi fejlődést a szabad idő növekedése és a munka jelentőségének csökkenése jelentené. Az abszolút és a relatív érték többlet kisajátításának újabb és újabb alakzatai jelennek meg, az érték képzés kényszere pedig az egyszerűsített, szabványosított, intenzív és fragmentált munka fenntar-

tását jelenti. A kapitalizmus az állótőke és a változó tőke dialektikájában hánykolódik. Az érték mind kevésbé alkalmas a valós társadalmi gazdagság mérésére, egyre inkább anakronisztikus, és feszültségei folyamatosan válságba sodorják a rendszert. A társadalmi gazdagság egyre kevésbé függ a közvetlen munkától, az érték nem maradhat a teremtésének meghatározó tényezője. A tömeg többletmunkája fölöslegessé vált, hangzik a diagnózis. Az értékkritika legradikálisabb szárnya tehát az értékalapú termelés, illetve az érték mint olyan felszámolását tűzi ki célul. Meg kell szabadulni, mondják, a produktivitás növelésének illetve a tömeges közvetlen munka strukturális kényszerétől. A hivatkozási pontként szolgáló Marx nem a „munkaérték-elmélet” teoretikusa, nem is a munka ontológusa, hanem a *Grundrisse* gépről szóló fejtegetéseinek szerzője, a munkátlanság gondolkodója, a munkát történeti-kritikai kategóriaként használó Marx. Az értékimmanens kapitalizmuskritika pedig éles bírálatban részesül. Vajon nem a bírálat hiperbolikus túlfeszítése az egyáltalában vett érték kritikája? Azok, akik egykoron a Rue de Seine egyik házának falára azt írták, hogy „Soha ne dolgozzatok”, nem tévováznának. *Ne valorisez jamais – N'évaluez jamais*. Soha ne értékesítetek, soha ne értékeljetelek...

E perspektíva felől tekintve elmondható, hogy a kapitalizmus különböző tendenciákat tartalmaz. Ha igaz a mandeli tézis, miszerint a későkapitalizmus éppen a kapitalizmus legtisztább formáját hozza el, akkor ennek az érték logikájának soha nem látott expanzióját kell jelentenie. Az érték logikája a korábban érintetlen társadalmi szférákat is absztrakt uralma alá veti, ezért lehetséges Zarka diagnózisa is a társadalom minden szegletére kiterjedő értékelésről. Paradox módon pontosan az érték válsága, egyre fokozódó időszertlenség idézi elő a krónikus értékelési kényszert. Ám az alávetés aló megannyi ellenálló stratégia igyekszik kibújni, létrejönnek az értéktől megszabadulni kívánó szökevények. Valójában a kapitalizmus mellett, a rendszer árnyékában mindig is jelen voltak a más logikával működő cserefolyamatok. Azonban a későkapitalizmus globális rendjében, ahol már közvetlenül magát az életet termelik, annak minden kognitív és affektív vonatkozásával, az ellenállás és az alternatívakeresés útjai is egyre gazdagabbak. Egyre nő azoknak a táborra, akik a javakat nem értékesítés céljából teremtik.

„If facebook ever shuts down, you'll see people roaming the streets, showing pictures in each others faces, screaming: «do you like this??!! DO YOU??!!»”
(ISMERTLEN)

„*There is something profoundly narcissistic in the judgement of preference. «I prefer this, I am a connoisseur, I prefer the late Beethoven quartets against symphonies.»*” (MLADEN DOLAR)

Raymond Williams a 70-es években a „teljes folyam” (*total flow*) kifejezést használta a televíziózás tapasztalatának leírásához: a kép és a hang megállás nélküli sugárzását az egyes programok strukturált folyamalakítják ugyan, de nincsen olyan elem a továtűnő, efemer dolgok váltakozásában, amely valóban megmaradhatna az emlékezetben. A teljes folyam újabb és újabb tartalmakat kínál, a figyelem soha nem landol, valami mindig lefoglal bennünket. Már a televízió-nézés mint tapasztalati forma a teljes betöltődés biztosítéka, tekintet nélkül a tartalomra – az elmélyedés, a reflexió, a távolságtartó megközelítés pedig eleve lehetetlen. A „médiatársadalommal” szembeni szokásos ellenvetések tűnnek fel: a teljes folyam passzivitásra ítéli a befogadót és megfosztja a releváns és az irreleváns közti különbségtéves lehetőségétől. Ugyanakkor rendkívül fontos, hogy a televíziózás létrehozta a fogyasztókat aktív termelőkké változtató stratégiákat is.

Az internet már eleve nagyobb terhet ró a felhasználókra. A klikkelés egy már-már immateriális aktus, valahol a testünk határán játszódik le, túl van a fáradság lehetőségén és a tiszta felszínen halad (lásd a „szőrfőzés” régi metaforáját). Ám a barangolás mégis erőfeszítés, tájékozódó képességet feltételez és kutakodást a végtelen hálózatban. A dolgok virtuális áramlása nem maradhat meg egy tisztán semlegesen sodródó folyamatnak, ez túl nagy aktivitást igényel. A lájkolás (illetve google-vetélytársa, a +1) kiragad, kiemel valamit, bizonyos értelemben elhatárol. A virtuális jelek hideg adódását egy többletmozgással toldják meg, a kritikusan megszűrhető teljes folyamban immár kitüntetett, értékelt dolgok áramlanak. Ennek leírására az internet rizomatikus modellje alkalmatlan, mert egy sajátos vertikális hierarchia jön létre ebben a folyamatban. Nem csupán az unalom módszeres megszüntetéséről van szó, hanem egyben a felhasználók tehermentesítéséről is, mert így könnyítenek az agyi szelekción. Az értékeknek tehát körforgásban kell lenniük. Bármilyen virtuális tartalommal találkozunk immár, először – tudunkkal, vagy tudunkon kívül – az axiológiai alanyiség nyomaival kerülünk szembe. A lájkolás diadalmenete az értékközömbös tárgyiség leigázásának története. Baudrillard mondja egy helyütt: „...senkinek nincs már közvetlen, brutális kapcsolata a tárgyakkal, vagy az eseményekkel. [...] Csak a dolgok értékét látjuk, nem formájukat.”⁷ A tárgy értéke néhány lépéssel a tárgy előtt jár. A lájkolás sajátos apriorizmusa ez, amely már eleve kommunikatív melegséggel árasztja el a megjelenő tartalmakat. Ebből egyfajta lájkolási kényszer is fakad: jól ismert, hogy so-

kan a saját maguk által megosztott linket is lájkolják – a pusztán megosztott tartalom semlegessége nem elegendő, ezért a többletgesztus. A régi kritikai eszmefuttatás szerint a csereérték elhomályosítja a használat közvetlenségét, most viszont úgy tűnhet, hogy az értékelés lehetetleníti el a dolgokkal való igazi találkozást. A lájk a virtuális értékelés pénze. A régi értékcszférák ki egyenlítődték, a „jó”, az „igaz” és a „szép” ugyanazon immanenciaplánon áramlanak, minden elfoglalta helyét a ranglétrán. „Jesus Christ (Public figure) – 4, 473, 149 like this”, „Pancakes (Interest) – 728, 766 like this”, „Masturbation (Interest) – 10, 702 like this”. Rajta, szorozunk és osszunk, hogy megtudhassuk mennyit érnek a dolgok egymáshoz képest. Az érték úgy tűnik el, hogy túl sok van belőle. Vannak illanékony lájkok, mint amilyenek a közösségi oldalak teljes folyamában tűnnek fel, és vannak lerakódott lájkok, amelyek egy rögzített tartalomnál halmozódnak fel. A kettő folyton összefonódik, és egymást erősítik: lehet lájkolni a linket a már sokak által lájkolt oldalhoz. A lájkolás mindenestre számokban fejeződik ki. Mit jelentenek ezek a számok, mit fejeznek ki? „Az értékek mint tiszta minőségek mérhetetlenek. [...] Mégis az ugyanazon modalitáshoz tartozó értékek közvetve mérhetővé tehetőek, amennyiben megmérjük hordozóikat, mégpedig úgy, hogy mértékegységként használjuk, és bizonyos értékzimbólummal jelöljük ezek egységnyi mennyiségét, amely éppen az észrevehető értékkülönbséget hozza létre. Ha azután megszámloljuk és mint számokat kezeljük ezeket a zimbólumokat, közvetve az értékeket is mérjük” – írja Scheler.⁸ Azonban a lájkolás mindent egyetlen ekvivalenciasíkon helyez el, a lájkok száma nem több, mint a pusztá preferenciák mennyiségi kifejeződése a „nyilvánosságban”. Egy felhasználó, egy lájk: a virtuális rend nyilvánvalóan egyenlőségpárti. Ezek a dinamikus értékálladékok egyre gyorsabban keringenek és egyre növekednek, sok millió felhasználó véleménye rögzül bennük évek óta. Van ebben valami örvényszerű: amit lájkolnak, az vonzóbb lesz, és még többen lájkolják – gyakran rejtélynek tűnhet, hogy a Másik vágya miért részesít előnyben valamit. *As you like it.* A körforgásba való bekerülés akár a társadalmi siker jele is lehet. Ami jó, azt lájkolják, amit lájkolnak, az jó. Ugyanakkor itt van egy bizonytalanság. Olykor a lájkolt dolog tartalma kifejezetten rossz (például egy politikai hazugságára derül fény), mégis lájkolják magának a dolognak a megosztását, hiszen nyilvánvaló, hogy a feltöltő távolságot tart, egyfajta metapozícióban van a tartalomhoz képest. A lájk éppen úgy vonatkozhat a tartalomra, mint a tartalom megosztására, tehát lehet hátba veregetés az internetes társadalmiságban való részvétel számára, de lehet a tartalommal kapcsolatos vélemény kifejeződése is. „X. Y. meghalt” – vajon lehet-e lájkolni egy ilyen linket vagy sem? Ha kellőképpen öreg volt és tisztelgünk

az életmű előtt, akkor igen? Ha fiatalon, tragikusan hunyt el, akkor nem?

Sokszor csak csatlakozni lehet (*unlike*), az ellen-szenvet kifejezni (*dislike*) viszont nem. Kinek ne jutna eszébe a freudi állítás, miszerint a tudattalanban csak igenlés van, de tagadás nincs? A lájkolás megteremti az affirmáció kultúráját is (az *Enemy Graph* ezt legfeljebb korrigálni hivatott). Mindenki lájkolja a számára tetszetőst, és a tetszések kinyilvánításai megférnek egymás mellett egy békés, vidám koegzisztenciában, a párhuzamos, egymással sosem találkozó csoportnarcizmusokban, összhangban a *versus* posztmodern válságával. A hamis kibékülés technikáinak egyike ez. Nem véletlenül merül fel a gyanú, hogy a lájkolás csupán felemás társadalmi cselekvésnek tekinthető. Amikor egy tiltakozást kifejező oldalt több százan lájkolnak, de a hús-vér utcai tiltakozáson csupán egy tucat ember jelenik meg (ez történt például a vajdasági Magyar Szó körüli botrány idején), akkor a lájkolás pótcselekvéseként szolgál – olyan, mint a tibeti imahenger, elegendő görgetni és úgy tűnik, hogy a valóság elvégzi helyettünk, amit kell. Panaszolni lehetne, hogy a virtuális értékelés cél-nélküli célszerűsége hatástalanul helyettesíti az eltökélt állásfoglalást. Mégis, nem vehető komolyan az az elemzés, amely a lájkolásnak a hatástalanságot rója fel. Ugyanis valóban egy hiperkonnectív logikáról van szó, amely a társadalmi kölcsönhatások jelentős hányadéért felelős immár. A megosztott és értékelt dolgok összekötnek bennünket, valóban közvetítenek. A lájkolás egyenesen a polgári társadalom régi fantazmagóriáját teljesíti be: meggyőzően sugallja azt, hogy a pusztán személyes preferenciák képezik minden objektív társadalmi kohézió forrását. A linkekhez tapadva értékelő szubjektivitás túlfeszítése (itt ismét eszünkbe juthat az ideológia althusseri fogalma), a lájkok fetisizmus visszatekintőleg igazolni tűnik mindazt, amit az alig artikulált fogyasztói igények elsődlegességéről, az egyénhez igazodó társadalomról elmondtak.

A közösségi oldalakon való önreprezentáció már eleve a Másiknak készül. A megjelenő „én” egy előzetes stilizáció, egy képernyős sminkelés eredménye. A lájkoltság presztízséért való küzdelem kísértetiesen beékelődik a mindennapokba is: úgy pózolok a fényképezőgépnek, hogy az eredmény egy lájkolható kép legyen – a rám szegeződő tekintet már ekkor is a virtuális Másiké. A profilokon levő, gondosan megszürt képekről oly gyakran sugárzó idillikus boldogságban van valami, ami melankolikussá tesz: a Másik jobban élvez nálam, és ezt még értékelnem is kell. A lájkoló Másik soha nem pusztán a saját vágy tárgya, hanem maga is mindig egy lehetséges lájkoló. A lájkolás egy látens, leplezett cserefolyamatot idéz elő, bizonyos függést. Lájkolnak, tehát vagyok. Társadalmi kódként a lájk a Másik számára való lét megnyilvánulása. Az általános egymásrautaltság a kölcsönös elismerés körforgásának dinamiká-

ját jelenti, amelyben nem a Másik önállóságát értékelik, hanem azt, ahogyan megosztja testének látványát, illetve a linkekhez való kötődését, kapcsolódását a végtelen hálózat más pontjaihoz. Fichte és Hegel nem erre gondoltak. A megosztott / lájkoló linkekből egy virtuális személyiségkép konstruálandó, „személyessé vagyunk téve”. Megannyi bébi már eleve lájkok közepette jön a világra, érzésüket vagy egyenesen az őket ábrázoló ultrahangos képeket már megannyi felhasználó értékelte. A kattintással való elismerés szférája a digitális bennszülöttek második természeté. Egy izraeli házaspár 2011-ben gyermekének a „Like” nevet adta.

Megannyi bírálat érte a lájkolást és a vele való viszaéléseket. A lájkolással olykor kiszolgáltatjuk IP-címünket és személyes adatainkat, sokszor tudunkon kívül lájkolunk (*likejacking*), a lájkolásra való biztatás mögött gyakran egy marketingfogás áll, a gyártók azért értékeltetik a terméiket, hogy ne kelljen szakértői csapatot fizetniük... Számos cég valóságos gazdasági cyberháborút vív a lájkok növeléséért, a lájkok növekedésének üteméről táblázatok készülnek. A lájokban hosszú távra szedimentálódhat a fogyasztói preferencia, innen fakad vonzereje. Nem elegendő arról beszélni, hogy a rendszer leigázza, eltorzítja a virtuális életvilágot. A lájk természeténél fogva alkalmas arra, hogy gazdasági ambíciók kapcsolódjanak hozzá. Mintegy felülkódolja a megjelenő tartalmakat, egyazon síkon helyezi el őket, és ezzel megfelel a cseréérték absztraháló mennyiségi viszonyainak. A rendkívül nehezen ellenőrizhető és áttekinthető hálózatban egyfajta puha kontroll biztosítéka. Amennyiben igaz, hogy a társadalmi gazdagság kognitív-affektív termelése mind kevésbé uralható, annyiban a lájkolás által kínált ekvivalencia megoldásként szolgálhat. Az értékelés logikája minden irányban kiterjed, az értékesítés pedig szorosan követi. Pánevaluáció és pánvalorizáció.

Az ún. webkettő (web 2.0) típusú internetes szolgáltatásokat működtető cégek bevétele nem egyszerűen a társadalmiasult munka kihasználásából ered, hanem magából a társadalmiságból. Olyan keretrendszert kínálnak, amely a javak megosztását közvetíti, és ennek a keretrendszernek (mondjuk a Youtube-énak) az infrastruktúrája köztudottan nagyon egyszerű. A felhasználók tartalmakat hoznak létre és töltenek fel, anélkül, hogy a tevékenységükért pénzbeli ellenszolgáltatást várnának (megelégszenek a nem pénzbeli jutalmakkal, örülnek, hogy kommunikálhatnak és kibontakozhat kreativitásuk). A webkettőn alapuló közösségi oldalak legnagyobbika, a *facebook* részvényeinek egy részét felkínálja a tőzsdén, és ez számos elemző szerint az amerikai tőzsde történetének negyedik legna-

gyobb elsődleges részvénykibocsátását eredményezheti. Annak a kognitív-affektív társadalmi gazdagságnak, amelyet ez az internetes modell lehetővé tesz, nem a felettebb egyszerű keretrendszer a forrása, hanem az ingyenmunkát végző felhasználók mindennapos tevékenysége. Az ilyen típusú oldalakat nem közvetlenül ez a társadalmi gazdagság teszi olyannyira jövedelmezővé. Például a *facebook* bevételének mintegy 85 százalékát a reklámokból nyeri. „Laterális értékről” (Tiziana Terranova) van tehát szó, a virtuális járadék sajátos módon nem a javak teremtéséből fakad, hanem a fogyasztásra való felszólításból. Ez az üzleti stratégia a társadalmi kapcsolatokon, a tömegek által megosztott javakon való élőködésen alapszik, amelynek a termelési folyamat megszervezésével már nem kell bíbelődni (a web 1.0 nagy befektetéseitől eltérően). A privát kisajátítás magára a közösségre vonatkozik.

Fogalmazhatnánk úgy, hogy a felhasználók egyszerű termelők és fogyasztók, de ennél összetettebb a helyzet. A munka itt egy retrospektív kritikai kategória: pusztán az utólagos bírálat mutat rá, hogy a felhasználók nem egyszerűen a társadalmi gazdagság teremtésében vesznek részt, hanem közvetetten értékképzők. A cybertariátus tehát nem csak az általa létrehozott érték kisajátításáról nem tud, hanem arról sem, hogy egyáltalán munkát végez, hogy hálózati tevékenysége valójában *net-work*. Nem pusztán a sok millió klikkmunkás (*clickworker* – avagy a hiperbolikus bírálatban: hálózati rabszolga, *netslave*) osztálytudata⁹ hiányzik, hanem a munkás magára egyszerűen nem egy digitális gyár munkásaként tekint. Pontosan a tiszta ingyenmunka munka volta láthatatlan. Ráadásul – a posztfordista termeléshez hasonlóan – a teljes munkást igénybe veszik: a privát életét, a tudását, az érzéseit, a preferenciáit, a kapcsolatait, a szórakozási igényeit... A legerőteljesebb bírálat sem tudja szenvedésként leleplezni ezt a tevékenységet, mert a felhasználók önkéntesen, szabad idejükben, örömmel végzik tevékenységüket, sőt, gyakran magukban a feltöltött tartalmakban is éppen az örömük fejeződik ki. Hogyan is kívánnának ellenszolgáltatást azon helyen, ahol csakis élveznek? Sőt, a pénz felemlegetése sokakat elijesztene. Miért is rónának fel bármit? Az affirmáció kultúrájában erre nem kerülhet sor. Holott a globális standarddá vált közösségi oldal téridejét, a virtuális járadék feltételeként szolgáló keretrendszert mint a közvetítés formáját leszámítva a felhasználók rendelkeznek a termelési eszközökkel (nem véletlen hát, hogy gyakran az ún. *peer-to-peer* modellt javasolják alternatívaként a centralizált rendszerrel szemben¹⁰). A cél nem az, hogy méltányosan fizetett bérmunkások legyenek, mint azt sokan javasolták, hanem az, hogy megszüntessék az értékek kisajátítását, illetve a társadalmi gazdagság értékesítését. A felhasználó nem adja el munkaerejét, másrészt pedig a részvételért sem fizet (a *facebook* így köszönti a lehetsé-

ges felhasználókat: *it's free and anyone can join*). Ez az üzleti modell tehát éppen úgy jelenik meg a számára, mint egy piacon túli, tisztán horizontális közösség szabad tevékenysége. „Metapiac” (Yann Moulier Boutang) jön létre, egy olyan közeg, amelyben a közvetítés nem a „méltányos csere” mechanizmusával történik. A megosztott tartalmak pedig nyilvános, egymással nem rivalizáló, könnyen továbbítható és másolható digitális javak, amelyeket látszólag a pénzt teljesen maga mögött hagyó közösség teremt. Az itt feltűnő dolgok, amennyiben nem korlátozzák megjelenésüket, a megosztás után bárki számára hozzáférhető közjavak, és ebből fakadóan vonatkozásukban szűkösség nem létezik – a gazdagságtan nyelvvel: a határhaszon nulla. Feldarabolás és csökkentés nélkül is továbbadhatók, innen fakad e termelési mód hiperproduktivitása. A metapiac azonban mégis a piacra kerül. A közösségi oldal standarddá válik, kényszerítő erővel hat, rajta kívül maradni veszteséget jelent, tehát szűkösség jön létre. Amikor a legsikeresebb közösségi oldal tulajdonosai a tőzsde történetének egyik legnagyobb tranzakciójára készülnek, akkor pontosan egy piacon túli viszonyokat közvetítő vállalkozás eredményez egy rendkívüli piaci teljesítményt.

A művészet, mondja Habermas, a „visszamaradott igények kielégítője”¹¹, minden olyan szükséglet számára rezervátumként szolgál, amely a polgári társadalom materiális életvitelén belül nem valósítható meg igazán: a szolidáris közösségi lét, a kommunikatív tapasztalat boldogsága, a fantázia és a cselekvés spontaneitása, a természethez való mimetikus viszony, a termelő bensőséges kapcsolata a termelési eszközökkel... Legalább a 18. század óta a kapitalizmus intermundiumait kínálja, túl a célracionalitás szokványos viszonyain, és számtalanszor a nyílt antikapitalizmusnak ad teret. Vajon nem kéne-e hasonlóképpen leírni az internetet is? A javak tudatos és egyenlő megosztása, a magántulajdon határait meghaladó szolidaritás, az ajándékozás és a kooperáció piacon és államon túli viszonylatai, a *general intellect* uralhatatlan teremtőképessége mind arra készíthetnek bennünket, hogy a világhálót a polgári társadalom beteljesítetlen és beteljesíthetetlen szükségletei alternatív kielégítőjének tartsuk.

Bloch azt javasolta, hogy a felemás felvilágosodástól eltérően az ideológiát ne pusztán egy leleplezendő hamis tudatnak tartsuk, hanem lássuk meg a benne levő kritikai, emancipatorikus mozzanatokat is. Nem csak arról van szó, hogy hozzunk létre egy új, pozitív ideológiát (mint Lenin vagy Althusser esetében), hanem arról, hogy a polgári társadalmon belül levő ideológiákban vegyük észre a megvalósíthatatlan álmokat, a beteljesíthetetlen reményeket. Ez magyarázza meg azt, hogy Bloch

miért fordult akkora figyelemmel a marxizmus által elhanyagolt vagy lebecsült területek felé: a divatban, az orientalizmusban, Karl May könyveiben, az újszerű építészeten, az Aladdin csodalámpájáról szóló mesében a fennálló társadalom belső szökésvonalait látta. Még a legszörnyűbb vállalkozásokban is van egy figyelemre méltó heterogén többlet, egy boldogságigény. Bloch a Klu Klux Klán igaz, hiteles mozzanataira is rámutatott, Bloch nyomán pedig Jameson a fasizmust elemezte hasonló módon. Immanencia, szubracionális vágyak, affirmáció – a teljes, valódi felvilágosodás nem pusztán leleplez, hanem meglátja mindazokat a javakat, amelyek létrehozásával a létező világ az eljövendő más iránti vágyát fejezi ki. Az ideológia soha nem csupán leleplezendő, hanem mindig tartalmaz egy előremutató, emancipatorikus tendenciát is. Ennek a perspektívának hála egész gondolkodásunk átalakul: az utópikus, nem-egyidejű többletekre kezdünk el figyelni. Egy sóhaj, egy álom vagy egy utazás is más színben tűnik fel így. A blochi tekintet mindenütt apró forradalmakat lát kitörőben. A fennállóval szembeni elégedetlenség és a radikálisan új felé való haladás összefonódnak.

Az internetre már hosszú évek óta vágyak sorát vetítik ki. A valódi demokrácia megvalósítójának, a libertariánus viszonyok biztosítékának vagy az anarcho-kommunista közösségiség terének tekintik, a piaci versenyen és az állami kényszeren túli egyenlő együttműködés terepének, amely még egy új, kritikai nyilvánosság megteremtését is lehetővé teszi. Ám ezeknek

a vágyprojekcióknak a valósága kétértelmű. Az internet tényleges működése sokszor ellentétben van önnön hivalkodó normáival. A felhasználók horizontális együttműködése helyett egy centralizált rendszer internetokráciája sajátítja ki a megteremtett értékeket, a magántulajdon folyamatosan visszahódítja a közjavakat a szabad megosztástól, a piacon túli viszonyok helyett egy rendkívüli piaci vállalkozásnak, az általános áruvá válásnak lehetünk szemtanúi, a kreativitást a virtuális járadék szolgálatába állítják. Az internet keveréket képez: egyfelől megvalósítja a beteljesíthetetlen ideálokat, másfelől azonban újra és újra el is árulja őket. Az ideológia és az utópikus szökésvonal egymástól alig megkülönböztethetőek – sajátos szintézis. A felhasználó éppen úgy lehet a fogyasztói preferenciák sodródó alanya, mint a fennálló rend korlátain túllépő lázadó, olykor egyetlen testben egyesülve. A vágy itt több holmi kivetítésnél, fantazmagóriánál – erőviszonyokról és harcról van szó. A rendszeren belülről kifelé törekvő, autonomizálódó irányulás, a virtuális térben levő utópikus többlet igénye nem a politikai forradalom éretlen helyettesítése, hanem maga is tett. ■ ■ ■

Losonc Márk (Újvidék, 1987): filozófus. A belgrádi Filozófiai és Társadalomelméleti Intézet munkatársa, doktorandus az Újvidéki Egyetem filozófia szakán. A *Gerusija* nevű elméleti csoport, illetve a *Stvar* szerkesztőségének tagja. Szerb/horvát és francia nyelvből fordít.

JEGYZETEK

- Zarka, Yves Charles: *L'évaluation: un pouvoir supposé savoir*. In: *La destitution des intellectuels*. PUF, Paris, 2010. 57–77.
- Egy másik perspektíva felől tekintve érdemes megemlíteni, hogy Carl Schmitt (aki egyébként igyekezett relativizálni az értékfogalom gazdasági eredetének jelentőségét, és az értékfilozófiát a 19. század nihilizmusára adott pusztá reakcióként értelmezte) az értékek zsarnokságáról szóló művében az értékek ütközését háborús állapotként írta le, amelyben mindig vannak kiteszített ellenségek. Az értékelésben egy hatalmi törekvés nyilvánul meg, amely agresszív, hierarchizál és elnyom. Az értéktelelező diktatórikus önkénye a társadalmi pluralizmus ellehetetlenítője, erővel vagy a szegényen közvetett mechanizmusaira támaszkodva kényszerít elismerésre. Schmitt, Carl: *Die Tyrannie der Werte*. Lutherisches Verlagshaus, Hamburg, 1979.
- Maga Negri különbözőképpen viszonyult az értékfogalomhoz: a korai Negri üdvözlendőnek tartja, hogy a *Grundrisse* nem az érték fogalmával indít, és az értékélmélet meghaladására tesz javaslatot, míg a kései Negri a Hardt-tal írott közös művekben a mértékkel (*measure*) éppen a munkaidővel nem mérhető érték (*immeasurable value*) autentikus voltát állítja szembe. Minderől részletesebben: Caffentzis, George: *Immeasurable Value? An Essay on Marx's Legacy*. <http://www.commoner.org.uk/10caffentzis.pdf> illetve: Toms,

Stevens: "Immeasurability": *A Critique of Hardt and Negri*. <https://ra.le.ac.uk/bitstream/2381/3592/1/Toms%20on%20Hardt%20and%20Negri.pdf>

- Arendt, Hannah: *The Human Condition*. The University of Chicago Press, 1958. 162–167.
- Az „értékválság” és „értékválasztás” kifejezések körüli nehézségekről más szempontból: Tamás Gáspár Miklós: *Törzsi fogalmak II*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 1999. 173–223. Az értékfogalom kapcsán még: Tamás Gáspár Miklós: *Törzsi fogalmak I*. Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 1999. 24–31.
- Joggal nehezményezte nemrégiben Tamás Gáspár Miklós: „Az értékkritika – és itt nem is ennek a mai német avant-garde változatára gondolok főként: Krisis, Exit, Streifzúge a maga brit és francia leágázásaival – ismeretlen.” Tamás Gáspár Miklós: *Csonkamagyar patológiai*. http://epa.oszk.hu/01300/01326/00134/MV_EPA01326_2011_12_02_2.htm
- Baudrillard, Jean: *A művészet összeesküvése. Esztétikai illúzió és dezillúzió*. Műcsarnok Nonprofit Kft., 2009. 51.
- Scheher, Max: *A formalizmus az etikában és a materiális étika*. Gondolat Kiadó, Bp., 1979. 172.
- Számos elmélet tulajdonít nagy szerepet az osztályelemzésnek. Így például McKenzie Wark vektorialis osztályról beszélt, amely információmonopóliummal rendelkezik, és ezzel szemben áll az új termelési módok létrehozására is képes hacker osztály, míg a kognitív kapitalizmus

elméletére alapozó elemzés szerint olyan új típusú tökéletes osztályról van szó, amely a szellemi tulajdonjogokra alapoz. A „netarchikus” kapitalizmus elmélete pedig azt sugallja, hogy a *peer-to-peer* típusú modelleken elősködő, azokat eltorzító osztály nem rendelkezik monopóliummal, hanem csupán elfogadható környezetet, részvételi felületet kínál. Más elméletek viszont az átmeneti szerepek sokaságának meglétét hangsúlyozzák. Például a web 2.0 modellben bizonyos felhasználók átmenetileg bérmunkásként dolgoznak, hogy a részvételi felületet vonzóbbá tegyék, tehát szinte termelést vezérlő, menedzseri funkciót töltenek be, számos felhasználó pedig önerőből minipreneurré léphet elő. Nem mindegy, hogy csupán leíró elméletről van-e szó (amely mondjuk a piaci és piacon túli viszonyok közti ingadozásra, a felhasználók státuszának bizonytalanságára és sokrétűségére mutat rá) vagy politikai felszólításról (amelynek, ahogyan Badiou mondaná maoista szellemben, azt kell elérnie, hogy az Egyből létrejőjön a Kettő, hogy létrejőjön egy ellentmondás).

10 Ugyanakkor ez a modell is ambivalens, könnyen kihasználható. Részletesebben: Bauwens, Michel: *Class and capital in peer production*. *Capital & Class* / 97, 121–141.

11 Habermas, Jürgen: *Bewußtmachende oder rettende Kritik – die Aktualität Walter Benjamins*. In: *Zur Aktualität Walter Benjamins* (ed. S. Unseld). Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1972. 190.

A VAKOLAT ÍZE

A prózaírás egyik mesterségbeli kulcsa feltétlenül a ritmusérzék. Az a képesség, hogy a szerző miként képes az általa ismert és elmondani akart információkat a megírás és a vélhető és elgondolt olvasás ideje szerint elrendezni, miként képes a megírás, elmondás, befogadás időivel egyszerre számolni, úgy, hogy mindez persze (hiszen ez a cél) az elmesélt történet idejét érzékeltesse. Ilyen értelemben a prózaírás mindig a „mennyit elmondani” kérdését ötvözi az elhallgatások, a csendek és késleltetések lehetőségeivel; mondhatni: a sűrítést a sejtetéssel. Minden történetmesélés ki van téve ennek az időbeliségnek, s minden történetmesélés, akár tudatosan, akár ösztönösen, akár jól, akár rosszul, de használja, hiszen nem is tehet mást, használja az információátadás ritmusát. Az író (elbeszélő) saját ideje, a történet (novella) ideje és a befogadó (olvasó) ideje még akkor is hatnak egymásra, ha esetleg a fentebbiek közül egyik se figyel a másikra: vannak akkor is, ha nem veszik észre önmagukat vagy egymást. A prózai mű szerkezete mindenképpen viszonyt tart fent ezzel a ritmussal, különösen a hosszabb próza, például egy novellafüzér.

Azt természetesen nem tudhatom, hogy Kerékyártó István a *Rükverc* megírásakor mennyi okos számígtatással és mennyi ösztönös ritmusérzékkel szerkesztette meg az egyes novellákon túlmenően a kötetét, de erősen az a benyomásom, hogy Kerékyártó ebben az értelemben kifejezetten okos és technikás író. Ha valaki netán pejoratív jelzőnek olvasná a „technikás” kitélt, gyorsan hozzáteszem: szó sincsen erről. Az elmondani kívánt történet világát nyilvánvalóan minél behatóbb ismeretekkel bírja az elbeszélő, annál magabiztosabban képes szelektálni az információk közül. Az ismeretek pedig nem csak bővíthetőek, de igazán akkor válnak értékké, ha az elbeszélőben működik az elhallgatás, a sejtetés, mint az olvasói újrateljesítésnek helyet

**Kerékyártó István: *Rükverc*
Kalligram, Pozsony, 2012**

adó okos szerkesztési képesség is. Ebben az értelemben mondom, hogy Kerékyártó okos és technikás író, vagyis a mesterségbeli tudását dicsérem. Szerintem Kerékyártó nem csupán otthonosan mozog a novelláiban megjelenített világban, de igazi utánajáró, feltérképező típusú író lehet, akiben szerencsére megvan az a nagyvonalúság is, amivel a prózája ritmusát a sejtetésekkel, sűrítésekkel megszabja.

Ismerősség és idegenkedés határán. Közelről, de nem patetikusan.

Ottlik ír a *Prózájában* a mára kisé méltatlanul elfeledett Birkás Endre egy kötete kapcsán a látszólag egyszerű nyelv, a ráismerés és pontosság meszes ízéről – efféle vakolatíz tolu fel az olvasóban e novellafüzér olvastán is. A magam olvasói élményéről alighanem az a tény árul el a legtöbbet, hogy nekem a *Rükverc* a második olvasásra jobban tetszett, holott az egyes novellák szerkezete a műfaj kívánalmai szerint erős, olykor csattanóként is működő lezárásokra épül, s második olvasásra nyilvánvalóan a történet fordulatai sem okoztak már különösebb meglepetést. Csakhogy éppen ez a második olvasat engedett közelebb azokhoz a mesterségbeli „okosságokhoz”, amelyek Kerékyártó könyvét a szociológiai pontosságához képest (dehogy képest; azokkal együtt) magas színvonalú prózává teszik. Ezek az egyenként a műfaj klasszikus kívánalmainak megfelelően felépített novellák ráadásul egy olyan trükkös szerkezetet alkotnak (az elbeszélés visszafelé halad az időben, a „főhős” halálától a születéséig nyomozza az elbeszélő Vidra Zsolt életét), amely szerkezet tulajdonképpen ellentmond a klasszikus novellaolvasáshoz kapcsolódó elvárásoknak. Ebben a szerkezetben, ebben a visszafelé haladásban számos apróbb, de nem lényegtelen elem erősíti a füzért. Az olykor utalásszerű-

en, olykor szövegszerűen is felbukkanó ismétlések, előrevetett és aztán megerősített információk nem csupán a nyomonkövetéshez hasonló érzést erősítik: az előrevetett információk, majd a megismétlések az olvasóban óhatatlanul a ráismerés érzését keltik, miközben ezzel nem csupán a „hitelességet” erősítik, de a determináltságot is sugallják. Ahogyan az egész szerkezet nyilvánvalóan nem hagyhat kitérést a „már megtörténtek” elmeséléséből, nem hagyhat kiugrást az elrendelt életútból, úgy ezek a visszatérő szerkezetek rá- és ráerősítenek erre a kiúttalanságra. Nem csak a napok, az évek kopognak a másikként nem történhető módon, de ezen belül a mondatok, élmények és kisebb történetek is.

Kerékyártó könyve a megfejtés reménye nélkül nyomoz, és e nyomozás, elbeszélés letargiája maga az élettörténet értelmezése. Ha úgy tetszik, mondhatjuk azt is: anti-nevelődési novellafüzért olvasunk, egy nevelődéstelen és reménytelen életutat, ahol hiába próbálunk (próbálunk, hiszen olvasóból vagyunk) a jól ismert végeredmény felől kiutakat keresni az élet egyes állomásainál, maga a reménytelenség az, amit meg kell értenünk.

Az előbb emlegetett írói-mesterségbeli tudáshoz sorolom azt a megoldást is, hogy az első (a visszatekerést megindító) novellát jelen igeidőkbe helyezte Kerékyártó, a többi szöveget múlt időbe írta. A füzér – hadd mondjam így – az igeidővel is a jelenből a múltba tart, miközben az olvasó mégiscsak egy másik irányba utazik a szöveggel. (Itt jegyzem meg azt is, hogy az első novella a „nyomozás” megkezdésének tényét a test szó szerinti darabokra szedésével, a boncolással illusztrálja.) Ugyancsak okos írói megoldás, hogy az egyes novellák tulajdonképpen csomópontok az elmesélt életben, s aligha kétséges, hogy mellettük, főként a kötet második felében, egyre fontosabbá válnak a kihagyások, az el nem mesélt történetek. Egy ilyen életnek és egy ilyen világnak maga az el nem mesélhetőség is az egyik jelentése – nem kis írói feladat azonban ezt érzékeltetni: s ezt, a jelen elmesélhetetlenségét Kerékyártó szerintem hibátlanul oldja meg. A történettelenségbe hulló életrészek jelentése éppen a tör-

ténnetlenség: lám csak, voltak nekünk szép élményeink. Vagy nem voltak. Az elbeszélő minél „hátrébb” halad Vidra Zsolt életének felfejtésében, annál több kiutat találhatna a fiatalember számára, találhatna, ha akarna – azonban éppen ezek el nem mondása jelzi, hogy sem az alternatívák, sem a remények nem valóságosak. Meggyőződésem az is, hogy a szerkezet kibontakozása, a csomópontok egymásra rímélése, ahogy egyre többször találkozik az olvasó a történetrészek megelőlegezésével, jelzésével, s aztán bekövetkeztével, egyúttal a személyesítés, hitelesítés hatásán túl a ráismerés élményét adják (lásd pl. az *Egynapos meló*, és a *Dodi és Cicus* című novellákat), a nézőpont finom változását, odébb tolását is eredményezik, és összességében e nagyon is „irodalmi” megoldással az irodalmiasságot kerüljük el. Kerékgyártó egyébiránt is óvakodik a szépségtől és irodalmiasságtól, hiszen e kettő, naná, egy ilyen élet elmesélése!, könnyen vezethetné őt a rácsodálkozó giccsig, s beleszépílehetne a patetikus álszociológiába.

Szó sincsen azonban ilyesmiről.

Kerékgyártó, aki a műfaj szabályainak maradéktalan betartásával megmutatja, hogy tud klasszikus novellát írni, egyúttal azt a rendkívül nehéz feladatot végzi el, hogy nagyon erősen a mában élő történetet, történeteket mesél el. Aki próbálta már, hogy a jelenről beszélő prózát írjon, az tudhatja, milyen komoly írói teljesítmény ez. A determináció – a történet csomópontjain fel-felbukkanó változtathatóság, a kiút lehetősége, s minden alkalommal bebizonyosodó lehetetlensége – azt az érzetet adja az olvasónak, hogy ez esetben nem csak a megírt főhősnél, de olykor a kereső, nyomozó írónál is többet tud. Úgy vélem, ez az érzés, a jelen világunknak ez a rideg, könyörtelen tudatosítása Kerékgyártó könyvének talán a legnagyobb írói erénye. Nem azért, mert eddig nem tudtunk erről, hanem azért, mert a tudástól a kimondásig, elmesélésig, egyáltalán: az elmondhatóságig vezető utat Kerékgyártó okosan, professzionálisan oldotta meg.

Természetesen ez a fajta elbeszélői mód (a szikár nyelv, az érzelmek lemeteszése) felveti a történet, illetve történetek teherbírását. Vajon a visszanyomozott életút, s annak egyes állomása

a szó zsigeri értelmében eléggé érdekesek, eléggé fordulatosak ahhoz, hogy fenntartsák az olvasó érdeklődését?

Úgy vélem, ez Kerékgyártó kötetének egyik legnehezebben megválaszolható kérdése. Kerékgyártó határozottan kerül mind elbeszélői modorában, mind nyelvi alakzataiban a költőiséget, s mi tagadás, ez a meszes íz, ez a kopogás olykor (egyébként nem sokszor) nem könnyítik meg az olvasó szövegbe merülését. Persze világos: szívünk szerint, s ha választhatunk, nem a Blaha Lujza téri hajléktalanokhoz mennénk el városnéző sétára, és nem a közért hátsó traktusában csodálnánk meg az eladásra kerülő húsárut. De az se kétséges, hogy tudunk a Blaháról és a penészes raktárról is. Cserébe kapjuk Kerékgyártó kétségbevonhatatlan otthonosságát valamennyi valóságos és átvitt értelmű helyszínen: egy közel hat évtizedes magyarországi életút megjelenített helyszínein. Mindegy, hogy Kerékgyártót a megélttség vagy az olvasottság juttatta e tudáshoz, mert biztos állítható, hogy az olvasó (szereti vagy nem szereti) hitelesnek és valóságosnak olvassa ezt a világot. Félreértés ne essék: ez egy újabb, nagyon komolyan szánt dicséret volt.

Alighanem Kerékgyártó egyik legjobb író eszköze a dialógusok erőssége. Pattogó, nagyon-nagyon ritkán elcsúszó, drámai értelemben is előrevivő dialógusokat képes írni, s tán mert tudja is ezt magáról, szerencsére sokkal erősebben támaszkodik rájuk, mint a környezetleírásokra, szociologikus feltérképezésekre. (Zárójelben: megítélésem szerint nyelvi értelemben kifejezetten jót tett Kerékgyártó írói hangjának az, hogy a korábban erősebben érzékelhető Parti Nagy hatás alól mintha kivonta volna magát, és Tar Sándor, Hajnóczy novellái felé mozdult.) Kerékgyártó novellafüzére három nevet biztosan megidéző a komoly irodalmi hagyományból: Hajnóczy, Csalog Zsolt és Tar Sándor írásait. Hajnóczynál ugyan sokkal kevesebb benne a költőiség és a váratlanosság, s néha kissé kopogóvá válik, ám a vele való rokonság kétségbevonhatatlan. Csalog Zsolt mostanában kevesebbet felbukkanó művei egyértelműen a *Rükverc* előképei között vannak. Tar Sándorról szólva pedig úgy vélem, hogy például a novellák lezárását mint írói

feladatokat tekintve Kerékgyártó – éppen a ki nem mondások, a tanulságnélküliségek, a le nem kerekített szerkezetek révén – jobb megoldásokat talál nála. Példának megint a már idézett *Dodi és Cicus* című novellát hozom: itt Kerékgyártó két bekezdésnyi, sűrű, koppanó mondatokból összetapasztott lezárással emeli fel, fejezi be a történetet, s mesze van mindenféle tanulságok levonásától, katartikus törekvésektől és bölcselkedéstől. Ennyi erővel persze idézhetném valamennyi novellája lezárását is: Kerékgyártó kifejezetten jó, tanítható megoldásokat használ.

Kerékgyártó mértéktartása mutatkozik meg abban is, hogy az egyébként nagy érzékkel használt nyelvi-mikroszociológiai elemeket okos adagolással engedi csak a szövegekbe. Van itt rúdlámpa és autós kabát, persze hogy

van, de csak akkor és ott, ahol szükség van rá. (Példaként idézem azt a novellarészletet, ahol a pöcegödör ásásáról folyó dialógusban elég a belosztály élményvilágára való utalás. Elég, és nem is kell több, és komoly erény, hogy Kerékgyártó tudja ezt.) A szövegekben rejlő effajta tudás megmutatkozik a hajléktalan élet szokásaitól a bolti gyakorlatig, a vágóhídi lopásoktól a siófoki műanyag-éjszakai világig. Ezzel az okos mértéktartással képes mindvégig a közhelyesség-ismerőség és a megismerni érdemes egyediség határán egyensúlyozni. Illetve dehogyan egyensúlyozik, megdolgozza és jóra formálja a szöveget, higgye csak az olvasó az egyensúlyozást. (Hiszi is.) En-

A VILÁGVÉGE PARTI

nek a fajta írói alaposágnak, mester-ségbeli következetességnek manapság leginkább az angolszász, s azon belül is leginkább az észak-amerikai prózában láthatjuk-olvashatjuk a legjobb példáit, s a fentebb említett nevekhez képest is szerintem a kortárs magyar irodalom igencsak örvendhet ennek a hangnak.

Nagyon kevés olyan szövegrészletet idézhetnék, ahol a szöveg mélyén görgő tragikum, nem is tragikum, inkább reménytelenség és az események ezt megmutató sora hirtelen sokká, túlzottá válik, s a tragikum fokozása hirtelen szinte komikumba fordul. (Ilyen vétségnek gondolom például a bolti környezetben egy ujj lemeztésének a leírását, vagy az olyan kevésbé sikerül fordulatot, mint az évtizedes házasság után a ruhátlan felesége látványát sokként megélt főhős lelkiállapota. Illetve nem is a lelkiállapotát, hanem az azt megjelenítő két, három mondatot.) Bírálatként jegyzem meg azt is, hogy szerintem a novellákban a legkevésbé a „főhős” Vidra Zsolt gondolatainak a bemutatása működik. Őszintén szólva, nem is értem a főhős gondolatait és érzéseit bemutató mondatokat ezekben a máskülönben szikár és pontos szövegekben; nem a szándékot, hanem az írói megoldást. Szerintem ebben az értelemben Kerékgyártónak kár volt megmaradnia a klasszikus omnipotens elbeszélői attitűdnél és novellahagyományánál, lehetett volna bátrabb és radikálisabb.

Az effajta megjegyzéseim (igazán nincsen sok) azonban csak ahhoz képest értelmezendők, amit Kerékgyártó könyvéről alapvetően állítok: egy nagyon jó, okosan és technikásan megírt, nem mellékesen a máról, nagyon is a máról beszélő prózakötetet írt meg a szerző.

Egy könyv, ami képes a közép-kelet-európaiság, a magyarországi lét érvényes, most élhető irodalmi értelmezésére – nem kis dolog ez. Legyen majd a filológusok dolga, hogy elhelyezzék ezt a művet a pályáján. Szerintem komolyat, és jó irányba lépett.

■ **Kőrösi Zoltán** (Budapest, 1962): író, forgatókönyvíró, dramaturg. Legutóbbi kötete: *Az utolsó meccs. Történetek a titkos magyar focikönyvből* (Kalligram, 2012).

Laza antiutópia Douglas Coupland „A” generáció című regénye, amely a méhek kipusztulásának okát, valamint az ésszerű civilizáció fenntartásának lehetőségét mérlegeli. A hat elbeszélő által alakított narratíva első ránézésre egyszerű tudományos fantasztikumként jellemezhető, annak minden – főként filmes – kliséjével. A világ öt különböző pontján (Egyesült Államok, Kanada, Franciaország, Új-Zéland, Srí Lanka) öt fiatal méhcsipés ér. Az esetet követően helikopterek rotorjai zúgnak fel, védőruhába öltözött tudósok sietnek a helyszínre, körbekerítik, sterilizálják azt, a csipést elszennvedők karanténba kerülnek, világsztárokká válnak a YouTube-on, majd elzárják őket a külvilágtól, hogy vizsgálatokat végezzenek rajtuk. Egyik mesélőnk sem tudja, pontosan mi történik vele, azt azonban sejtik, hogy a csipés által különlegessé váltak, hiszen a méhek nem véletlenül választották őket. Van valami a szervezetükben, ami odavonzotta e jószágokat.

Coupland regényében, ha nem is látványosan, de pusztul a föld, sorvad a civilizáció. Méhek hiányában a mesterséges beporzás szaporítja az egyébként is szintetikus anyagok uralta bolygó mesterséges, természetidegen és az élő szerveződésre többnyire káros termékeit, a nagyvárosok vélhetően – akár a szerző 91-es debütáló regényében, az *X generáció*ban – az együttélés korlátaivá váltak. Senki nem ért senkit, a kötődések (leglátványosabban a szülő–gyermek, de a szerelmi kapcsolatokban is) fellazultak vagy megszűntek, az empátia hiánya a közöny és a magány terhévé válik az emberekre. Hogy e súly mégse legyen oly elviselhetetlen, szerte a világban hódít a népszerű antidepresszáns, melynek Solon a neve. A gyógyszer képes arra, hogy az ember ne pusztán elviselje, de megkedvelje, sőt igényelje az egyedüllétet, miáltal többé nincs szüksége mások társaságára,

Douglas Coupland:

„A” generáció

Fordította: Pék Zoltán. Európa, Budapest, 2012

sem a többiek megértésére. A rendkívül addiktív szer óriási bevételt hoz a gyártók konyhájára, azonban az előállítás furcsa mellékhatásaként a méhek – mint kiderül, néhány kisebb raj kivételével – eltűnnek a bolygóról.

Az öt elbeszélő – a végén a gonosz tudós szerepében tündöklő Serge száll be a maga történetével – mindegyike fiatal, valamiképp rezisztens a Solonra, vagyis, a példázat értelmében, még pislákol bennük az emberi kapcsolatok iránti vágy, ha a maguk módján valamennyien defektusos családi viszonyok közt mozognak is. Összeköti őket, hogy bár a fogyasztói társadalom termelésre és eladásra berendezkedett szisztémájának részei, képesek azt felülnézeti iróniával szemlélni, kívülállóként és kritikusként megjeleníteni magukat. Ők öten végül, részben a tudományos kísérlet szereplőiként (meg kell találni a Solont hatástalanító, a gyógyszertől való függést megszüntető ellenanyagot), részben saját elhatározásuktól vezérelve az utolsó, az UNESCO által védettnek nyilvánított méhfészek közelében, Brit Columbián (Alaska partjainál) gyűlnek össze, hogy történeteket meséljenek egymásnak, s ezáltal – amint gyákorta emlegetik – történetté változtassák életüket.

A regény tehát, miközben sci-fi-panelekből építkezik, szerkezetében, szellemiségében, sőt stílusában is megidézi 1991-es elődjét. A társadalomtudományos munkákba beépült fogalom – az „x” generáció – annak idején a posztvietnami nemzedék jelölőjeként terjedt el a köztudatban, a múlt és jövő nélküli nemzedéket nevezték így, melynek kötődései a konzumtársadalomhoz erősebbek, mint azok az értékek, amelyekre nem a fo-

gyasztás útján tehetnek szert. Még a szubkultúrákba verődő, önreflexív közösségek is traumaként élik meg a felmenőikkel való kapcsolat „befagyását”, így a megértetlenség kölcsönös marad, miközben a történetre formálódó élet kialakításának lehetősége, motiváló ereje a kiszakadásban mutatkozik meg, a nagyvárosi fogyasztói-termelői környezettől való távolságtartásban. Coupland műve annak idején a történetmesélésben ragadta meg az élet racionális értelmezhetőségének lényegét, a nyugati típusú társadalmak fogyasztói kultúrájának következményeként pedig az egyén, illetve az egyéni élet(történet) kiüresedését, felszámolódását nevezte meg, cseppet sem áttételesen. Mindez szorosan összefonódott az erőszak szellemével, a nukleáris pánikkal – a konzumidiotizmus és a pusztítás fenyegetése egymást olvasták a regényben. Az „A” generáció lényegében ugyanezt viszi színre, megspékelve azzal a tudományos körítéssel, mely szerint a történetek kitalálása és elbeszélése az ellen-Solon előállításához szükséges proteinek termelését eredményezi az agyban. (Arról csak a végén értesülünk, hogy valójában mi is a tudomány célja mindezzel. Bárhogya is, az összeesküvés-elméletek híveinek sem kell a szomszédba menniük ahhoz, hogy rágódhassanak valamin, jóllehet a regény tétje mégsem ez lesz. A gonosz és kapzsi tudós, valamint a józan vidéki fiatalok ellentétjének sztereotípiája azonban mindenképp fájó pont.)

Coupland ezúttal ügyesen lavírozik a tudományos fantasztiikum kínálta narratív sémák és kliésék közt, miközben könyve nem, illetve nem tiszta sci-fi. Az utópikus vagy, ahogy haladunk előre, mind poszt-apokaliptikusabb környezet az önmaga múltját felfaló emberiség alegóriáinak ágyaz meg, melyekben a konzumtársadalom mitikus alakjai és önértelmező sztorijai keringenek. Az öt elbeszélő által kitalált történetek, melyek a regény második felében uralják a szöveget, apró szatírákként működnek, s ironikusan merítenek a sci-fi és a mese kelléktárából, miáltal az egész könyv öntükröző-önértelmező pontjává válnak. Ezek a frappáns

kis – tábortűzinek talán éppen nem mondható – belső történetek, akár csak az egyes elbeszélők hangja, meg lehetőségen egyformák, s erre a regény világában magyarázatot lelünk: az öt Solon-rezisztens a kísérletek folytán az agyuk által termelt proteinekből álló biomasszát kapta táplálék gyanánt karanténban töltött idejük alatt, ily módon a köztük lévő kapcsolat nem csupán megszilárdult, de egymással közel azonossá tette a figurákat. Bár Coupland valamelyest egyéníti őket, sem az általuk elbeszéltek, sem elbeszéléseik nyelvi megformáltsága nem sokban tér el egymástól. E homogenizáló effektus voltaképp a regény igazi tétjeként említhető, de végül csupán egyfajta kultúrkritikai perspektívába ágyazódó nyelvfilozófiai dilemma előtérbe helyezésére alkalmas. A szereplők épp az elbeszélői hangok semleges jellegén merengenek, a következő megoldásra jutva: „Mert amikor történetet írsz, huszonhat betűvel alkotod meg, és az organikus, beszélt nyelvet apró ingatlannokká osztod fel, ami a mondat vagy a bekezdés. És ha ez megvan, jön az olvasó, megnézi ezeket a kis ingatlantokat, és újra felpumpálja szavakká az agyában. De mert csak huszonhat steril kis betűt használtál hozzá, az igazi emberi hang összes textúrája és nyákja elveszik. A beszédet homogén, steril valamivé titted. Hangok konganak a fejedben, de ezek igazából csak a hangok szellemei.” (232.) Talán éppen ezért van, hogy miközben valamennyi, az elbeszélők által előadott kis történet a fikción belül ön-életrajznak tekinthető, az értelmezésük során a figurák rendre eltávolodnak a biográfiai olvasattól, hogy az interpretáció rendszerező, távlatosabb perspektívát kínáló erejének vesék alá magukat.

Kultúrkritikai aspektusban az „A” generáció szereplőinek meséiben megmutatókozó nyelvi-nyelvfilozófiai dilemma meglehetősen egyszerű és banális. Az „A” nemzedék (a digitális kultúra nemzedéke) a nyelvromlás állapotában leledzik. A folyamat nem is annyira a hangutánzásra szűkíti a kommunikációs lehetőségeket, melyeket az egyik mese a nyelv keletkezésének sztorijában olvasható megneve-

zés-aktusokkal köt össze, hanem a betűket és számokat alkotó, monitoron és kijelzőkön látható grafikus jelekre, amelyek értelmezhetetlenné válnak az egyszeri nyelvőrző számára, tulajdonképpen alkalmatlanakká arra, hogy összefüggő történetet lehessen elbeszélni általuk. (Az egyik mese csúcspontjában a történetre össze nem álló élete fölött kesergő figurát az egyik szolgáltató a kliens tiltakozása ellenére időgépbe tuszkolja, és visszaküldi a 13. századba, ahol „valóságos lesz, valóságos emberekkel lóg majd, akiknek valóságos az életük”. Mindezt az ügyfél imádni fogja, hiszen „azok csak etetik a kecskéket, várják a faluba tévedő trubadúrokat, akik történeteket mesélnek nekik”. Mindenesetre a fikót az utazás előtt alaposan összeve-

rik, hogy a külseje ne keltsen feltűnést a középkorban, és jó tanáccsal is ellátják, miszerint „ne felejtse el imádni és védelmezni azt, akinek a jobbágya lesz” – 262., 263.)

A grafikus jelek olvashatatlansága a történet tanúsága szerint összefüggésben van az emberek mentális állapotával (egy igen szarkasztikus mese szerint pedig az emberhús ízével, melyet a földönkívüliek specialitásként fogyasztanak egészen addig, míg a humán lények olvasnak – a poszt-gutenbergi korban megromlik az emberhús íze). A Solon-használóvá váló tudós, Serge például szerencsétlenség-függőségét és neurotikus kényszerességét (fogadásokat köt magával kö-

A KÖLTÉSZET BŐSÉGE

zeljövőbeli dolgok valószínűségére) átmenetileg a *Finnegans Wake* nyelvi katonikusságával győzi le; a nyelvi rend fölborulása, az értelem – ahogy hivatkozik rá – péppé zúzása megsza- badítja örökké pörgő és magánéleti gyötrelmekről szenvedő agyát. Mint- hogy azonban a *Finnegans Wake*-ből csak egy van, Serge kifejleszti a Solont – ironikusan éppen az által, hogy öt- letét, miszerint katari munkásoknak adjanak el lejárt szavatosságú antidepresszánsokat, egy nagyvállalat magas jutalommal honorálja. A Solon lesz tehát az új eszköz, mely péppé zúzza az értelmet, fölszámolja a magány szo- morúságát, egyedüllétre kárhóztatja az embert, ahol se történet, se nyelv nincs igazán. Coupland regénye ezt az állapotot bírálja némi leegyszerű- sítéssel: ha az „X” generáció múlt és jövő híján volt, akkor az „A” nemze- dék a jelennek nem lehet soha a bir- tokában. A Solon egyik fontos külde- tése volna, hogy ezt a hibát helyreál- lítsa: aki mindig egy kicsit a jövőben él, sosem lehet jelen saját élete törté- néseiben.

A történeteket pedig el kell mesél- ni, meg kell érteni – akik erre képe- sek, azok reménykedhetnek. Hogy miben? Talán abban, hogy meglepe- tésükre túlélhetik a parúziát, s nem kell szembesülniük a Hármas Csa- torna híradóstábjának az erre a célra készített cinikus bejátszásával. Ami Couplandnál csaknem blaszfémikus, az az, hogy a parúzia olyan esemény, melyet túlélői egyáltalán nem érzé- kelnek. A remény a történetekké fűz- hető életben és az elmesélhető törté- netekben van, a mese, a mítosz pedig, bármily demagógnak tűnik is, a kör- nyezetével, múltjával, jelenével össz- hangban élő ember és az emberi akarat maga. Ezt az akaratot fejezi ki a méhek csípése a regényben. Mint- ha az apró mézkészítők nagyobb be- látással lennének távlatosabb történe- teinket illetően. ■ ■ ■

■ **L. Varga Péter** (Székesfehérvár, 1981): irodalomtörténész, kritikus, a *Prae* szer- kesztője. Legutóbbi kötete: *Az eltűnés könyvei. Bret Easton Ellis* (Fodor Péterrel közösen, PRAE.HU–Palimpszeszt, 2012).

Az olyan nagyszabású fordításkötetek, mint a száz itáliai humanista költőt felvonultató *Amalthea szarva*, jellemzően nem egyszemélyes vállalkozások. A hasonló gyűjtemények – gondoljunk például a Borzsák István-féle kétnyelvű Horatiusra vagy a Szepessy Tibor szerkesztette *Görög költők antológiájára* – rendszerint úgy készülnek, hogy egy filológus, irodalomtörténész tucatnyi költővel fordíttatja le a verseket, ő maga pedig jegyzeteket és előszót ír, sza- vatol a vállalkozás tudományos hitelé- ért. Csehy Zoltán esetében nem volt szükség ilyen munkamegosztásra. Az *Amalthea szarva* tudós költő munkája, és teljesen logikus, hogy Csehy neve a címlapon a szerző nevének kijáró helyen áll. Szerzőnk esetében nem válik el egymástól költői, műfordítói és tudó- si tevékenység. Csehy arról írja tudomá- nyos műveit, amit fordít is, és a tu- dós műfordító érdeklődésének tárgya nyomot hagy a költő poétikai eszmé- nyén, lírai alkotásain. A most bemutatandó kötet egyedülálló, hiánypótló és rendkívül színvonalas mű. Köszönhető ez annak, hogy Csehy Zoltán kiemel- kedően tehetséges műfordító bámula- tos latintudással, ugyanakkor birtoká- ban van a filológusi erényeknek, töb- bek között a szorgalomnak is. Nem- csak hogy igen nagy terjedelmű szöveg- anyagot tár elének remek magyar költői nyelven, hanem mind a száz fordított szerzőhöz egy-két oldalas, bibliográfi- ával ellátott előszót is ír, melyek ren- dkívül informatívak és arányosak.

Miért éppen száz humanista költő került be a kötetbe? Az *Amalthea szar- vát* elolvastva világos, hogy az irodal- mi anyagnak, melyből Csehy váloga- tott, igen nehéz lenne meghúzni a ha- tárait. S ha ez így van, akkor logikus, hogy az el nem érhető, ideálnak tekin- tett teljesség metaforájaként a száz- szám határozza meg a könyvet. Ezzel a szerző humanista elődeit követi, pél- dául Francesco Filelfót, aki tízezer so- ros *Satyrae*-jét százsoros versekből épít- tette föl, és *Ódák* címen lírai dekame-

Csehy Zoltán:
Amalthea szarva.
Száz itáliai humanista költő
Kalligram, Pozsony, 2012

ront tervezett írni. (Ismerős ez az eljá- rás egy kortárs humanistától is, magá- tól Csehytől, aki *Hecatelegium* című verseskötetét szintén tízszer tíz vers- ből építette fel.)

A száz itáliai humanistától ös- szességében sok száz verset tartalmaz a könyv (van olyan szerző, akitől csak egyet, de olyan is akad, akitől har- mincat). Csehy Zoltán mértéktar- tását dicséri, hogy nem írt százolda- las utószót a kötethez, hanem enge- di, hogy magukból a versekből tárul- jon fel, miként is működik a huma- nista poézis. Rendkívül tág világ nyílik meg előttünk (különösen, ha minden szerzőhöz elolvassuk Csehy bevezető- jét, melyből kiderül, hogy kedves hu- manistái éppoly szorgalmasak voltak, mint ő maga), amely világ egyszer- smind zárt is. Szerzőnk úgy kompon- álta meg a könyvet, hogy világossá váljék a humanista irodalom vérkerin- gésének intenzitása, az, hogy ezt a kul- túrát meghatározta a költők közötti állandó párbeszéd. A huszonhatodik szerző a könyvben például Enea Sil- vio Piccolomini (vagyis II. Piusz pápa), s rögtön a rákövetkező, a huszonhete- dik, költőtől elolvashatjuk a követke- ző verset: *Elégia öszentségéhez, II. Piusz pápához kora kiváló költőiről és szóno- kairól*. Megannyi példát lehetne még mutatni arra, hogy a Csehy által for- dított irodalmat alkotói kommuniká- ciós térnek tekintették. Nem véletlen, hogy az *Amalthea szarvában* gyakori az episztula, a költői levél műfaja. De olvashatunk bőven eklogákat a kötet- ben, elégiákat, epigrammákat, ezen be- lül is jó sok sírverset (a költők gyakran saját maguknak írták meg), de van itt epüllion is, és strofikus versek, ódák is.

A görög-római irodalom mintázatát követő humanista költészet nagyon

önreflexív irodalom. Jellemző, hogy a könyv legelső darabja költészeti-méleti munka *Levél a költészet dicséretéről* címen. Az irodalom és irodalmiság megannyi kérdése előkerül a versekben: olvashatunk Dantéhoz címzett érvelést arról, hogy miért érdemes latinul, nem pedig olaszul írni. De olvashatunk többek között az irodalmi plágium kérdéséről is.

S persze a szerelemről, annak minden aspektusáról. Tudvalévő, Csehy Zoltán gazdag műfordítói munkásságának legfontosabb vetületét éppen az erotikus és pornográf irodalom magyarra ültetése jelenti. Érzésem szerint Csehy most is akkor volt a leginkább elemében, amikor a pajzánabb nyelvi regisztereket kellett megszólaltatnia. Így amikor Domenico Silvestritől *A rák meséjét* fordítja, mely azt példázza, pórul jár az, aki a más kárán nevet: az állapotos asszonynak, aki kineveti a rákok csípései elől menekülő amatőr rákászokat, éppen „a legközepébe bemászott” egy rák, a segítségére siető férjének pedig az ajkába harapott. Így kapcsolta össze a rák a hitveseket, a különböző értelemben vett ajkaiknál fogva, s így váltak nevetés tárgyává: kellett az asszonynak kikacagnia másokat. Csalfa nők, szép fiúk, a római szerelmi elégia toposza szerint majdani megöregedésükkel fenyegetett asszonyok váltakoznak a kötetben. És persze megjelenik a barátság témája, a táj szépsége. Van a kötetben több állatsirató. És még mennyi minden!

Csehy egyaránt felvonultatja a klasszikusokat, Dantét, Petrarcat, Boccacciót, Beccadellit, Janus Pannoniust, és egy csomó alig ismert szerzőt, egy egész kultúrát téve így magyar nyelven láthatóvá. Fordításainak nyelve végig szellemes és eleven. Az itáliai humanisták magyar szókincsébe mostantól olyan szavak is beletartoznak, mint egyfelől „fiktív”, „példabeszédszerűen”, másfelől „banyaháj”, „szűzhusi” (előbbieket Albertino Mussatónak a költészet dicsőségét zengő leveléből, utóbbiak Enea Silvio Piccolomini erotikus epigrammájából valók).

Tegyük próbára Csehy munkáját, részletesen összehasonlítva egy igazi klasszikus iskolai darab bevett fordítását az *Amalthea szarvában* szereplő magyaráttal. Weöres Sándor jól is-

mert szövegével a következőképpen hangzik Janus Pannonius epigrammája. „Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe” se látott, / Hősi Ulysses sem Alkinoos szigetén. / Még boldog szigetek bő rétjein is csoda lenne, / Nemhogy a pannon-föld északi hűs rögein. / S íme, virágozik a mandulafácscsa mérszen a télben, / Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd! / Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon, / Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?”

Weöresnél a vers címe *Egy dunántúli mandulafáról*, Csehynél ez a következőképpen módosul: *Egy magyarországi mandulafáról*. A kéziratok többségében szereplő *De amygdalo in Pannonia nata* címjelzés Pannoniáról beszél, a Csehy adta magyar cím perspektívaváltást jelent a korábbi megoldáshoz képest. A Dunántúl hangsúlyozása Weöresnél nemcsak a Pannonia név eredeti jelentése, hanem Janus Pannonius pécsi kötődése miatt is indokolt. Csehy Zoltán megoldása ellenben jobban megfelel a humanista költészet dimenziójának, hiszen a „dunántúli” belső (magyar), a „magyarországi” pedig külső (nemzetközi) horizontot implikál.

Nézzük Csehy fordítását. „Még Tiryntius is bámulná Hesperidák közt, / és Ithaké ura is Alcinoos rögein, / kész csoda lenne a boldog lelkek szent ligetében, / nemhogy Pannoniánk ritka rideg kebelén. / Szirmot bont mégis dideregve a mandulafácscsa, / ám kikelet-rügyeit dérbe takarja a tél. / Phyllis, bár Prognét megvártad volna, vagy immár / Démophoón nélkül ölt meg a várakozás?” (A kötetben szereplő helytelen – és metrikailag hibás sort eredményező – „Demophoón” írásmódot javítottam.) Ami a metrikát illeti, Csehy felé billenti a mérleg nyelvét a Weöres-féle fordítás második szava („ilyet”), hiszen első szótagját a sor metrikai képlete szerint hosszúnak kellene tekinteni; de még inkább az ötödik verssor, melyben nem találunk sormetszetet, ami ezt a hexametert tagolatlaná teszi. Csehynél, ahogy természetesen Janus Pannoniusnál is, maradtalanul rendben vannak a verslábak és a cezurák.

Fontosabb azonban ennél a fordítások tartalmi aspektusa, retorikája és

képkalkotása. Nézzük végig tehát a szövegeket soronként, kiemelve a két fordítás fő különbségeit. Az első sorban rögtön szembeötlik, hogy míg Weöres a Janusnál olvasható „Tiryntius”-t feloldotta, vagyis a jelző helyett a jelzett mitológiai alak (Héraklész) nevét adta meg, addig Csehy valójában nem fordította le a szót. Weöres azáltal, hogy „segít” az olvasónak, vagyis magyarázva fordít, áthidalja a Janus-korabeli befogadó közeg és a huszadik századi magyar olvasók műveltsége közötti szakadékot. Csehy döntése a humanista költészet logikája szerint való, amennyiben amaz épít a mito-

lógiai összefüggések ismeretére, és jelmez rá a direkt (egyértelmű, bevett) megnevezések helyett az utalások, körülírások használata. Ugyanakkor azt sem felejthetjük el, hogy az ideális kortárs olvasók számára a „Tiryntius” jelentése legalább annyira világos volt, mint ma a Herkules névé, tehát a Csehy alkotta magyar szöveg „homályossági foka” nagyobb az eredetienél. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a latin jelző pontos magyar megfelelője az volna: „a tiryntsi” („a tiryntsi”). A „Hesperidák kertjében” és a „Hesperidák közt” esetében Weöres fordítása pontosabb, Csehy egyszerűsít. A „hősi Ulysses” – „Ithaké ura” ugyanazt a kérdést veti fel, mint amit Herkules kapcsán láttunk. Alkinoosról szólva mindkét fordító bőbeszédűbb a latinhoz képest, jóllehet a hexameter megengedné az eredetinek megfelelő

„Alkinoosnál” alakot. Weöres Sándor változatában a harmadik sor egy másik mitologikus elemet idéz fel, mint amelyről Janusnál szó van: a „boldog szigetek” a boldogok szigetére enged asszociálni, míg Csehy fordításából világos, hogy az eredetiben az Elysium képzete játszik szerepet. Ehhez a réshöz kapcsolódóan a régebbi fordítás sajátos földrajzi konstellációt teremt. Az „északi”, mely Janusnál nincs meg, azt sugallja, hogy Pannonia a virtuális „boldog szigetekhez” képest északra fekszik. Ezen a ponton Csehy is hozzáad valamit az eredetihez: a Pannónia kebeléről szóló megszemélyesítést hiába keresnénk Janusnál. Az ötödik sorban viszont perszonifikációt tartalmaz a latin szöveg is, és itt Weöres a pontos; az „audax”-nak a „merészen” felel meg. Itt persze felmerül, ami különben minden olyan fordításnál, melynek van „célnyelvi” előzménye: Csehy nem azért döntött-e – a latinból nem következő – „dideregve” mellett, hogy tudatosan eltérjen elődjétől. Bárhogy is van, a következő verssorban nem volt szükség erre: a Weöres-féle „csodaszép rügyeit”-hez képest a „kikelet-rügyeit” nemcsak lexikai, hanem grammatikai szempontból is hübb, szemantikailag pedig telítettebb szöveget eredményez.

A legtanulságosabb az epigramma negyedik disztichonja. Janus Pannonius szövegében a szerelmére hiába váró, közvetve annak halálát okozó, és öngyilkossága után fává változó Phyllis története mellett Progné (Prokné) alakja is megidéződik. A humanista szerző, aki egyébként a ritkábbik mítoszvariánszt használja (nem Akamast, hanem Démophoónt nevez meg a Phyllishez hűtlenné vált férfiként), a fecske (*hirundo*) helyett a fecskévé változott Prognét szerepelteti versében. Weöresnél ez a mozzanat is eltűnik, de ami még fontosabb, a Phyllis-mítoszból is alig marad valami. Azáltal ugyanis, hogy Démophoón helyett nála a lány várakozása a tavaszra irányul, Weöres Sándor – a zárlat tekintetében legalábbis – nem fordítást, hanem átiratot alkot. Mert ha végiggondoljuk az utolsó sorpár metaforikáját, Phyllisnek a mandulafa, Démophoónnak pedig valóban a jó idő felel meg. Egészen más költői logikájú szövegről van szó azon-

ban akkor, ha Phyllis párjaként megtartjuk Démophoónt, és akkor, ha a tavasz képével gyakorlatilag megszüntetjük a mitológiai összefüggést. Nem dolgunk, hogy válasszunk a két fordítás között, de az utolsó disztichon miatt Csehy fordítása mellett tenném le a garast. Ellene igazából csak a „Tirynthius” szól, melyet a legtöbb olvasó csak a lábjegyzetből fog megérteni, s melynél az is zavaró, hogy nem evidens a metrikai értéke (az olvasónak, ha nem lapozza fel a latinszótárt, nem egyértelmű, hogy az első szótagban hosszú „i”-ről van szó).

S bár az *Egy magyarországi mandulafáról* csak egy – nem jelentéktelen –

csepp a kötet tengeréből, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a fentiekben bemutatott kötet méltó folytatása a nagy-sikerű *Hárman az ágyban* antológiának, a Beccadelli-, Sztraton-, Martialis- és Petrarca-fordításokat tartalmazó köteteknek és a szerző többi magyarításának. Az *Amalthea szarva* Csehy Zoltán műfordítói munkásságának eddigi legfontosabb darabja. ■■■

(A 2012. május 24-én Pozsonyban elhangzott laudáció szerkesztett változata.)

■ **Krupp József** (Budapest, 1980): klasszikus filológus, kritikus.

SZILÁGYI MÁRTON

A „MARADÉK” GION

A *Véres patkányirtás idomított görényekkel* című kötet megjelenése lezárta egy könyvsorozatot: véget ért Gion Nándor első életműkiadása. Lehetne ugyan talán önmagában is mérlegre tenni ezt a kötetet, de aligha érdemes eltekinteni természetes kontextusától, attól az életművíziótól, amelyet a sorozat egésze kialakított. Annál is inkább, mert egy lezárt pályáról van szó, a posztumusz publikálás nem a 2002-ben elhunyt író közreműködésével és intenciójára jött létre, vagyis az a szerkezet, amelyet az öt kötet egymásra következőzése kirajzolt, nem a szerző önképét tükrözi. Hogy kiét is pontosan, azt, persze, nem egyszerű meghatározni, mert a kiadó nem tette egyértelművé a sajtó alá rendezés feladatköreit, noha körvonalaiban láthatólag pontosan azt csinálta, amit az irodalomtörténet-írás általában is tenni szokott, amikor lezárt életművek klasszikussá emelést végzi el a szövegkiadások révén. A köteteken fel van ugyanis tüntetve Füzi László neve, s ő úgy határoztatik meg, mint aki „[a]z életműsorozatot gondozza” – a kissé körmönfont meghatározás voltaképpen a sorozatszerkesztőnek felelne meg, csak azt nem tudni, hogy a másféle megneve-

Gion Nándor:

Véres patkányirtás idomított görényekkel. Naplók, interjúk, más írások.

A szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette és az utószót írta: Gerold László. Noran Libro, Budapest, 2012

zés nem azt akarja-e elfedni, hogy Füzinnek más, talán korlátozottabb jogkörei voltak. Emellett pedig minden egyes kötetten megtaláljuk az adott kötet sajtó alá rendezőjének a nevét is. Az irodalomtörténész ennek láttán azonnal otthon érzi magát. Ritka alkalom kínálkozik ezáltal, hogy eljátszunk egy, a kortárs vagy a félmúlt magyar irodalma kapcsán ritkán alkalmazott textológiai szemponttal: egy néhány éve elhunyt, jelentős író szöveg hagyományának gondozására rávetíthetjük az irodalomtörténet filológiai módszereit. Azaz a kiadó (Noran Libro) vállalkozását mérhetjük azzal a mércével, hogy a Gion-szövegek kiadása során mennyire érvényesültek olyan megfontolások, amelyek egy majdani, irodalomtörténeti távlatú vizsgálatot ké-

szíthetnek elő. Mert ennek a sorozatnak csak az egyik – természetesen igen fontos – érdeme az, hogy hozzáférhetővé tette Gion részben Magyarországon még kötetben nem is publikált műveit: nagyobb időbeli távlatban éppen ezek a kötetek lesznek majd a kiindulópontjai a Gion-művek elemzésének, s a későbbi szövegkiadások is rendre ide fognak visszanyúlni, ha referenciát akarnak találni.

Ha innen, ennek a felelősségnek a tudatában nézzük a vállalkozást, első pillantásra is feltűnik az üzleti érdekeknek és a szakmai (irodalomtörténeti) megfontolásoknak a némileg szertelen keveredése. A kiadó, amely természetesen joggal érezhette úgy, hogy kulturális missziót végez, végül is nem egy ismeretlen szerzőt akart bevinni a köztudatba, hanem Gion személyében – amennyire ez megítélhető – az utóbbi évtizedek egyik közkedvelt, sőt, akár populárisnak is tekinthető prózaíróját mutatta föl. Nem csodálható tehát, hogy éppen ebből az ismertségből akarta megalapozni a sorozat piaci pozícióját: ugyanis az író legnépszerűbbnek gondolt műfajaival kezdte meg a sorozatot, a regényekkel, utána következtek a novellák, s legutoljára maradt a vegyes műfajú kötet, amely a naplókat, interjúkat tartalmazta. A műfaji rendezőelv azt is magával hozta, hogy a textológiai bonyolultabb feladatok is a sorozat végére maradtak: a regények esetében ugyanis már publikált, kötetekben megjelent szövegekkel kellett csupán számot vetni. A szövegek csoportosítása azonban itt is komoly előzetes filológiai döntéseket igényelt, ám a dilemmákat a sorozat igyekezett nem exponálni. Persze, ezeket azért nem lehetett minde nélkül elrejtetni. A leg súlyosabb kérdés a Giontól megalkotott szövegek körének és a Noran Libro sorozatában prezentált „életműnek” a nyilvánvaló eltérése. Már az is némi zavarra mutat, s egy profi kiadótól szokatlan könyvészeti megoldás, hogy csak a kötetek külső borítóján szerepel az összekötő sorozati cím, s az is csupán így: „Életmű”. Most egy pillanatra tekintsünk el attól, hogy ilyenformán egy tisztességes bibliográfiai leírás számára kérdéses lehet, van-e itt sorozatcím egyáltalán vagy sem; ennél fontosabb mind-

az, ami emögött, szemléleti zavarként, feltáru. A sorozat mintha azt akarná elrejtetni, hogy mi is a viszonya Gion írásainak teljességéhez: valóban az életmű teljességét akarta volna kiadni, vagy csupán annak egy szűkített részét? Az „Életmű” mint rejtett sorozatcím az előbbi látszik sugallni, ám a kötetek elolvasása másról győz meg: láthatólag nem azzal a szándékkal fogtak neki a munkának, hogy megcélazzák az „összes művek” kiadásának eszményét, az „életmű” megjelölés inkább az „összegyűjtött művek” bevalottan kisebb igényű formulájához közelít, tehát van Gion életművének egy olyan, egyelőre felmérhetetlen mennyiségű része, amely bizonyosan kimaradt ebből az életműsorozatból. A műveknek tekintett regényekhez képest létezik egy „maradék-elven” kezelt, műfajilag is heterogén szöveganyag – s az első Gion-összkiadás ez utóbbit nemhogy nem akarta közölni, hanem még létezésének körvonala is alig rajzolta ki.

Hogy erről a hiányról egyáltalán tudomása lehet a kevésbé gyanakvó, szövegkiadói reflexekkel nem rendelkező olvasónak is, az Gerold Lászlónak köszönhető. Ő gondozta ugyanis a sorozat két utolsó kötetét, pontosan azokat a gyűjteményeket, ahol a filológiai, textológiai problémák elkezdnek sűrűsödni. Gerold kiválasztása erre a feladatra nagyon jó döntés volt: nemcsak azért, mert ő Gion egyik monográfusaként¹ az életmű alapos ismerője, hanem azért is, mert igazi irodalomtörténészként nézett szembe a feladattal. Nem is próbálta elkendőzni a korábbi, az ő kompetenciáján kívül eső, de az ő munkáját is meghatározó döntéseket. Munkája révén legalább explicitté váltak azok a dilemmák, amelyek csupán látszólag textológiai jellegűek, valójában a Gion-életmű szövegeinek lehetséges interpretációját is hosszú időre meghatározzák majd.

A novellák kötetbe rendezésekor Gerold többször jelezte – soha nem a kvázi-sorozatszerkesztőre, hanem inkább a kiadóra célozva – azokat a pontokat, amelyekkel nem értett egyet. A sorozat műfaji kiindulású csoportosítása ugyanis nehezen kezelhetővé tette Gion egyik jellegzetes műformáját, az elbeszélésciklus és a regény jegyeit

egyaránt hordozó szövegeket. Az eladhatóság szempontjai miatt előbbre sorolt regények közé ilyenformán bekerült két olyan Gion-kötet is, amelyeket talán szerencsésebb lett volna a novellák közé beilleszteni, hogy látni lehessen a gioni novellaciklus egyik végpontját, a már szinte nagyepikává átértelmezett, de a novellisztikus eredetet továbbra is hordozó, köztes műfajt. Ahogy Gerold fogalmazott az utószóban: „a regények közé sorolt *Izsakhár* (1994) vagy még inkább *Az angyali vigasság* (1985), amely az ifjúsági regényeket tartalmazó kötetben kapott helyet, már nem nevezhető egyértelműen regénynek”². A novellákat tartalmazó kötetben került föl először az a probléma is, hogy kötetben egykorian megjelent és csak folyóiratokban publikált, esetleg posztumusz ismertté vált szövegekből együtt kellett kialakítani valamiféle egységes szempontú kötetrendet. Gerold László ezt a feladatot annak mérlegelésével igyekezett megoldani, hogy a tőle összeállított kötet a későbbi irodalomtörténeti kutatások megalapozója lehet: a kötetek időrendjét követve, ciklusokat közölt ugyan, de mindenhol igyekezett legalább az első megjelenés adatait megadni, hogy legyen támpont a szövegek datálásához.³

A sorozat utolsó kötetében Gerold hasonló alapossággal és megfontoltsággal járt el. Ennél a kötetnél még bonyolultabb textológiai és csoportosítási nehézségekkel kellett boldogulnia. Egyfelől azért, mert a kötetbe foglalt szöveganyag műfaji besorolhatósága még az előző gyűjteményénél is összetettebb volt, másrészt itt már jóval több kéziratban maradt, eddig publikálatlan szöveg beillesztésével is számot kellett vetnie. Gerold éppen ezért arra törekedett, hogy megadja az eddig kötetbe fel nem vett írások esetében a lelőhelyet, illetve azt is jelezte, ha az adott szöveg a hagyatékban maradt fenn. Irodalomtörténeti telhetetlenségben ugyan jobban örültem volna a teljesebb, lapszámra is kiterjedő címléírásoknak, valamint annak, ha a sajtó alá rendező szentel néhány sort annak is, jelenleg hol található meg Gion Nándor kéziratok hagyatéka (a hagyatékok ugyanis, különösen, ha az adott szerző életének nagyobbik része más

országban zajlott le, mint ahol végül is meghalt, igen könnyen el tudnak kalódní, ha nem kerülnek idejében gyűjteménybe, s ilyenkor csak az lehet a vigaszunk, ha utólag bizonyos időpontokhoz tudjuk kötni a még dokumentálható létüket) – ám az kétségtelen, hogy a megadott adatok elegendők arra, hogy az érdeklődő szakember megtalálja majd a szövegeket először közlő folyóiratokat és lapokat. A naplójegyzetknél Gerold ugyanazt hangsúlyozta, mint a novellákat közlő gyűjteményes kötet esetében: nem sikerült a keletkezésüket datálni (ez tehát Gion kéziratjai esetében általános filológiai problémának mutatkozik), s csak akkor kínálkozik lehetőség születésük időpontját valószínűsíteni, ha egykorán a szerző publikálta őket (ez pedig Gion másik alkotói jellegzetességének látszik, hogy tudniillik igyekezett szövegeit azonnal megjelentetni). Mivel azonban itt vannak nem elenyésző számban kéziratban maradt önéletrajzi feljegyzések is (ami pedig arra mutat, hogy Gion mégsem publikált mindent azonnal, bár ez a szövegek kidolgozatlanságával, töredékességével is összefügghet), ezeket a sajtó alá rendező nem tudta beilleszteni időrendben a hozzátvetőlegesen azért datálható, még az írótól kiadott szövegek közé. Ebből fakadt az a Geroldtól választott megoldás, amely egyfelől a rövidebb önéletrajzi szövegeket a bennük tárgyalt események laza időrendjébe rendezte el, mintegy a megíratlan életrajzi visszaemlékezés vázaként, másfelől pedig külön műként, kiemelve ebből a sorból, s ezáltal erősebben exponálva kapott helyet a kötetben a címadó *Véres patkányirtás idomított görényekkel*. A naplójegyzetek ilyenén elhelyezése áttekinthető szerkezetet hozott létre, és jól kezelhetővé tette Gion életművének ezt a részét.

Az interjúk esetében nem tartalmaz a könyv egykorán nem publikált beszélgetést, s ez, persze, nem is csodálható. Itt tehát datálási problémák nem is nagyon merültek föl. A teljesség kapcsán azonban az olvasónak lehetnek kételyei (annál is inkább, mert a lehetséges hiánya Gerold László sem reflektál): csak nyomtatott sajtótermékek számára készült interjúkat tartalmaz a kötet, miközben, úgy tudom,

Gionnal rádiós és tévés beszélgetések is készültek – egy teljességre törekvő kiadás ezeket sem mellőzhette volna. Vagy ha erre a közlésre nincs mód, sokat segíthette volna a későbbi kutatást, ha ezeknek a beszélgetéseknek az adatait összegyűjti a kötet. A feladat elvégzése azért is fontos lett volna, mert innen, Magyarországról megítélhetően, vajon a Gionnal Jugoszláviában (Szerbiában) készített rádióinterjúkat őriz-e bármiféle ottani archívum – bár az sem biztos, hogy a magyarországi felvételek feltétlenül fennmaradtak.

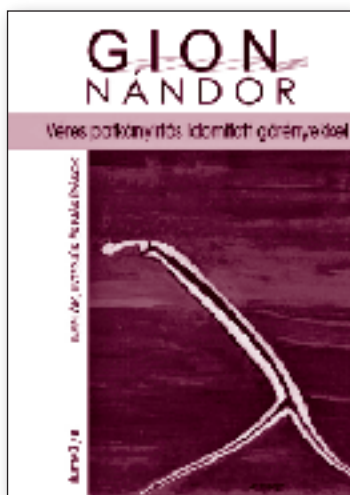
A kötet szerkezetének leggyöngébb pontja mindazonáltal az utolsó egység, amely a kissé túlsúlyolt *Esszék, cikkek, könyvismertetések, jegyzetek* címet viseli. Gerold László maga is magyarázatra szoruló megoldásnak érezhette ennek a fejezetnek a naplók és interjúk után való közlését; az utószóban nyilvánvalóvá is tette, hogy ez csupán válogatás: „Végezetül a kötet válogatójaként, szerkesztőjeként arra kérem az olvasót, hogy az *Egyéb írások* fejezetcím [érdekes, hogy a sajtó alá rendező még úgy tudta, ez lesz a fejezet címe, noha a kötetben már más olvasható címként – Sz. M.] alá sorolt szövegeket tekintse olyan függelékeknek, amelynek egyetlen szerepe, hogy ízelítőt adjon Gion Nándor publicisztikai és esszéírói tevékenységéből. [...] Lássék: ennek a jelentős szépírói életműnek van egy ilyen, eddig mellőzött, de mindenképpen figyelemre méltó, az író portréját kiegészítendő, feltárára nem érdemtelen vonulata is.” (338–339.) Egy, nem kizárólag üzleti alapú, hanem inkább vagy legalább nagyobb részt irodalomtörténeti elkötelezettségű kiadói elgondolásba jobban illett volna, ha Gion publicisztikai, kritikai munkássága nem függelékként van jelen, hanem a saját jogán, a teljességet megcélozva. Akár csak úgy, hogy az idesorolható írásoknak legalább a bibliográfiája bekerül a kötetbe – bár elnézve a köteteket, a kiadó semmiféle érzékenységet nem mutatott olyan, a sorozat szakmai használhatóságát emelő „úri huncutságok” iránt, mint lábjegyzetek, szómagyarázatok, bibliográfia (egyedül a szerkesztői utószó maradt meg mint irodalomtörténeti értelmező szövegtípus). Ám enél is jobb megoldás lehetett volna –

mondja a telhetetlen filológusi énem –, ha ezek a mindezidáig össze nem gyűjtött szövegek külön kötetet kaphattak volna. Ezáltal az alapvetően műfaji rendezőelvű sorozati koncepció is meggyőzőbb lehetett volna, valamint a – sajnos – létre nem jött gyűjtemény láthatóvá tette volna többek között a prózaírói pályakezdés előtti, a *Symposion*hoz és az *Új Symposion*hoz kötődő időszak publikációs természetét, amelyről Gion mindig leicsinylően beszélt ugyan, de egyáltalán nem bizonyos, hogy ezt az önértékelést feltétlenül el kell fogadnunk. Az életmű egészének kontextusában nyilván ezek a korai íráskorok is más értelmet nyerhettek volna, mint ahogy az Újvidéki Rádióban elhangzott, későbbi publicisztikai íráskorok is fontos adalékokat jelenthettek volna a kisebbségi lét változó történeti feltételeinek megértéséhez. Ez ugyan nem az esztétikai értékre irányuló olvasást hívta volna elő – hiszen, ha innen nézzük, akkor ezek az íráskorok, persze, nem mérhetőek Gion szépirodalmi műveire –, ám egy írói életműnek nem kizárólag kanonikus olvasatai lehetnek. S ha egy kiadói vállalkozás, amelynek elsődleges feladata a szövegek közzétételében állna, még egy életműkiadás esetén is valamiféle előzetes, de nem tisztázott tartalmú értékszemponthoz igazítja a művek kiválogatását, bizonyosan erősen eltorzítja a felmutatni kívánt életművet. Hiszen kiadói szempontból nyilván az a legegyszerűbb és legolcsóbb megoldás, ha eltekintünk ezektől a szövegektől, hiszen problematikusak, nem egyszerű összeszedni őket, megértésükhöz kommentárra van szükség – csak ez esetben az nem világos, miért viseli egy ilyen könyvsorozat annak jelzését, hogy az „életmű” kiadását végzi el?

A kérdés jelen esetben annál is indokoltabb, mert már a naplók és interjúk esetében is megértési gondokat okozhat a szövegekben emlegetett személyek és történeti körülmények magyarázat nélkül maradása. Példaként hadd utaljak a kötet címadó írására, amely 1971-es szöveg, s formailag egy budapesti tartózkodást rögzítő napló. Ennek az eredetileg az *Új Symposion*ban publikált szövegnek volt/van egy sajátos legendája: Gion az inter-

júiban mindig leminősítve utalt vissza rá, szerencsétlen és sikerületlen írásként emlegette, politikai természetű félreértésekre célozgatva a befogadása során. Ezek a szerzői kommentárok – éppen kifejtetlenségük és homályosságuk miatt – megnövelték az érdeklődést a napló iránt. Nem meglepő, hogy kötetcímé éppen ennek az írásnak a címe vált: ez valóban alkalmas lehet arra, hogy az életműsorozat ötödik kötete iránt vásárlói, olvasói érdeklődést keltsen. A *Véres patkányirtás...* azonban jelenleg minden, csak éppen nem áttetsző, könnyen érthető naplószerű; mint ahogy nem is önmagáért helyt állni képes szépirodalmi szöveg (Elek Tibor Gion-monográfiájának megközelítése, amely a regények esztétikai mércéjéhez kívánja mérni, hogy aztán ehhez képest elmarasztalja, nem is meggyőző értelmezési ajánlat).⁴ Inkább egy olyan, szépírói eszközöket is alkalmazó, személyes dokumentum-prózáról van itt szó, amely szinte egyedülálló módon enged bepillantást az 1970-es évek elejének budapesti értelmiségi világába, hangsúlyozottan egy kívülálló pozícióját láthatóvá téve. Voltaképpen mintha egy kulturális antropológiai értelmezésre alkalmas forrásszöveget kapnánk egy időközben történeti távlatba került időszakról, részben fiktív, részben azonban pontosan azonosítható személyek köré építve. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy ezt a szöveget ma bárki, aki nem volt aktív részese a hetvenes évek fővárosi értelmiségi diszkurzusának, magyarázó jegyzetek nélkül meg tudná érteni – márpedig ehhez a mostani kiadáshoz nem csatlakoznak jegyzetek. S mindez annál feltűnőbb, mert a sajtó alá rendező Gerold László – nemcsak mint irodalomtörténész, hanem mint Gion pálya- és nemzedéktársa – talán a legalkalmasabb személy lett volna arra, hogy áthidalja a szöveg pontos megértéséhez szükséges történeti távolságot. Soha vissza nem térő lehetőséget szalasztott el a kiadó, amikor erre nem kérte fel vagy nem ösztönözte Geroldot. Annál is inkább, mert bővebb kifejtés nélkül mind maga Gion, mind a szövegről megnyilatkozó irodalomtörténészek (így például Gerold László is) utaltak arra, hogy a *Véres patkányirtás...* komoly vihart kavart, felháborot-

dást váltott ki. A 2012-es kiadás olvasója számára már rekonstruálhatatlan, a szöveg mely kijelentései vagy szemléleti elemei válhattak ki ilyen reakciókat, s mivel az egykori korlátozott nyilvánosság viszonyai között ezeknek az egykorú olvasói benyomásoknak nem maradt nyoma, érthetetlen marad az egykorú, de nem dokumentált olvasa-

tok létrejötte. Az egyetlen lehetőség az lehet, ha Gion kortársai legalább emlékezés formájában felidézik saját, egykori benyomásait, esetleg indulataikat, s így teszik megfoghatóvá azt az egykorú fogadtatást, amelynek mi már csak a következményeit ismerjük (nevezetesen azt, hogy Gion a naplóírásnak ezzel a formájával szakított s utólag is elhatárolódott saját egykori kísérletétől). A tanúságnak ez az önfeltáró jellege szintén a kötet kimaradt lehetősége. Pedig Gerold, aki saját Gion-monográfiában rövid terjedelemben, s láthatólag nem túl nagy kedvvel érinti a kérdést,⁵ bizonyosan tudna erről egyet s mást mondani – kár, hogy miután a monográfiában kikerülte a kérdés részletesebb tárgyalását, a tőle gondozott szövegkiadás sem tette lehetővé a tisztázást. A nemzedéki tanúságtételnek a most még elérhető, de az idő múlásával egyre inkább elvesző lehetősége nélkül Gion írói, intellektuális jelenlétének a történeti kontextusa csúszik ki a kezünk közül, s ennek irodalomtörténeti kezelhetősége jórészt attól függ – ez általános tapasztalata mind azoknak, akik irodalomtörténészként a szóbeliségben megragadható emlékezet révén már nem megszólítható kor-

szakokkal foglalkoznak –, ha minden egyes szövegkiadást és egyéb irodalmi szövegtípust fölhasználunk a lassan eltűnő nyomok rögzítésére. Jelen kiadás ezen a ponton bizonyosan kihagyott egy hatalmas lehetőséget. S hangsúlyoznám: ez nem a sajtó alá rendező felelőssége, hanem a kiadóé, amely mintha inkább meg akarta volna úszni a szövegkiadás bizonyos aspektusainak és funkcióinak a végiggondolását: miközben egy olyan emberre bízta a kötet gondozását, aki Gion pályafutásának és közegeinek személyes tanúja volt, nem ösztönözte arra, hogy ne csupán irodalomtörténeti erudícióját, hanem ezt az egyedülálló tudását is kamatoztassa.

Gerold László személyes érintettségének szórványos nyomai azért még így is fel-felbukkannak a kelletténél talán kissé rövidebb utószóban, s ezek egyre inkább fel fognak értékelődni, ahogyan az elkövetkezendő években ez a kötet irodalomtörténeti forrásmunkává válik. Hogy ezek miféleképpen kezelhetőek egy, a Geroldnál fiatalabb nemzedékhez tartozó olvasó számára, csak egyetlen példával szeretném illusztrálni. A láthatólag a polémiait kerülni akaró, távolságtartóan és elegánsan fogalmazó Gerold egy alkalommal nem tudja megállni, hogy ne vitassa Gion egyik interjúbeli megfogalmazását: „Igazi vitám azonban azzal a számomra elfogadhatatlan, mert eddig tudtommal bizonyítást nem nyert konstrukcióval lenne, mely szerint a Symposium című melléklet, de még inkább az Új Symposium című folyóirat megjelenését a hatalom azért támogatta, hogy az irodalom iránt érdeklődő, ezzel foglalkozó vajdasági magyar fiatalokat jugoszláv elkötelezettségre serkentve Magyarország ellen hangolja.” (335.) Gerold ezután felsorakoztatott érvei egyértelművé teszik, hogy ő Gion kijelentését a Symposium-mozgalom rágalmozásaként érti. Nemzedéktársként ez teljesen érthető indulat – ám a kötet egészének végigolvasása után nekem, mint egy nemzedékkel fiatalabb olvasónak nem az állítás igazolhatósága vagy igazolhatatlansága tűnik fel. Ami igazán látványos, az az, ahogyan Gion az interjúiban és a naplófeljegyzésekben saját pályakezdéséről nyilatkozik: so-

ha nem kívánja magát nemzedéki csoportképeken láttatni, a *Symposion* és az *Új Symposion* meghatározó szerkesztőinek a nevét sem említi meg. A Geroldtól kárhoytatott kijelentése voltaképpen ennek a következetesen és – talán – nem is feltétlenül tudatosan hordozott önképnek a következménye: Gion saját magát magányos jelenségként akarta láttatni, s ezért a pályakezdesében olyanira meghatározó folyóiratot és nemzedéki közeget szinte teljesen elhalványította. A kötet egyik komoly tanulsága éppen Gion önmagáról kialakított image-ának a rendkívül látványos megmutatkozása: az előbb említett eset mellett jó példa erre, mik azok az életrajzi mozzanatok, amelyeket rendszeresen, szinte már a magyarázkodás kényszerét mutata megemlít. Ilyen az *Új Symposion* Sziveri János köré szerveződő szerkesztőségének nyolcvanas évekbeli szétverése, amely kapcsán saját szerepét s magát az ügyet is rendre jelentéktelenné stilizálja, s ilyen az újvidéki rádióban betöltött főszerkesztői időszaka is, amelyben visszatérően személyes sikereként emlegeti a huszonnégy órás anyanyelvi adás lehetőségének az elérését, noha ennek az volt az ára, hogy lemondott a szélesebb körben hallgatható középhullám használatáról. Ezek az ügyek alighanem egészen más fénytörésbe kerülnének, ha kiemeljük őket Gion személyes igazságainak a köréből – Gerold László utószava röviden fel is hívja a figyelmet Gion személyes felelősségére a nem egészen tisztességes, politikai hangoltságú eseményekben. Más példát említve: sokatmondó viszont, hogy Gion csak egyetlen önéletrajzi írásában (*Nagybátyámról*) írja le első felesége tragikus halálát. Ez láthatólag olyan téma, amelynek traumatizáltsága nem engedte, hogy többször is elmondható sztori legyen belőle – s ennek az írásnak azért is jelentősége van, mert az életrajznak ezt az eseményét sem Gerold László, sem Elek Tibor monográfiájából nem lehet részleteiben megismerni, így egyedül ez az írás áll rendelkezésünkre jelenleg biográfiai adalékként.

Ez a Gion-kötet tehát nagyon fontos adalék, akár az életműre, akár az író életének társadalmi-intellektuális közegére vagyunk kíváncsiak. Némi szo-

morúságot csak azért lehet érezni – túl azon, hogy a kötet, amelybe egyébként megengedhetetlenül sok betűhiba, elírás került, már néhány végiglapozás után elkezd széthullani lapjaira –, hogy a jelentőségéhez méltó irodalomtörténeti alapozásnak csak korlátozottan tud eleget tenni. A lehető legalkalmasabb, nélkülözhetetlen munkát végző sajtó alá rendezőnek, Gerold Lászlónak egy olyan sorozatkoncepciót kellett kiszorgálnia, amely nem látszik teljesen tudatában lenni saját felelősségének. Csak remélni lehet, hogy a most nyilván új lendületet kapó Gion-kutatás korrigálni tudja majd azt, amit itt kissé elrontottak.

KOLOZSI ORSOLYA

A MESE VARÁZSA

Három évvel ezelőtt Péterfy Gergely különös dologra vállalkozott: meseregényt kezdett írni egy www.meseregny.blogspot.com című internetes blogon. 2009 decemberétől 2010 augusztusáig minden vasárnap feltöltött egy fejezetet a mesére áhító olvasóknak, míg végül 35 részből összeállt a *Pannon mese*, mely internetes alcíme szerint egy mágikus történet, Emma nevű lányának ajánlva. Ez a szöveg aztán – némi változtatással, átdolgozással – nyomtatott formában is napvilágot látott az idei Könyvhétre. Míg a világhálón található változat a Codex Onlineus, addig a papír alapú kötet a Codex Offlineus meghatározást viseli, ezzel a furcsa és groteszk neolatinítással is utalva egyrészt egyazon szöveg két különböző létmódjára, másrészt előrevetítve valamit abból az ironikus, nem teljesen komolyan vehető viszonyból, melyet ebben az esetben az antik világgal ápol.

Az, hogy a szöveg heti rendszerességgel, folytatásokban íródott, talán leginkább a szerkezeten hagy nyomot. A fejezetek lezárása ugyanis mindig nyitott marad, általában épp egy fordulóponton, izgalmas esemény végén hagyja ott a szereplőket, hogy ezzel is

JEGYZETEK

- 1 Gerold László: *Gion Nándor*. Kalligram, Pozsony, 2009 (Tegnap és Ma).
- 2 Gion Nándor: *Műfogsor az égből*. Az életműsorozatot gondozza Füzi László. A kötetet szerkesztette és az utószót írta Gerold László, Noran Libro, Budapest, 2011, 712.
- 3 Vö. Gerold utószavával: Gion i. m. 718.
- 4 Vö. Elek Tibor: *Gion Nándor írói világa: Monográfia*. Noran, Budapest, 2009, 57–65.
- 5 Gerold mindössze a következőket mondja: „... a napló sorsa is szerencsétlenül alakult. Ehhez az MSZMP X. kongresszusának, a gazdasági reformnak a kommentálása, illetve a nem kevésbé problémás zsidókérdés, zsidózás oldalakon át történő forszírozása is hozzájárulhatott.” Gerold László i. m. 185. ■ ■ ■

■ Szilágyi Márton (Gyula, 1965): irodalomtörténész, az ELTE BTK 18–19. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén tanít.

Péterfy Gergely:
Örök völgy. Pannon mese.
Kalligram, Pozsony, 2012

fokozza az olvasó várakozását. Emellett érdemes elgondolkodni azon is, hogy ha Péterfy valóban hétről hétre írta a regényt, hogyan volt képes ezt a sok szereplővel operáló cselekményt és roppant szerkezetet összetartani úgy, hogy közben nem hagyott el egyetlen történetszálat sem és nem tévesztett arányokat. Le kell szögezni ugyanis, hogy bár e fordultatos, cselekményes szöveg struktúrája igen bonyolult és összetett, mégis nehéz benne hibát találni.

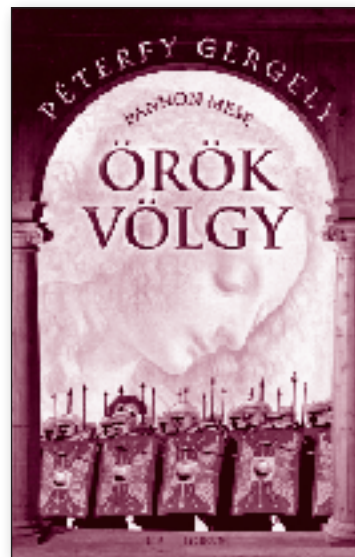
Az *Örök völgy* alcíme *Pannon mese*, mely utal egyrészt arra, hogy a regény a római uralom alatt álló Pannonia tartományban játszódik, másrészt, a jelzős szerkezet második tagjával műfajmeghatározást is ad. Ez utóbbi különösen érdekes, ugyanis sok problémát vet fel a meseregények, mítoszregények, egyáltalán a mesék mibenlétét illetően. Bár az irodalmi műfajmeghatározás terepe mindig rendkívül ingoványos (mi az, hogy regény?), a mese esetében talán még

a szokottnál is több az ellentmondás, nagyobb a homály. A hétköznapi szóhasználat ugyanis a mesét kizárólag gyermekek számára íródott műfajnak gondolja, ezért – tévesen – legyint rá és nem veszi komolyan. A mese azonban nem csak gyerekmesé, hanem olyan elbeszélő műfaj, mely szoros rokonságot mutat a mítosszal, nem beszélve arról, hogy ha a szűk jelentés helyett a tágat vesszük alapul, akkor minden mese, ami valamiféle fiktív történetet mond el, ez pedig akár azt is jelentheti, hogy az irodalmi szövegek mindegyike mese. Péterfy regénye olyan mese, mely egy percre sem próbál meg a realitás tollaival ékeskedni (noha tudjuk, a szerző kiválóan ismeri az antik görög és római kultúrát, történelmet), hanem egészen egyértelművé teszi fikciós jellegét. Az *Örök völgy* nem olvasható kordokumentumként, de történelmi regényként sem, erre – ha más nem – csodás, valószerűtlen események sora hívhatja fel az olvasó figyelmét. A szöveg nem leképezi a valóságot, hanem létrehoz egy világmodellt, egy lehetséges világot, s ezt népesíti be furcsa szereplőkkel, csodás eseményekkel, teret engedve a fantáziának. A szöveg olvasása rendkívüli élmény, elgondolkodtat, megnevetett, elborzaszt, megríkat, de mindenekelett elvarázsol. Magával húz különös világába, s valamiért az az érzésünk támad, hogy nem csak az olvasónak, a szerzőnek is rendkívüli élményt jelentett a megírása, szórakozás volt a javából, afféle írói jutalomjáték.

Pannonia provincia Szellemfejedeleme, Fortunatus különös álomból ébred, s lassan szinte eszét veszíti a szerelemtől. Mivel a Szellemfejedeleme minden szellemi erő kiindulópontja, ez az érzés az egész tartományt veszélyezteti, ezért hű segítője, Magimarusa igyekszik gátat vetni az érzelmenek, és nyomába ered álombéli szerelmét kereső tébolyult urának. Ezalatt a förtelmesen rút és egyben kétségbeejtően gyönyörű Fulvio a rómaiak elől menekül, mikor megpillant egy festményt, és beleszeret a képen látható, onnan kiáltozó Serapiába. Serapiát Ágoston Mester rejtegeti, vigyáznia kell a gyönyörű lányra, ugyanis az ő létezése szavatolja a szépség létét a világban. Ezalatt a szellem kihunyása miatt egyre kaotikusabbá váló Pannóniát a bar-

bárok fenyegetik, élükön vezérükkel, Derkidarral. A Szellemfejedeleme végül rátalál szerelmére, Serapiára álmai világában, az *Örök völgyben*, melyet Ágoston Mester fantáziája hoz létre. Fulvio pedig, miután szép és rút énje kettéválik, hosszas hányattatások után szerelemben esik Magimarussal, akiről egy váratlan fordulat során derül ki, hogy nem fiú, hanem lány, ráadásul gyógyíthatatlanul szerelmes gazdájába, a Szellemfejedelemben. Vándorszínészek, gonosz mostoha, tűzben megégett, boszúsomjas család, árulók, varázslók, tudósok bukkannak fel még mint mellékszereplők, a történet szálai hol keresztezik egymást, hol ideig-óráig egybefonódnak. Bár a teljes cselekményt képtelenség összefoglalni néhány sorban, az olvasó a befogadás során sosem téved el, hiszen az elbeszélő, bizonyos Petrus fia Gregorius (!) biztos kézzel vezeti, s nem esik nehezére az összefoglalás, visszakanyarodás, az olvasót pihentető monológok beiktatása: „Aggaszt a gondolat, hogy talán túl gyors tempót diktáltam eddig Nektek, s hogy ezért már az út elején túlságosan kifáradtatok, de ha így volt, csak azért tettem, mert számtalan csodadolog van még előttünk... (...) Utunk célja még messze van, de végül bizonyosan megérkezünk. Egyet megígérhetek: nem mi leszünk azok, kiket – céltalan bolyongás után – elnyel a sötét rengeteg.” A veretes nyelvet használó elbeszélő ígéretét komolyan vehetjük: bár a tempó gyors, sok a szereplő és a helyszín, a cselekmény vadul burjánzik, mégsem veszítjük el az utat egyetlen pillanatra sem.

A szövegben egyébként az európai művészet és bölcsélet sok mítosza, eszméje felbukkan: a szellem, a szépség, a szerelem, az álom és valóság viszonya, vagy akár a hanyatlás kérdése. Mikor a Szellemfejedeleme szerelmes lesz (elveszíti a fejét, alárendeli magát egy érzelmenek), akkor a világból fokozatosan kivész a szellem, a színészek elfelejtik szövegeiket, a tudósok korábbi tudásukat, az asztalosok nem tudnak bútorokat készíteni, s a hanyatlás csúcán az emberek üveges szemekkel téblábolnak az utcákon, azt sem tudják, kik ők és mit csinálnak. A szellem eltűnése lehetne akár tragikus is, itt azonban humorral van fűszerezve, mint ahogyan

a gondolkodás hiánya is ironikusan jelenik meg. „Egy jókora, kerek, illatos sajtért akár heteken át kora hajnalban keltek, tehenet fejték, aludttejét főztek... (...) De bizony, ha gondolkodni kellett valamiért, tőlük többnyire csak annyira futotta, hogy: 'Az élet nehéz' vagy 'Csak egészség legyen, az a fontos', vagy 'Amíg meg nem eszed azt a húsos borsót, nem kapsz egy falat süteményt sem fiam!'” A szellem hatalma (és egyben sebezhetősége) Fortunatus szimbolikus alakjában jelenik meg, s az ő története példázatosan mutatja meg azt, micsoda káosz és zűrzavar keletkezhet, ha a szellem háttérbe szorul az érzelmek mellett. Ugyanakkor a világot nem csak a szellem racionalitása működteti, hanem a szépség, és a szépség befogadása közben keletkező öröm is. A szépség problematikájára reflektál Fulvio csodás, egyben rendkívül szimbolikus alakja, kiben a szépség és a rútság kettőse, állandó harca, de mégis szétválaszthatatlan egymásrautaltsága jelenik meg. A szerelem szintén több szálon tematizálódik, legalább három szerelmespárral találkozhatunk a regény lapjain. Ezek egyike ráadásul nem is a valós térben és időben, hanem álmaikban találkozhat csak. A címadó Örök völgyben él együtt Fortunatus és Serapia, akik álmukon kívül fel sem ismerik egymást. Az, hogy melyik az „igazi” létezés, az álmok vagy a valóság világa, szintén felvetődik itt.

A szöveg tehát rendkívül sokféle kérdésre reflektál, természetesen mindig a mese keretein belül maradván.

E kérdésfelvetésekkel szoros összefüggésben a szentenciaszerű bölcsesség, bölcselkedés is igen gyakori, sokszor kérdéses, hogy ezek komolyan vehető vagy inkább ironikus megállapítások. Ez az eldönthetlenség egyébként jellemző a beszédmód egészére is. Az olvasó néhol teljes komolysággal olvassa a szöveg szentenciáit, de a patetikusság sokszor már paródiaszerű, így elgondolkodhat azon, hogy amit olvasunk, az valóban komolyan vehető, vagy csak kigúnyolja azt az álláspontot, mely szerint a fajsúlyos kérdésekre egyértelmű válaszok adhatók. Mindenesetre úgy tűnik, hogy amikor már sem a szépség, sem a szellem nincs jelen, és a barbárság veszi át a hatalmat, akkor már csak a nevetés segíthet „megtisztítani”, jobbá tenni a világot: „Magimarus és Fulvio hamar rájött a titokra: minden

egy kacsától, amely derűsen és jókedvvel szállt az ég felé, egész keveset ugyan, épp csak egy árnyalatnyit megkopott a sötétség és a hideg.”

Az utolsó fejezetben Ágoston Mester, segédje, Teuto Kabar, valamint Gregorius barát, az író/elbeszélő költik el baljós vacsorájukat, miután kiderül, hogy a könyv végre elkészült. Itt hangzik el az a furcsának tűnő megjegyzés, mely szerint a könyvek nem azért íródnak, hogy elolvassák őket. „Azért írunk, mert minden könyvnek meg kell íródnia” – zárja le a beszélgetést Ágoston Mester. Az aforizmaszerű mondat, mely egyben az *Örök völgy* utolsó mondata, sejtelmességével, látszólagos paradoxitásával bőven ad gondolkodnivalót még azoknak is, akiknek a könyvben felmerülő kérdések hada nem lett volna elég. A regény

az olvasás szeretetét adja vissza, illetve erősíti meg, varázslatos világából szinte lehetetlen kiszakadni, de a fantáziadús és fordulatos cselekményvezetés nem kizárólagos erénye, ugyanis mialatt maximálisan lebilincseli olvasóját, nem áthat kérdezni, gondolkodtatni sem. Örülhetünk, hogy ennek a könyvnek is meg kellett íródnia.

■ **Kolozsi Orsolya** (1980): a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékén folytatott doktori tanulmányokat. Tanár, kritikus, Budapesten él. Önálló kötete: *A szöveg árnyéka* (Kortárs, 2011).

KÍVÁNKOZOK EL

A kötet egyszavas, frappáns, igazán figyelemfelkeltő címe első ránézésre is minimum két értelmezési lehetőséget nyújt, két úton indulhatunk el, vagy ahogy majd később látni fogjuk: igen sok ösvényen. A *haza* szó ugyan is egyszerre jelentheti a már megtalált, belakott otthont, az ismerős vidéket, emellett pedig éppen az ellenkezőjét is, egy irányt, az elveszett vagy soha meg nem ismert hazát, a nyugvópontot, ami felé mindannyian törekszünk. És akkor még nem is beszélünk arról a könyvkereskedelmi kontextusról, amibe ez a kötet úgymond belekeveredett, hiszen nagyjából egy időben jelent meg a Magvetőnél három másik igencsak haza-tematikájú kötettel, Szálinger Balázs *Köztársaság* című könyvével, az *Édes hazám* című antológiával és a Parti Nagy Lajos-féle *Fülkefor és vidékével*. Nem mintha szorosabb kapcsolat lenne e három másik kötet és Györffy Ákos munkája között, de kétségtelen, hogy a könyvheti bön-gészás, válogatás hevében hajlamosak vagyunk valamennyire egy kalap alá venni őket. És ha csak azt nézzük, hogy egy hazai, magyarországi külső és belső állapotfelmérésnek különböző rétegeit képesek ezek a szövegek megmutatni, akkor talán nem is tévedünk olyan nagyot. A *Hazában*, noha szinte végig a természetben járunk, és egészen a harminchetedik oldalig kell várunk az első ember, az első élő szereplő felbukkanásáig, a háttérben azért végig ott rejtőzik egy külső világ, a társadalom, ami hol beszüremkedik a fák közé, az ösvényekre, hol egyenesen a fák fölé magasodik, és a legváratlanabb pillanatokban megmutatja magát. Az összehasonlításban ennél sokkal messzebbre viszont már nem juthatunk, hiszen a *Haza* elsősorban egy belső monológ és egy belső út-keresés története, persze abból nem éppen a hagyományos. Ugyan itt is gyakran illeszthető egymásra a külső és a belső táj képe, összekapcsolódik az időjárás, a természeti viszo-

**Györffy Ákos: *Haza*
Magvető, Budapest, 2012,**

nyok és a lélek állapota, furcsa is lenne, ha nem így történné, ugyanakkor a mi elbeszélőnk mondhatni profeszionális túrázó, gyakorlott ösvényjáró, bizonyos vidékek kiváló ismerője, aki az elbeszélés jelen idejében nem a felfedezés, hanem a sokadik újrjárás szakaszában van. A tájak, a helyzetek, a benyomások ismétlődnek és nem várt pillanatokban hívnak elő egykor volt képeket. Ám amíg ez a valódi, fizikai réteg, konkrétan az egyes távok és utak megtétele, a természeti jelenségek megfigyelése és értelmezése magabiztos, tudatos megfigyelőre valának, addig a belső útkeresés persze sokkal bizonytalanabb, a belső térben sokkal nagyobb a homály.

Ha pedig az első kérdésre is válaszolni akarunk, akkor a könyv borítója lehet a segítségünkre. A sűrű ködből előbukkanó fatörzsek, a képlékeny őszi táj egyáltalán nem egy megtalált hazáról mesélnek, sőt. Az út közepén vagyunk, tudjuk, hogy merre szeretnénk menni, de az nem lesz nagyon egyszerű.

A *Haza* kétségkívül kiválóan megszerkesztett kötet, olyan érzékeny, elemző szöveg, ami eleinte látszólag ellenáll annak, hogy epikává váljon, *lepattan róla a történet*, ám ha ezt el is fogadjuk, és kitartunk amellett, hogy az irodalom és az esszé műfaj határán imbolygó szövegeket olvasunk éppen, akkor is meg kell állapítanunk, hogy dramaturgia igenis van benne, és fordulat is, nem kevés. A könyv első és utolsó harmadában zárójeles címekkel ellátott hosszabb-rövidebb, néha töredéknek tűnő, máskor viszont lekerekített, hosszabban kifejtett szövegek olvashatóak. Szerkezetük, terjedelmük utal arra, hogy némelyikük eredetileg hírlapi tárcaként jelent meg. A két ciklus (*Mintha minden egyszerre, Abban tűnni el*) közé ékelődik három terje-

delmesebb elbeszélés, amelyek már, akárhogy is nézzük, a megtévesztésig novellának tűnnek, az önálló fejezet-címét is kiérdemlő *Át* pedig egy igazán sötét, misztikus és jókora csattanóval záruló *történet*.

Egy 2011-es interjúban Györffy a következőket mondta a *Literának*: „Örülök, ha nagy vonalakban a saját világgépemről fogalmat tudok alkotni, nemhogy mások félelmetes és lenyűgöző univerzumában kutakodjam. A létezés a maga nyersségében foglalkoztat, és igen, talán az esetetekhez közöm van, sokkal inkább, mint az esztétákhoz.” Túl azon, hogy tudható, Györffynek valóban sok köze van az esetetekhez, szociális gondozói munkájából kifolyólag is, ez a néhány mondat remek sorvezetőnek bizonyul, ha legutóbbi kötetéről szeretnénk néhány megállapítást tenni. A *Haza* világgépe egyáltalán nem zárt, de mélységesen személyes, és végig tisztában vagyunk azzal, hogy valóban megélt élményekről van szó. A létezés nyersségét, a lecsupasztított valóságot keresi ezekben a szövegekben, ám ezeket már csak azért is lehetetlen megtalálni, mert a kutatás során nem szüntethetjük meg saját tudásunkat; a tapasztalatainkkal, a műveltségünkkel közelítünk meg minden problémát. Irodalmi, filozófiai, szociológiai ismeretanyagunkon keresztül akarjuk megtalálni a végpontot, a semmit, ahol már minden egyszerű és magától értetődő. Ez persze derék vállalkozás, de nem túlzunk, ha azt állítjuk, magában az emberi természetben rejlik ennek sikertelensége. A *Haza* szövegeiben nincs, vagy csak nagyon kevés a konkrét hivatkozás erre az ismeretanyagra, noha végig ott van a háttérben. Mészöly, Nádas, Rousseau, Nietzsche, Hamvas, sorolhatnánk, akiket ilyenkor szoktunk, de olvasás közben mégsem érezzük azt, hogy állandóan kilépnének a szöveg elé. Györffy olyan nyelvet teremt, ami sokkal inkább közelebb visz minket a gyermeki kíváncsisághoz, a kamaszos lendülethez és a fiatal felnőtt férfi egzisztenciális válságaihoz, miközben egy percig nincs kétségünk afelől, hogy éppen ki szól hozzánk. És nincs mellébeszélés sem, van viszont szerelmi bánat, lopás, kora reggeli fröccsö-

zés, részegség, magány, befelé fordulás és félelem. Ezeket szeretnénk megérteni, ezekhez keressük a legegyszerűbb, legpontosabb szavakat.

A kötet gyerekkori élményekkel indul, egy „*anti-Narcissus*” jelenettel, amikor a fiú saját homályos tükörképét nézi a kút vizében. Ez a helyzet, ez az udvar aztán visszatér majd a kötet végén is. Innen indul az utazásunk az idegenségbe, és nagyjából ide is tér vissza. „Az idegenség meg tapasztalásán és intenzív átélésén keresztül vezet az út a másik idegenségig. Sosem hittem abban, hogy a má-

sik ember megismerhető.” (*A kút-ká-ván*) Még ha esszéközeli szövegekről van is szó, a kötetnek mégiscsak akad egy nagyon jól leírható, meghatározott hőse. Különböző életszakaszaiban láthatjuk, miközben a tépelődés és az elemzés tárgya nem változik, sőt, mintha a tapasztalatok vinnék egyre távolabb a valódi megismeréstől. A haza, az otthon olyan ebben a kötetben, mint egy bizonytalan tájékozódási pont, egy templomtorony, ami mintha folyamatosan távolodna tőlünk, akár mennyire is közelinek érezzük néha. Már majdnem ott vagyunk, amikor kiderül, hogy ez nem is az az utca. Ahogy a haza tulajdonképpen egyre több formában mutatja meg magát, miközben soha nem kerül elérhető távolságba, a definíciók, a jelzők, a különböző közelítések is egyre sűrűsödnek. Egy véletlen illegális

határátlépés élménye után (*Zúgó I.*), amikor a beszélő már azt is valamifajta engesztelésnek, a társadalomba való visszatérésnek érezné, ha valaki, mondjuk, egy határőr fegyvert fogna rá, ezt olvassuk: „Így és innen visszanezve kezdem érteni, hogy mit jelenthet ez a szó, hogy haza. A haza, gondolom már a kocsmában, egy tényleg életmentő beherovka és néhány korty sör után, a haza az elviselhetőbb halálfélelem az ismerős és megszokott díszletek között.” Persze olykor még ennél keményebb ítélettel is találkozunk, azzal a pillanattal, amikor a kutató először szembesül küldetésének lehetetlenségével: „Utólag hálás vagyok apámnak, hogy megfosztott egy halálos illúziótól. Hogy azt higgyem, van otthon. Mert nincsen, itt biztosan nincs.” (*A kút-ká-ván*)

A kötet erényei a nyelv mellett kétségtelenül a szerkesztésben rejlenek. Ahogy a különböző töredékek, különböző utazások és túrák egymás mellé rendeződnek, abból végül történet rajzolódik ki, pedig a kötet első felében ezt még nem remélhetjük. A kutakodó, botladozó és folyvást áhítózó én eleinte csak jelen van a természetben, csupán megfigyelő, aztán emberekkel találkozik, leszámol gyerekkorával, rágyújt egy templomi gyertyáról, a triezti biciklitúra előtt bűnbe viszi egy megtalált pénztárca, és minél több a bűn meg a bizonytalanság, annál erősebb a vágyakozás. Az utolsó szövegekben pedig az az elbeszélő, aki korábban alá akart merülni, fel akart oldódni a természetben, megtalálni az áramlás mozdulatlan nyugvópontját (*Az áramlat szeme*), beleszagolni möhába, kövekbe (*Hegyi beszéd I.*), végül egy finom és mindenképpen szimbolikus gesztussal maga is a természet alakítójává válik, amikor átrendezi egy zúgóban a köveket. Ennek jelentősége a szövegen belül mindenképpen nagy, ám ő maga is tisztában van tette hibavalóságával: „Hetekig csinálhatnám, és akkor sem lenne szembetűnő a változás.” (*Zúgó II.*) Legvégül pedig találkozunk az író emberrel (*Holt-ág*), éppen abban a helyzetben, amikor saját kudarcával kénytelen szembenézni. „A megmaradt füzeteket olvasva döbbsentem rá, hogy ugyanazokkal a kérdésekkel – vagy nevezhetném

őket nyugodtan démonoknak – viaskodom ma is, mint másfél évtizeddel ezelőtt. Ami egyfelől megnyugtató, másfelől viszont elkeserítő.”

Ami hibaként róható fel a szöveggel kapcsolatban, leginkább az, hogy a kiválóan megtalált nyelv, az egyszerűségig csupaszított mondatok és a remek szövegszervező és -válogató elv mellett is meg tudott maradni néhány sarkos, leegyszerűsítő megalapítás, kisebb közhelyekkel. Izgalomtól remegő ujjak, ócska zenét hallgató elbutult emberek, cross-motorokkal száguldozó suhancok, a lélek legbelső útjait mutató gyűrött térkép, megérszakolt rét, és közben „(e)gy vonat távoli robaja visszhangzott a sziklák között”. Ezek elszórt felbukkanása is csak azért zavaró, mert, egészében, enélkül sokkal jobb a szöveg.

Hogy aztán a hazakeresésben végül van-e valódi engesztelés, megoldás vagy megnyugvás, az nem nagy titok, nyilván nincs. Vagy nem úgy. Pillanatok vannak, kegyelmiek. Például amikor az utolsó szövegben egy már megvásárolt, de még nem belakott erdőszéli házban állunk és nézzük a hóesést, Györfly pedig Kiss Benedek *A havazás mögött* című versét idézi meg. „Kívánczok el a hóesésből / – nem is nyárba: / gyerekkori télbe, / félve nézem ezt a vad kavargást, / félve, félve.”

És kiderül, hogy talán ez lehet az (a haza), amikor nem, vagy éppen a legkevésbé kívánczunk el. Amikor bele merünk nézni az áramlat szemébe, bele merünk szagolni a kövekbe, bele merünk állni a hóesésbe. És még ez sem könnyű, egyáltalán. ■ ■ ■

■ **Czinki Ferenc** (1982): író, kritikus, szerző. Székesfehérváron él.